

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI**

KOCAELİ ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Figen ÖLMEZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL**

Ankara – 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI**

KOCAELİ ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

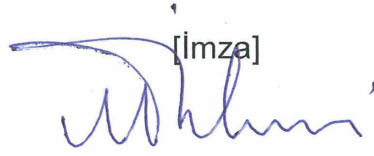
**Hazırlayan
Figen ÖLMEZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL**

Ankara – 2012

ONAY

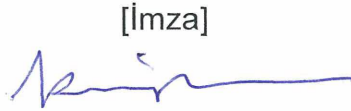
Figen ÖLMEZ, tarafından hazırlanan “Kocaeli çeşmeleri” başlıklı bu çalışma, 10.04.2012 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Danışman)

[İmza]

Doç. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

[İmza]

Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER

ÖNSÖZ

İnsan, tarih boyunca doğayla birlikte yaşar, ama doğal çevreden farklı bir çevre daha oluşturur. Yapay çevre olarak oluşturduğu yerleşim alanlarında içme ve temizlik ihtiyaçlarını karşıladığı çeşmeler, bu çabasının bir ürünü olarak ortaya koyduğu eserlerin bir bölümünü oluşturur.

Çeşmeler, Anadolu'nun sivil ve dini mimari yapılarında ayrılmaz bir öge olarak ortaya çıkar. Esasında bir hayır eseri, bir sosyal yardım tesisi olup, aynı zamanda şehirleri süsleyen mimari elemanlardır.

Kocaeli Çeşmeleri de doğal ve çevresel şartlardan dolayı tahrip olmuş, ayakta kalmaya çalışan tarihi eserlerimizdendir. Bu çalışma ile hakkında fazla bilgi belge ve çalışma olmayan tarihi eserlerimizin envanterlenmesi ve bilgilerinin sonraki dönemlere aktarılması amaçlanmıştır.

Çalışmamın her aşamasında özellikle çeşmelerin kitabelerinin okunması kısmında bana destek olan ve büyük bir sabırla bana yol gösteren danışman hocam Sn. Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL'e teşekkür ederim. Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürü Sn. Taner AKSOY'a ve kurul çalışanlarından Sanat Tarihçi arkadaşım Sn. Onur KAMILOĞLU'na teşekkür ederim. Eserlerin mimari çizimlerini yapan Sn. Seher GÜL'e, tez yazım ve hazırlama aşamasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Emir Murat KARADEMİR ve Öznur ÖZ'e, ayrıca manevi desteklerini hiç eksik etmeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Figen ÖLMEZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	v
ÇİZİM LİSTESİ	vi
FOTOĞRAF LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİT'İN COĞRAFİ VE TARİHİ ÇEVRESİ

1.1. İZMİT'İN COĞRAFİ VE TARİHİ ÇEVRESİ	5
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. İZMİT ŞEHRİNİN SU TAŞIMA YÖNTEMLERİ	13
2.1.1. Su Yolları/Kanalları	13
2.1.2. Su Kemerleri	15
2.1.3. Sarnıçlar ve Çeşmeler	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

1. Akmeşe Köyü Çeşmesi	17
2. Ali Ağa Çeşmesi.....	23
3. Âşık Merdiveni Çeşmesi.....	30
4. Canfeda Hatun Çeşmesi.....	35
5. Çakmaklı Çeşme	42
6. Emine Hanım Çeşmesi	48

7. Eski Çeşme	57
8. Gündoğdu Mahallesi çeşme 1.....	61
9. Gündoğdu Mahallesi çeşme 2.....	66
10. Gündoğdu Mahallesi çeşme 3.....	70
11. Gündoğdu Mahallesi çeşme 4.....	75
12. Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme.....	80
13. Kertil Tekke Çeşmesi	84
14. Koca Çeşme	88
15. Mantar Çeşme	92
16. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi.....	97
17. Orhan Camii Çeşmesi.....	103
18. Pertev Paşa Çeşmesi.....	107
19. Topçu Çeşme	113
20. Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi.....	118
21. Yumurtacı Çeşmesi.....	124
22. Zeliha Hanım Çeşmesi	128
23. 50. Yıl Çeşmesi.....	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

4.1. TİPOLOJİ	139
4.1.1. Konumuna Göre Çeşmeler	140
4.1.1.1. Bitişik Çeşmeler	140
4.1.1.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	140
4.1.1.1.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler	141
4.1.1.2. Müstakil Çeşmeler	143
4.1.2. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler	143
4.1.2.1. Tek Kemerli Çeşmeler	143
4.1.2.1.1. Sivri Kemerli Çeşmeler	144
4.1.2.1.2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler	145
4.1.2.1.3. Kaş Kemerli Çeşmeler	145
4.1.2.1.4. Nişsiz Düz Cepheli	146

4.1.2.1.5. Yan yana İki Kemerli Çeşmeler	146
4.1.2.2. İki Kemerli Çeşmeler	146
4.1.2.3. Dört Kemerli Çeşmeler	147
4.2. MALZEME	147
4.2.1. Taş Malzeme Kullanılan Çeşmeler	147
4.2.2. Tuğla Malzeme Kullanılan Çeşmeler	148
4.2.3. Taş Ve Tuğla Malzemenin Birlikte Kullanıldığı Çeşmeler	148
4.2.4. Mermer Malzeme	149
4.2.5. Devşirme Malzeme	149
4.3. YAPI ELEMANLARI	150
4.3.1. Örtü	150
4.3.2. Duvar	151
4.3.3. Ayaklar	151
4.3.4. Kemerler	152
4.3.5. Ayna Taşları.....	152
4.3.6. Dinlenme Sekileri	153
4.3.7. Tekneler / Yalak	153
4.3.8. Hazne / Su Depoları	154
4.3.9. Taslıklar	155
4.4. KİTABELER	156
4.5. SÜSLEME	158
 SONUÇ	 160
KAYNAKÇA	163
ÖZET	172
ABSTRACT	173

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.m.	: adı geçen makale.
a.g.t.	: adı geçen tez.
bkz.	: bakınız.
C.	: Cilt
Cad.	: Cadde
cm.	: Santimetre
D.S.İ.	: Devlet Su İşleri
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
H.	: Hicri.
İ.S.U.	: Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi
K.Y.Ö.D.	: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği
M.	: Miladi.
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan sonra
Mh.	: Mahalle
No.	: Numara
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı
Sn.	: Sayın.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
T.D.V.İ.A.	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.T.O.K.	: Türk Turing Ve Otomobil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri.
yy.	: Yüzyıl

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim No 1. Akmeşe Köyü Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	22
Çizim No 2. Ali Ağa Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	29
Çizim No 3. Âşıklar Çeşmesi Görünüş Ve Plan	34
Çizim No 4. Canfeda Hatun Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	41
Çizim No 5. Çakmaklı Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	47
Çizim No 6. Emine Hanım Çeşmesi Batı cephesi Görünüş ve Planı (Ölçek: 1/50).....	55
Çizim No 7. Emine Hanım Çeşmesi Görünüş-Kuzey Cephesi	56
Çizim No 8. Eski Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	60
Çizim No 9. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 1 Görünüş Ve Plan(Ölçek: 1/50)	65
Çizim No 10. Gündoğdu Mahallesi Çeşmesi 2 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	69
Çizim No 11. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 3 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50) ..	74
Çizim No 12. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 4 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50) ..	79
Çizim No 13. Hacı Hürrem Yokuşu'nda Yer Alan Çeşme Görünüş Ve Planı (Ölçek: 1/50)	83
Çizim No 14. Kertil Tekke Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	87
Çizim No 15. Koca Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	91
Çizim No 16. Mantar Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	96
Çizim No 17. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Görünüş- Batı Cephesi	101
Çizim No 18. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Güney Cephesi	101
Çizim No 19. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Planı (Ölçek: 1/50)	102
Çizim No 20. Orhan Camii Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	106
Çizim No 21. Pertev Paşa Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek:1/50)	112
Çizim No 22. Topçu Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)	117
Çizim No 23. Veli Ahmet Mah. Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)...	123
Çizim No 24. Yumurtacı Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	127
Çizim No 25. Zeliha Hanım Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	132
Çizim No 26. 50. Yıl Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50).....	137

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. Çeşmenin Bölümleri.....	11
Fotoğraf 2. Akmeşe Köyü Çeşmesi restorasyondan önceki hali(2004).....	19
Fotoğraf 3. Kuzey cephesi	19
Fotoğraf 4. Batı ve güney cephesi	20
Fotoğraf 5. Doğu cephesi.....	20
Fotoğraf 6. Kuzeydoğu cephesi	21
Fotoğraf 7. Kuzeybatı cephesi	21
Fotoğraf 8. Ali Ağa Çeşmesi güney cephesi	26
Fotoğraf 9. Güneydoğu cephesinden. görünüş	26
Fotoğraf 10. Güneybatı cephesinden görünüş	27
Fotoğraf 11. Batı cephesindeki hazne penceresi	27
Fotoğraf 12. Güney cephesindeki kemer	28
Fotoğraf 13. Kitabe	28
Fotoğraf 14. Banisi ve yapım tarihinin yazılı olduğu kitabe	28
Fotoğraf 15. Âşık Merdiveni Çeşmesi	32
Fotoğraf 16. Ön cephe	33
Fotoğraf 17. Örtü sistemi	33
Fotoğraf 18. Doğu cephesi.....	38
Fotoğraf 19. Güneydoğu cephesi.....	39
Fotoğraf 20. Kuzey cephesi	39
Fotoğraf 21. Kitabesi ve alınlık.....	40
Fotoğraf 22. Çeşme nişi içerisindeki süsleme	40
Fotoğraf 23. Çakmaklı Çeşme	44
Fotoğraf 24. Ön cephesi	44
Fotoğraf 25. Süsleme programı	45
Fotoğraf 26. Süsleme programı detay.....	45
Fotoğraf 27. Süsleme programı detay.....	46
Fotoğraf 28. Süsleme programı detay.....	46
Fotoğraf 29. Kuzey ve batı cepheleri arasındaki kot farkı	50
Fotoğraf 30. Batı cephesi	51

Fotoğraf 31. Kuzey cephesi	51
Fotoğraf 32. Doğu cephesi.....	52
Fotoğraf 33. Güneydoğu köşesinden görünüş	52
Fotoğraf 34. Kuzey cephesi ayna taşında yer alan süsleme	53
Fotoğraf 35. Batı cephesi aynalığında yer alan süsleme	54
Fotoğraf 36. Batı cephesi kemer içindeki kitabe.....	54
Fotoğraf 37. Eski Çeşme	59
Fotoğraf 38. Ön cephe	59
Fotoğraf 39. Ön cephe	63
Fotoğraf 40. Hazne	63
Fotoğraf 41. Hazne içi.....	64
Fotoğraf 42. Sıva altından görünen silme	64
Fotoğraf 43. Ön cephe	68
Fotoğraf 44. Kitabe	68
Fotoğraf 45. Ön cephe	72
Fotoğraf 46. Güneydoğu yönünden görünüş	72
Fotoğraf 47. Hazne	73
Fotoğraf 48. Hazne penceresi.....	73
Fotoğraf 49. Ön cephe	77
Fotoğraf 50. Kitabe	77
Fotoğraf 51. Devşirme malzeme	78
Fotoğraf 52. Devşirme malzeme	78
Fotoğraf 53. Ön cephe	82
Fotoğraf 54. Kitabe yuvası	82
Fotoğraf 55. Ön cephe	86
Fotoğraf 56. Hazne penceresi ve devşirme malzeme	86
Fotoğraf 57. Koca Çeşme	90
Fotoğraf 58. Ön cephe	90
Fotoğraf 59. Mantar Çeşme	94
Fotoğraf 60. Ön cephe	94
Fotoğraf 61. Hazne penceresi.....	95
Fotoğraf 62. Ayna taşı.....	95

Fotoğraf 63. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi.....	99
Fotoğraf 64. Batı cephesi.....	99
Fotoğraf 65. Batı cephe detay.....	100
Fotoğraf 66. Güney cephesi.....	100
Fotoğraf 67. Orhan Camii Çeşmesi.....	105
Fotoğraf 68. Süsleme.....	105
Fotoğraf 69. Pertev Paşa Camii ve Çeşmesi	109
Fotoğraf 70. Ön cephe	109
Fotoğraf 71. İnsanlar ve hayvanlar için olan bölümleri	110
Fotoğraf 72. Haznesi.....	110
Fotoğraf 73. Kemer ve niş.....	111
Fotoğraf 74. Kitabesinin kazınmadan önceki durumu (GALİTEKİN)	111
Fotoğraf 75. Kitabesinin kazındıktan sonraki durumu	111
Fotoğraf 76. Topçu Çeşme genel görünüş.....	115
Fotoğraf 77. Topçu Çeşme	115
Fotoğraf 78. Ayna taşı.....	116
Fotoğraf 79. Veli Ahmet Çeşmesi	120
Fotoğraf 80. Genel Görünüş	120
Fotoğraf 81. Hazne	121
Fotoğraf 82. Kemer	121
Fotoğraf 83. Kilit taşı üzerindeki rozet.....	122
Fotoğraf 84. Ayna taşı.....	122
Fotoğraf 85. Ön cephe	126
Fotoğraf 86. Ön cephe	130
Fotoğraf 87. Ayna taşı.....	130
Fotoğraf 88. Kitabe	131
Fotoğraf 89. Süsleme programı	131
Fotoğraf 90. Genel görünüş	135
Fotoğraf 91. Ön cephe	135
Fotoğraf 92. Çeşmenin büyük nişi.....	136
Fotoğraf 93. Çeşmenin küçük nişi.....	136

GİRİŞ

Marmara Bölgesi'nde, Marmara Denizi'nin doğusunda aynı adı taşıyan körfezin sonunda yer alan İzmit, Kocaeli ilinin merkez ilçesidir.

İlk olarak MÖ 264 / 263 yılında kurulan kent, kurucusundan dolayı Nikomedia adını almıştır¹. Antik Nikomedia kenti, MÖ 74 yılında Roma İmparatorluğu'nun idaresine geçmiş, imparator Diocletianus (MS 284-305) tarafından doğu topraklarının yönetim merkezi yapılmasıyla, çağının gelişmiş kentleri arasında yer almıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde stratejik açıdan önemini sürdüren kent, 1337-1338 yılında Osmanlı idaresi altına girmiştir².

Şehrin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle birlikte kentte birçok su yapısı inşa edilmiştir. Su mimarisinin en küçük yapılarından olan çeşmeler, İzmit'in modern kimliğinin altında zengin bir tarihsel süreç barındırdığının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan yola çıkarak araştırma konumuzu teşkil eden çeşmeler yerinde incelenmiş, bazı araştırmalara³ konu olan çeşmelerin dışında kaynaklarda adı geçmeyen birçok çeşmeye de rastlanmıştır. Araştırma sonucunda İzmit'te Osmanlı dönemine ait 23 adet çeşme⁴ tespit edilmiştir.

Kocaeli çeşmeleri hakkında bilgi veren en önemli yayınlardan biri Ahmet Nezih GALİTEKİN'in "Kocaeli Su Medeniyetinden Birkaç Damla" adlı eseridir. Bu eserde araştırmacı, bizim de tezimizin içerisinde yer alan oniki

¹ Nezih FIRATLI, "İzmit Rehberi", T.T.O.K., İstanbul 1959., s.8.

² İsmail Hakkı DANİŞMENT, "İzmitli Osmanlı Tarihi Kronolojisi", C.I., İstanbul 1947., s.22.

³ İzmit çeşmeleri hakkında yapılan araştırmalar için bkz. Ahmet Nezih GALİTEKİN, "Kocaeli Su Medeniyetinden Birkaç Damla", İSU. Genel Müdürlüğü Kültür Yayınları No:1, Kocaeli 2006, s. 175- 238; Engin ÜRKMEZ, "İzmit'te Türk Eserleri", Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-8, Kocaeli 2007, s. 237-266; F. Yavuz ULUGÜN, "Osmanlı Ve Ulusal Kurtuluş Dönemi'nde Kocaeli", Kocaeli Yükseköğrenim Derneği Tarih Yayınları/1, Kocaeli 2002, s. 88-89; Avni ÖZTÜRE, "Resim-Fotoğraf-Belgelerle Nicomedia İzmit Tarihi", İst. 1969, s. 218;

⁴ Akmeşe Köyü Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Aşık Merdiveni Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme, Emine Hanım Çeşmesi, Eski Çeşme, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 2, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 3, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 4, Hacı Hürrem Yokuşunda Yer Alan Çeşme, Kertil Tekke Çeşmesi, Koca Çeşme, Mantar Çeşme, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Orhan Camii Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi, Topçu Çeşme, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, 50. Yıl Çeşmesi.

çeşmeyi⁵ mimari tanımlarını yapmadan fotoğraflamış, bulundukları mahalle isimlerini belirterek, kitabesi bulunan çeşmelerin kitabelerinin transkripsiyonlarını yapmış ve 1926 yılı şehir planına göre İzmit çeşmelerinin yerlerini gösteren belgeler⁶ sunulmuştur.

İzmit çeşmelerini ele alan ve onbir çeşmenin⁷ çalışmaya konu edildiği bir başka eser ise, Engin ÜRKMEZ'in "İzmit'te Türk Eserleri" adlı kitabıdır. Araştırmacı çeşmelerin mimari özelliklerini fotoğraflarıyla birlikte mimari tanımlarını yapmıştır.

Kocaeli üzerine birçok yayını bulunan F. Yavuz ULUGÜN ise "Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Dönemi'nde Kocaeli", adlı kitabında "İzmit'teki Osmanlı Dönemi Eserleri" başlığı altında incelediği eserler arasında sadece altı çeşmeye⁸ yer vermiştir. Bu çeşmeler bulundukları yer ve fotoğraflarıyla mimari özellikleri de betimlenerek anlatılmıştır.

Kentin geç dönemlerini de ele alan ve İzmit araştırmacılarına referans oluşturan kitaplar arasında Clemens Bosch'un "İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi"⁹, Rıfat Yüce'nin "Kocaeli Tarih ve Rehberi"¹⁰ Nezir Fıratlı'nın "İzmit Rehberi"¹¹, Avni Öztüre'nin "Resim, Fotoğraf ve Belgelerle Nicomedia (İzmit Tarihi)" adlı kitabını 1981 yılında genişleterek yayınladığı "Nikomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Nikomedia Tarihi"¹² adlı çalışmalarıdır. Burada söz konusu edilen yayınlar gerçekte kentin tarihçesi üzerinde yoğunlaşmış, birçok noktada birbirlerini tekrar eden bilgiler içermelerine karşın, içeriklerinde kentteki tarihi yapıları ve kentin zaman içinde geçirdiği fiziki gelişimini de bulmak mümkündür. Bu eserler içerisinde İzmit

⁵ Canfeda Hatun Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi, Zeliha Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Topçu Çeşme, Mantar Çeşme, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Çeşme 4 ve Koca Çeşme. GALİTEKİN, a.g.e., s. 175, 176, 177, 179, 181, 184, 185, 186, 214.

⁶ GALİTEKİN, a.g.e., s. 219-238.

⁷ Canfeda Hatun Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi, Zeliha Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Topçu Çeşme, Mantar Çeşme, Çakmaklı çeşme, 50. Yıl Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi. ÜRKMEZ, a.g.e., s. 237- 257, 261-262.

⁸ Pertev Paşa çeşmesi, Tüysüz Çeşmesi(Emine Hanım Çeşmesi, Kapanca Sokak Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi(Yeni Çeşme), Canfeda Kethuda Kadın Çeşmesi, Kertil Çeşmesi. Bkz. ULUGÜN, a.g.e., s. 88-89.

⁹ Clemens BOSCH, "İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi", Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

¹⁰ Rıfat YÜCE, "Kocaeli Tarih ve Rehberi", İzmit 1945.

¹¹ Nezir FIRATLI, "İzmit Rehberi", T.T.O.K., İstanbul 1959.

¹² Avni ÖZTÜRE, "Resim-Fotoğraf-Belgelerle Nicomedia İzmit Tarihi", İstanbul 1969.

çeşmelerinin bir kaçının ismi, bölüm içerisinde İzmit'in Türk Dönemi hâkimiyeti anlatılırken verilmiştir. İsimleri geçen eserler ise bugüne kadar sağlam bir şekilde gelebilmiş herkes tarafından bilinen eserlerden öteye geçememiştir.

Bu eserler dışında ansiklopedik bilgilerde¹³ ve Kocaeli İl Yıllığında (1973) söz konusu çeşmelerden sadece en çok bilinen iki tanesinin adları geçmektedir. Söz konusu eserler yine İzmit tarihi hakkında kapsamlı bilgi vermektedir.

Bu kaynakların yanında çeşme mimarisiyle ilgili birçok yayın taranmıştır. Çeşmelerin tipolojisinin belirlenmesinde büyük ölçüde yararlanılan kaynak ise, Ayla Ödekan'ın "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler"¹⁴ adlı makalesidir. Bu makalede çeşme tasarımını oluşturan öğeler gruplandırılmıştır. Ardından dönemlere ayrılarak tipolojik çözümler yapılmıştır. Klasik Donem, 18. yy, 19. yy ve 1. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinin cephe düzenlemesi, süslemesi, malzemesi, değişim ve gelişimi anlatılmıştır.

Çalışmamızda bize yardımcı kaynak olarak faydalandığımız diğer bir kaynak ise Yılmaz Önge'nin "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları"¹⁵ kitabında, 11. yy. dan 19. yy. 'a kadar Anadolu su mimarisinde çeşme, sebil ve şadırvanlar konusunu ayrıntılı olarak ele almıştır. Anadolu'daki örneklerin birçoğunu tarihsel sıra ile anlatarak karşılaştırma yapmıştır. Bir diğer eser ise Mustafa DENKTAŞ'ın "Karaman Çeşmeleri"¹⁶ adlı eseridir.

İncelenen kaynaklar ışığında, "Kocaeli Çeşmeleri" başlıklı tezimizde, Kocaeli İli İzmit ilçesi sınırları içerisinde yer alan çeşmelerin tamamının ele alındığı başka bir eser olmaması bizim bu konu üzerinde çalışma yapmamıza olanak sağlamıştır. Yapmış olduğumuz tüm bu çalışmalar sayesinde, bölgedeki mevcut konu hakkında yapılan araştırma eksikliği giderilip

¹³Bkz. İdris BOSTAN, "İzmit", T.D.V.İ.A., XXIII. Cilt, İstanbul 1993, s. 536-542.

¹⁴ Ayla ÖDEKAN, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", Semavi Eyice Armağanı, İstanbul 1992.

¹⁵ Yılmaz ÖNGE, "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları", T.T.K., Ankara 1997.

¹⁶ Mustafa DENKTAŞ, "Karaman Çeşmeleri", Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000.

çeşmelere ilişkin gerekli bilgi, belge, fotoğraflama, çizim, dönem analizi ve istatistikî çalışmalar tamamlanarak eserler sanat tarihine kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, kütüphane araştırmalarına öncelik verilerek, Ekim 2009– Temmuz 2010 tarihleri arasında birçok kez İzmit’e gidilmiş, eserler yerinde tek tek incelenerek mimari tanımları ve günümüzdeki durumları mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde yapılmıştır. Tezimizin sunulduğunda, “Giriş”, “İzmit’in Coğrafi Ve Tarihi Çevresi”, “Çeşme Mimarisinin Gelişimi”, “İzmit Şehrinin Su Taşıma Yöntemleri”, “Katalog”, “Karşılaştırma ve Değerlendirme”, “Sonuç” başlıkları altında belli bir düzen takip edilmiştir. Tezin “Giriş” bölümünde, konusu, amacı, sınırı ve izlenilen yöntem belirtilmiştir. “İzmit’in Coğrafi Ve Tarihi Çevresi” bölümünde şehrin coğrafi konumundan ve kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde şehri etkileyen gelişmeler kısaca ele alınmıştır. “Çeşme Mimarisinin Gelişimi” adlı bölümde çeşme kelimesinin kökeni ve tanımlaması yapılmış, eski çağlardan günümüze kadar çeşme mimarisi hakkında genel bilgiler verilmiştir. “İzmit Şehrinin Su Taşıma Yöntemleri” bölümünde İzmit’in su yolları/kanalları, su kemerleri, sarnıçlar ve çeşmelerden bahsedilmiştir. Katalog bölümünde yapının adı, bulunduğu yer, foto no., çizim no., inceleme tarihi, tescil durumu, inşa tarihi, yaptıran, yapan, konumu, kitabesi, geçirdiği onarımlar, bugünkü durumu, ayrıntılı tanım ve tarihlendirme başlıkları altında hazırlanan gözlem fişi ile İzmit çeşmeleri alfabetik sıraya göre anlatılmıştır. İncelenen çeşmelerin fotoğraf ve çizimleri ise katalog sırasına göre adı geçen çeşmenin peşi sıra verilmiştir. “Karşılaştırma ve Değerlendirme” bölümünde halen mevcut olan eserler tipoloji, malzeme, yapı elemanları, kitabeler ve süsleme başlıkları altında değerlendirilmiş ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu’daki çeşme mimarisinden benzer bazı örnekler sunulmuştur. “Sonuç” bölümünde, elde edilen bilgiler doğrultusunda genel bir sonuca ulaşılmıştır.

Tezimizde faydalandığımız tüm yayınlar, ilgili yerlerde numaralandırılarak dipnotlarda verilmiş, tamamına ait liste ise yazar soyadlarına göre “Kaynakça” bölümünde sunulmuştur. İncelediğimiz eserlerin fotoğraf ve çizimleri, katalog fişinde numaralandırılarak metin sonunda numara sırasına göre verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİT'İN COĞRAFİ VE TARİHİ ÇEVRESİ

1.1. İZMİT'İN COĞRAFİ VE TARİHİ ÇEVRESİ

Marmara Bölgesi'nde yer alan İzmit, 40°-41° kuzey paralelleri ve 29°-31° doğu meridyenleri arasında yer alır¹⁷. Doğusunda Sakarya, batısında İstanbul, güneyinde Yalova ve Bursa illeri, kuzeyinde Karadeniz yer alır. Yüz ölçümü ise 58.04 km²' dir¹⁸.

Kendi adını taşıyan körfezin doğusunda yer alan İzmit, bir kıyı kenti olup, güneyinde İzmit Körfezi, kuzeyinde ise Karadeniz yer alır.

Jeolojik açıdan birinci derece deprem kuşağı üzerinde yer alan kent, topografya bakımından, iki farklı kesime ayrılmaktadır. Eski kent, dik yamaçlar üzerinde dar ve yokuşlu sokakların bulunduğu ve genellikle eski mahallelerin bulunduğu bir alandan oluşmaktadır. Daha geç dönemlerde oluşan ikinci kesim ise, düz bir alana yayılmış büyük binaların bulunduğu, kara ve demiryolunun içinden geçtiği, aktif iş merkezlerinin yer aldığı alanlardır¹⁹.

Körfez Bölgesi'nin kuzeyinde kalan alan Karadeniz'e doğru akan suların vadilerinin yer aldığı az engebeli, güneyi ise Samanlı Dağları'nın bulunduğu ve en yüksek noktasının 1602 m. olduğu, burada Kartepe Kayak Merkezi'nin de yer aldığı dağlık bir araziye sahiptir²⁰. Körfez ve Karadeniz

¹⁷ Kocaeli İl Yıllığı 1973, s. 33.

¹⁸ Şennur KAYA, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmit Kenti”, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.10.

¹⁹ Kocaeli, 1973, s.34.

²⁰ Murat Ersen AKSOY, “İzmit-Sapanca Arasının Genç tektonik Ve Paleosismolojik Özellikleri”, İstanbul Teknik Üniversitesi-Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 2-3.

kıyılarının ılıman, dağlık kesimlerde sert bir iklimin görüldüğü kentte zengin bir bitki örtüsü bulunur²¹.

İstanbul'a uzaklığı 85 km. olan İzmit, Asya ve Avrupa geçiş yolları arasında yer alması ve gelişmiş bir kara, deniz ve demir yolu ağına sahip olması²² nedeniyle ekonomisinin tamamına yakını bu sayede gelişip büyüyen sanayi sektörüne dayalıdır.

Avrupa ve Asya arasında geçiş yolları üzerinde bulunan Kocaeli bölgesi köklü bir tarihe sahiptir²³. Koca-Eli/ Koca-İli ismi XIV. yüzyıl başlarında, Osman Gazi devrinden itibaren burayı Konur Alp ve Karamürsel gibi arkadaşları ile birlikte fetih eden Akça Koca'nın adına bağlanır²⁴. Marmara Bölgesi'nin doğusunda; İzmit Körfezi'nin kuzey ve güneyindeki alanlara yayılan²⁵ ve bir bölge ismi olan Kocaeli ile bir şehir ismi olan İzmit, zaman zaman idari taksimata da yansiyarak birlikte kullanılmaktadır²⁶. İzmit adının Kocaeli ile değişmesi ise 11 Şubat 1922 yılında İçişleri Bakanlığı'na bir teklif yazılması ve teklifin onaylanmasıyla gerçekleşir. Böylece İzmit bağımsız sancağının adı Kocaeli'ye çevrilir²⁷.

Bithynia bölgesi²⁸ sınırları içerisinde yer alan İzmit, Hellenistik döneme kadar dayanan geçmişi ile bir süre Roma ve Bizans egemenliği altında

²¹ Yusuf ÇAM, “**Milli Mücadelede İzmit Sancağı**”, İzmit Rotary Kulübü, 1993., s.16.

²² AKSOY, M. Eren, **a.g.t.**, s.5.

²³ Mehmet SARIOĞLU, “**Atatürk'ün Kocaeli Ziyaretleri: Kent ve Konuğu**”, Kocaeli Üniversitesi Yayınları; Yayın no:94, İzmit 2003., s.15.

²⁴ M. Hikmet BAYAR, “**Bir Zamanlar İzmit**”, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002., s.9. Atilla ÇETİN, “**Kocaeli Tarihinden Sayfalar**”, İzmit Rotary Kulübü, İzmit 2000, s.59. Clive FOSS, “**Nikomedia, Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II**”, (Çev. F. Yavuz ULUGÜN), İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, 2002, s. 45.

²⁵ Günay HAKAN, “**Kocaeli Müzesindeki Bizans Devri Mimari Plastikleri**”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2009., s.3. Yurt Ansiklopedisi, “**Kocaeli**”, C.7., İstanbul 1981, s.4979.

²⁶ ÇAM, Y, **a.g.e.**, s.15.

²⁷ AKSOY, M. E., **a.g.t.**, s. 4.

²⁸ Bithynia: Bithynia doğuda Paphlagonia, güneyde Phrygia ve Galatia, batıda ise Mysia bölgeleri ile komşudur; kuzeyini Pontus Euksinos'un(Karadeniz) kapladığı bölgeyi, batıda kuzeyden güneye doğru-Basporos Thrakios (İstanbul Boğazı),Propontis (Marmara Denizi) ve Rhyndakos (Adınaz, Orhaneli çayı) ile Olympos (Uludağ), doğuda ise Billaios (Filyos) çayı sınırlarını oluşturur. Bkz. Y.ULUGÜN, T. AKSOY, M. BAKAN, İ. TEPEKÖY, “**Kocaeli ve Çevresi Tarihi, Tarih Öncesi ve Hellenistik Dönem Bithynia**”, KYÖD Tarih Yayınları No:2, Kocaeli 2004., s. 159.

Doğuda “Sngarius”, Sakarya Nehri (II. Dönemde “Heraclia” Karadeniz Ereğlisi), batıda “Rhyndakos” Rindakoz (Atranos-Adınaz'da denir.) çayı, “Apolloniatis” Apolyont gölü, kuzeyde İstanbul

kalmış²⁹ daha sonra Selçuklular tarafından XI. Yüzyılın sonlarına doğru feth edilmiş³⁰ fakat I. Haçlı seferleri sırasında imparator Aleksios Komnenos tarafından (1097) geri alınmıştır. XIII. Yüzyılın başında Latinler tarafından da işgal edilen İzmit³¹, XIV. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir.

Bithynia bölgesi günümüzde İstanbul ilinin tüm Anadolu yakasını, Kocaeli, Adapazarı, Bolu illerinin tümünü, Zonguldak ilinin batı yarısı; Bilecik ve Bursa illerinin daha çok kuzey kesimlerini kapsamaktaydı.

Tarihsel başlangıcı paleolitik çağa kadar uzanan İzmit'in eski sahipleri Sit'ler, Amazon'lar ve As'lardır³². M.Ö 712 yılında Orta Yunanistan'ın Megara şehrinden hareket eden ve kendilerine yeni bir şehir kurmak için uygun bir yer arayan göçmen grubu İzmit'in karşısında Başiskele mevkiye yerleşmişlerdir³³. Kurdukları şehre Astakos³⁴ ismini vermişlerdir. Başlangıçta Atina'ya bağlı bir kent devletçisi olan Astakos, M.Ö. 378'de Bithynia devleti'nin bağımsız olarak kurulmasıyla merkez durumuna gelmiştir. Bithynialı I.Nikomedes M.Ö. 264'te eski kent Astakos'un (Başiskele) yerine yeni kent Nikomedia³⁵ yı günümüz İzmit kentinin yerine kurdu³⁶. Kurucusunun adıyla anılan Nikomedia, Bithynia'nın başkenti oldu. Körfezin sonunda ve

Boğazının bitiminde denize ulaşan "Rhebas" Prua Çayı'ndan (önceleri Karasu, sonraları Karadeniz Ereğlisi'ne) karadenize, güneyde genellikle "Phrygie" Frikya denilen bölgenin kuzey sınırı ile çevrili bölge Bitinya'nın kapsadığı alan sayılmıştır. Bu alana ilk önceleri "Bebrycie", sonraları "Bithyniens" denilen "Thraces" boylarının egemenliği altına girmesinden ötürü BİTİNYA denmiştir. Bkz. ÖZTÜRE, a.g.e., s. 7.

Bölge adını Küçük Asia'ya Trakya ve Boğazlar üzerinden girmiş bir Thrak boyu olan Bithynlerden almıştır. Bkz. Veli SEVİN, "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", C.I., T.T.K., Ankara 2001. s. 30.

²⁹ Şennur KAYA, a.g.t., s. 20,21,22,23.

³⁰ Kocaeli,1973, s. 13.

³¹ FIRATLI, N., a.g.e., s.13.

³² Rıfat YÜCE, "Kocaeli Tarih ve Rehberi", İzmit 1945, s. 1.

³³ Yurt Ansiklopedisi, "Kocaeli", C.7., İstanbul 1981, s.5011.

³⁴ Astakoz isminin, İzmit körfezinde çok avlanan deniz hayvanı istakozdan geldiği belirtilmektedir. Bir rivayete göre Meraga'dan gelen göçmenlerin reislerinin ismi Astakoz olduğu için şehre bu ismin verildiğidir. Diğer bir rivayete ise Astlar ırkının isminden gelmiş olup Astların köyü/shhri isminden ibarettir. Clemens BOSCH, "a.g.e.", s. 9-10. Yunanca'da Astakoz kelimesi istakoz anlamına gelmektedir. H. G. LIDDELL-R. SCOTT, "Greek-English Lexicon", Oxford 1996. Charles de Peyssonel, "1745 Yılında İzmit ve İzmit'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü", (Çev.Yavuz ULUGÜN), Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları No:3, Kocaeli 2005., s.22-23.

³⁵ Nikomedia adının çeşitli yazılışları için; Bkz. Y.ULUGÜN, T. AKSOY, M. BAKAN, İ. TEPEKÖY, "Kocaeli ve Çevresi Tarihi II Roma Dönemi Bithynia", KYOD Tarih Yayınları No:5, Mayıs 2007, s.19-20.

³⁶ HAKAN, G., a.g.t., s. 5.

dünya ticareti bakımından mühim bir noktada yer alan şehri kurmakla o zamanki dünya ticaret ve medeniyetine açılan bir kapı tesis etmiş olan kral, şehri imar ettirmiş ve itibarını yükselterek hellenistik bir şehir haline getirmiştir. Uzun yıllar Bithynia Krallığı'nın başkenti olarak kalan Nikomedia, M.Ö. 74 yılında Roma'nın eyalet merkezi haline gelmiştir³⁷. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, kent Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir³⁸.

Bizans döneminde İstanbul'un başkent olmasından sonrada gelişmeye devam eden İzmit, İslam fetihlerine kadar geçen süre içerisinde deprem ve saldırılardan etkilense de, her defasında yeniden imar edilmiştir³⁹.

İslam döneminde İstanbul'un fethine verilen önem İzmit'i de etkilemiştir. 674'te Muaviye dönemine kadar uzanan İslam akınları ile Araplar ilk kez şehri 781-82 yıllarında ele geçirmişlerdir, daha sonra Bizans İmparatorluğu'nun vergi ödemesi kaydıyla barış yapılmıştır⁴⁰.

1228 yılında Bizans hâkimiyeti altında olan İzmit, Türk hâkimiyetine Pelekanon'daki savaş sonrasında, 1337'de, geçmiştir⁴¹. Sık yaşanan el değiştirmeler sonrasında daimi Türk hâkimiyeti şehrin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

1888 yılında "İzmit Müstakil Mutasarrıflığı" adı altında bağımsız bir sancak olan İzmit, I. Dünya Savaşı sonrası 6 Temmuz 1920 yılında İngiliz, 27 Ekim 1920 yılında Yunan işgaline uğramıştır. Kurtuluş Savaşı'yla 28 Haziran 1921 yılında işgalden kurtarılan kent, 11 Şubat 1922'de "İzmit Sancağı" iken "Kocaeli Sancağı" olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından bir sene sonra 20 Nisan 1924'te Kocaeli il, İzmit ise il merkezi olmuştur⁴². 1994 yılında İzmit'in Büyükşehir olmasıyla kent merkezi Saraybahçe adını almıştır⁴³.

³⁷ Taner AKSOY, "Adliye Sarayının İzmit Arkeoloji Müzesi Olarak Değerlendirilmesi", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.63.

³⁸ AKSOY, M. Eren, a.g.t., s.4.

³⁹ T. D. V. İslam Ansiklopedisi, "İzmit", C.23, İstanbul 2001., s.536-537.

⁴⁰ KAYA, Ş., a.g.e., s. 12.

⁴¹ Mehmet KAYA, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu Ve İskan Siyaseti", Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı:41, Ankara 2007, s. 61.

⁴² AKSOY, M. Eren, a.g.t., s.4-5.

⁴³ KAYA, Ş., a.g.t., s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Su, eski çağlardan beri yerleşim alanlarının belirlenmesinde en büyük etkenlerden biridir⁴⁴. Yerleşik hayata geçmiş uygarlıklar içinde yaşam alanına su temini ana problemlerden biri olmuştur. Bu sorunun çözümü için su mimarisi adı altında incelediğimiz birçok eser yapmışlardır. Orta Anadolu'da M.Ö. II. Binde Hititler; Doğu Anadolu'da M.Ö. I. Binin ilk yarısında Urartu; Batı ve Güney Anadolu'da M.Ö. I. Binin ikinci yarısı ile M.S. I. Binin ilk yarısında Hellenistik, Roma, Erken Bizans; M.S. II. Binde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş pek çok su yapısının kalıntısı bulunmaktadır⁴⁵.

Önceleri topraktan çıkarak akan suyu doğal haliyle değerlendiren insanoğlu, sonraları suyu daha kullanışlı hale getirebilmek amacıyla suyun akışını, şeklini ve yönünü değiştirmiştir. Suyu depolamak için sarnıçlar, suyun dağıtımı için su kanalları ve suyun kullanımı için çeşmeler inşa etmişlerdir. Sular oluklardan akıtılarak ilk çeşme örnekleri oluşturulmuştur⁴⁶.

Çeşmeler, suyla ilgili yapılar arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Hititler dönemine kadar yapılmış ilk örnekleri tapınakların içinde kutsal temizlenme yerleri şeklindedir. Günümüze kadar ayakta kalan en eski çeşmeler M.Ö 9-8 yy. Urartu uygarlığına aittir⁴⁷.

Günümüz terminolojisinde çeşme sözcüğü; suyun borularla getirilip, musluktan akıtıldığı yalaklı su haznesi olarak adlandırılır⁴⁸. Çeşme kelimesi

⁴⁴ Ali ÖZÜNAL, “Bergama Tarihinde Su Yolları ve Çeşmeler (Bergama Su Yolları ve Çeşmeler)”, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları No:31, İzmir 1997., s.25.

⁴⁵ Ünal ÖZİŞ, “Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye’deki Eski Su Yapıları”, D.S.İ. Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994, s.14. Mustafa DENKTAŞ, “Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler Ve Hamamlar)”, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s. 18.

⁴⁶ Kemal ULUDAĞ, “Seramik Sanatında Çeşme ve Suoyunları”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi, Eskişehir 1994., s.31., Cengiz BEKTAŞ, “Su İnsan”, Literatür Yayınları:94, İstanbul 2003, s. 97.

⁴⁷ ULUDAĞ, a.g.t., s.33.

⁴⁸ Celal Esad ARSEVEN, “Çeşme”, Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1998. s.388-389, Yılmaz ÖNGE, “Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları”, T.T.K., Ankara 1997., s.12; Metin SÖZEN, Uğur TANYELİ, “Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü”, Remzi

Farsçada su çıkan kaynak, pınar ve göz anlamına gelen “çeşm” kelimesinden türetilmiştir⁴⁹. 13. ve 14. yy. Arapçada göz anlamında kullanılan “ayn” ve “sikaye” isimlerinin de kullanıldığı bilinmektedir⁵⁰. Osmanlı döneminde yapılmış olan çeşme kitabelerinde “çeşme-i dilkuşa”, “ çeşme-i ab-ı zülâl”, “çeşme-i revan”, “çeşme-i rana”, “çeşme-i Kevser”, “çeşme-i hayat” gibi Arapça ve Farsça kelimelerden türetilmiş çeşitli isimleri yer almaktadır⁵¹.

Çeşmenin kısımları şu şekildedir⁵²:

1. Su Haznesi; Suyun depo edildiği ve çeşmeye mimari hacim veren kısımdır.
2. Musluk Taşı veya Ayna Taşı; Kemerli niş içinde ve üzerinde daimi akan (salma) veya kesilebilen (burma) muslukların bulunduğu sade veya bezeli bölümdür.
3. Kitabe; Çeşmenin üzerinde çeşmeyi yaptıran kişinin adının ve çeşmenin yapılış tarihinin yer aldığı bölümdür.
4. Su Teknesi; Musluktan akan suyun toplanıp aktığı çukur bölüme denir. Yalak veya kurna olarak ta isimlendirilmektedir.
5. Bekleme/Dinlenme Sekileri; Çeşmelerde teknenin iki tarafında yer alan mimari öğelerdir.

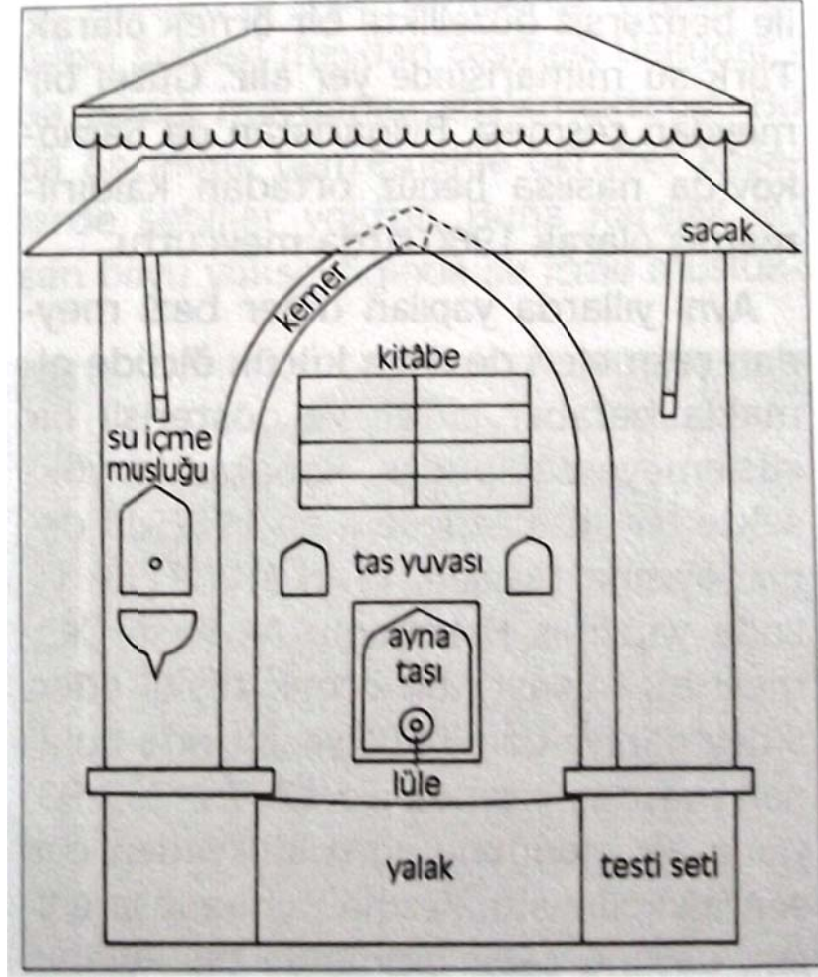
Kitapevi, İstanbul 2003, s. 58; Doğan HASOL, “**Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**”, Yapı Yayın, İstanbul 2005, s. 124; Murat KARADEMİR, “**Edirne Çeşmeleri**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.39.

⁴⁹ Semavi EYİCE, “**Çeşme**”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul 1993. s. 277., ARSEVEN, **a.g.e.**, s.388-389.; Beyhan ERÇAĞ, “**İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler**”, İlgi, S.49, İstanbul 1987, s.2; Erzurum Büyükşehir Belediyesi ESKİ genel Müdürlüğü, “**Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları**”, Erzurum 2002, s.17; Mehmet KANAR, “**Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**”, Derin Yayınları, İstanbul 2005, s. 175.

⁵⁰ ÖNGE, **a.g.e.** s.5.

⁵¹ Özlem KAŞIKEMAN, “**Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ve Şadırvanları**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005., s.6., EYİCE, **1993**, s.277.

⁵² Ayhan AYTÖRE, “Türklerde Su Mimarisi”, **I. Milletlerarası Türk Kongresi Tebliğler**, Ankara, 1962, s. 57-58; N. KARA PİLEHVARIAN, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.247.

Fotoğraf 1. Çeşmenin Bölümleri⁵³

Çeşmeler bulundukları yer ve kullanım amaçlarına göre farklı gruplara ayrılmaktadır. Bunlar⁵⁴:

1. Hususi Çeşmeler (Oda Çeşmeleri): Şehir şebekesinden künkler vasıtasıyla umumi binalara, saraylara, konaklara verilen su için yapılan çeşmelerdir.
2. Umumi Çeşmeler (Mahalle Çeşmeleri): Su haznesinin önünde kemerli niş içinde, bezemesi, ayna taşı ve kitabesi, tekne tasından oluşan mimari yapısı ile halkın su ihtiyacı için, binalara bitişik olarak veya köşe başlarında müstakil olarak ya da yine başka bir binaya bitişik olarak yapılan, tek yüzlü veya birkaç yüzlü olarak yapılan çeşmelerdir.

⁵³ EYİCE, a.g.m., s.282.

⁵⁴ Ayla ÖDEKAN, “Çeşmeler”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul 1994, s.491; PİLEHVARİAN, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s. 247; AYTÖRE, a.g.m., s. 58-59; Enver Behnan ŞAPOLYO, “Türk Çeşmeleri”, Önasya, III. Cilt, Sayı 27, 1967, s. 10-11.

3. Abidevi Çeşmeler: Halka su verme işleminin yanı sıra şehir peyzajını süslemek için önemli noktalara yapılmış mimari değeri yüksek Meydan Çeşmeleri ile çeşme ve sebil fonksiyonlarını kompoze eden Sebilli Çeşmeler olmak üzere iki gruba ayrılan çeşmelerdir.

Meydan çeşmelerinden iki veya üç cepheli ve her cephesinde lülesi olanlarına “çatal çeşme”, yapıldıkları yer, çevrelerinin zemin kotunun altında çukurda kalanlara “çukur çeşme” denilmektedir⁵⁵.

Çeşme mimarisi Hellenistik dönemde anıtsal nitelik kazanmıştır. Roma döneminde Nympheum adı verilen iki ya da üç katlı, yoğun süslemeli cephelere sahip çeşmeler, görkemli yapılar olarak ortaya çıkar. Bizans döneminde küçük ölçülerde umumi çeşmeler yapıldığı bilinmektedir. Rönesans ve barok dönemlerde heykel sanatının sergilendiği çarpıcı yapılarıdır. Türklerde ise Anadolu Selçuklu Devleti döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar her şehirde, bir yapıya bağımlı veya müstakil olarak, köşe başlarına ya da sokak içlerine içme suyu ve temizlik ihtiyacını karşılamak amacı ile çeşmeler yapılmıştır. Esasında bir hayır eseri, bir sosyal yardım tesisi olup, aynı zamanda şehirleri süsleyen mimari elemanlardır⁵⁶.

Anadolu Türk mimarisinde görülen en eski çeşmelerden birisi Artuklular döneminde Necmeddin İlgazi tarafından 1109–1122 yılları arasında Mardin’de geniş bir külliye içerisinde yaptırılmıştır. Bu çeşme, günümüze pek az kısmı ulaşmış olan hamamın bir kösesinde yer almaktadır⁵⁷.

Günümüze ulasan Selçuklu çeşmelerini medrese, han, cami ve tekke yapılarının ön cephelerinde veya iç avluya bakan eyvan içerisinde ve bazen de yapıların ana yola bakan cephelerinde görülür⁵⁸. Yine Selçuklu örneklerinde çeşmelerin ön yüzüne bir veya iki lüle deliği açılmıştır⁵⁹. Bu dönemden bilinen en eski örnekler; Ağzıkara Han Çeşmesi (1239), Tokat

⁵⁵ Semavi EYİCE, “Çeşme”, s. 279.

⁵⁶ A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU, “Şanlıurfa Su Mimarisi”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.22-23.

⁵⁷ EYİCE, a.g.m., s. 278.

⁵⁸ ÖNGE, a.g.e., s. 11.

⁵⁹ Oktay ASLANAPA, “Türk Sanatı”, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010, s. 303.

Pazar Hatun Hanı Çeşmesi (1239), Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271)'dir⁶⁰.

Osmanlı imparatorluğu döneminde yurdun hemen hemen her yerine anıtsal nitelik taşıyan küçüklü büyüklü birçok çeşme yapılmıştır. Osmanlı yönetiminin özellikle evlere su vermek yerine, mahalle çeşmelerine su götürdüğü görülmektedir⁶¹. Tasarımında biçimsel değişmelere karşın özde Osmanlı karakterinin sürekli olarak korunduğu çeşmelerde çok çeşitli tipler üretilmiştir⁶². Osmanlıların su tesislerinin yapımına kendilerinden önceki uygarlıklarda olduğu gibi büyük önem verdiğini Fatih döneminde ayrı bir su nezareti/ su bakanlığı kurmalarından anlamak mümkündür⁶³.

Yaptırılış amacına bulundukları yere göre sınıflara⁶⁴ ayrılan sulardan kaynaklarını alan çeşmeler, kamuya ait kent meydanlarını biçimlendiren, dönemin mimari zevki ve özelliklerini yansıtan birer gösterge olmuşlardır⁶⁵.

Yüzyıllara göre yapı malzemesi, biçim ve süsleme programı açısından farklılık gösteren çeşmelerin ana şeması⁶⁶ aynıdır.

2.1. İZMİT ŞEHRİNİN SU TAŞIMA YÖNTEMLERİ

2.1.1. Su Yolları/Kanalları

Batı ve Güney Türkiye'de M.Ö. I.bin yılın ikinci yarısı ile M.S. I.bin yılın ilk yarısından, Helenistik, özellikle Roma ve Erken Bizans dönemlerinden kalma pek çok su yolu kalıntısı bulunmakta, yeni bulunanlarla sayıları ve

⁶⁰ ÖNGE, a.g.e., s. 11.

⁶¹ Mustafa CEZAR, “Türk Şehirciliğinde Çeşmeler”, Tarihi İstanbul Çeşmeleri 1. Semineri, İstanbul Güneş Gazetesi, 1985, s.85.

⁶² Ayla ÖDEKAN, “Çeşmeler”, s.491.

⁶³ Hatice AYNUR, T. Hakan KARATEKE, “III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:20, İstanbul 1995, s.55.

⁶⁴ AYNUR, H., KARATEKE, H., a.g.e., s.26-27-28-29.; ÖNGE, a.g.e., s.37-38-41.

⁶⁵ Nuran Kara PİLEHVERİAN, Nur URFALIOĞLU, Lütfi YAZICIOĞLU, “Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler”, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2000., s.24.

⁶⁶ Bkz. Ayla ÖDEKAN, “Kentiçi Çeşme...”, s. 281-282.; Ömer YÖRÜKOĞLU, “Kayseri Çeşmeleri Kitabelerinin Tercümesi, Tanıtımı, Resimleri”, Beğendik Yayınları Seri:3, Kayseri 1997, s.25.; ÖZÜNAL, A., a.g.e., s.86.

çeşitlilikleri artmaktadır. Bu suyolları, başta Roma kentine su ileten sistemler olmak üzere, aynı dönemlerde İspanya'da Mérida'dan Ürdün'de Petra'ya, Almanya'da Köln'den Tunus'ta Kartaca'ya kadar su ileten sistemlerle kıyaslanacak niteliktedir⁶⁷.

Bu suyollarında, 40 m yüksekliğe ulaşan su kemerleri; çapları 2 m. 'yi aşkın su tünelleri; 190 m su yükü altında çalışan kurşun boru ve 155 m su yükü altında çalışan taş boru ters sifonlar; çeşitli çaplarda pişmiş toprak, taş, kurşun borular; kayada oyma veya kargir kanallar; pınar derleme yapıları; kentsel hazneler; su dağıtım ve kanalizasyon şebekeleri yer almaktadır⁶⁸.

Bithyania bölgesi içerisinde yer alan İzmit'te Hellenistik döneme (İ.Ö 267 – İ.Ö 76) kadar uzanan suyolları bulunmaktadır. Bu dönemde kentin su ihtiyacı merkezde ki su kaynakları ile giderilmiş olduğu düşünülmektedir. Şehrin su ihtiyacı, Bağçeşme'deki su kaynaklarından sağlanmaktaydı⁶⁹.

Roma Dönemi'nde (İ.Ö. 76- İ.S. 335) artan nüfus yüzünden büyüyen kentte yeni su kaynaklarına ihtiyaç duyulması nedeniyle Çeşme binaları (Nympheion) inşa edilmiştir. Bu dönemde en önemli su kaynaklarından biri de Kertil Tekke Çeşmesi olmuştur. Ayrıca Bizans döneminde, hamamlar ve diğer su yapılarına su taşımak için Kertil Tekke Çeşmesinden şehre su kanalları yapılmıştır⁷⁰.

a. Ayşe Kadın (Kahya Kadın) Su Sistemi⁷¹

b. Paşa Suyu Su Sistemi⁷²

⁶⁷ Ünal ÖZİŞ, vd., “Türkiye’deki Tarihi Su Yapılarının Evrensel Önemi”, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi, Ankara 2008 , s.556.

⁶⁸ ÖZİŞ, Ü., a.g.m., s.556.

⁶⁹ Taner AKSOY, “İzmit Su Yolları”, İzmit: Kocaeli Müzelerini Sevenleri ve Dostları Derneği 2000, s.5.

⁷⁰ AKSOY, T., a.g.e., s.5.

⁷¹ Kabaoğlu köyü güneyindeki su kaynağını, künk sistemi ile kentin batısına taşıyan su sistemidir. Toplanan su, büyük künkler yapılarak Kabaoğlu Su Kemerini ile şehre taşınmaya çalışılmıştır. Bkz. AKSOY, T., a.g.e., s.6.

⁷² İzmit'in kuzey doğusundadır. Günümüzde İzmit'e bağlı birçok köyün su ihtiyacı Paşa Suyundan karşılanmaktadır. Yaklaşık 40 km.lik bir kanal yolu ile şehre ulaştırılmıştır. Paşa Suyu, açık su yolu olarak inşa edilmiş ve üzerinde 17 adet su kemeri (arcuatio) bulunmaktadır. Bkz. Müzeyyen ÜNAL, “İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu”, Kocaeli Dökümantasyon Merkezi, İzmit 2001., s. 88.; Paşa Suyu şebekesi;Topallar köyünün doğusundaki kaynağından başlayarak önce güneye ilerler, Kayacık deresi batısına geçerek, kıyısını izler, Sepetçik köyü güneyinden tepenin eteğini dolaşarak önce batıya sonra kuzeye döner.Üçgaziler köyü güney batısından önce batıya sonra güneye dönerek Seymenli köyünün güneyine geçer.Seymenli Köyü güneyindeki sırtları yalayarak doğuya döner.Tepeköy sırtlarından batıya döner ,Gündoğdu köyünden batıya geçer,Sarıcalar köyünün güney

- c. Balaban su kaynağı⁷³
- d. Yeni Mahalle su kaynağı⁷⁴

2.1.2. Su Kemerleri

Su kemerleri, suyu kaynağından istenilen noktaya götürmek amacıyla insanlar tarafından inşa edilen kanallardır. Su kanalının takip ettiği güzergâh üzerindeki arazide, yüksekliğin 2 metreden fazla olduğu yerlerde kanalı desteklemek için kullanılır. İzmit'te yerleşimin olduğu bölgelere şu taşımak için inşa edilen su kemerleri:

- a. Kabaoğlu Antik Su Kemerleri⁷⁵
- b. İzmit Paşasuyu Kemerleri⁷⁶
- c. Antik Su Tesisat Kalıntısı⁷⁷
- d. Gündoğdu Su Kemerleri⁷⁸
- e. Çukurbağ Su Kemerleri⁷⁹ dir.

doğusundan güneye döner ,Bekirderesinin batısından Eski İstanbul yolunun güneyine geçer.Eski İstanbul yoluna paralel Kanlıbağ semtine iner ,Kız İmam Hatip Lisesi arka bahçesinden batıya kent merkezine (Nikomedeia) devam eder. Paşa Suyu olasılıkla kentin batısındaki bir sarnıca ulaşıyordu (Belki de Hastane Bayırındaki büyük sarnıca)Ancak kent içindeki yapılaşmalar nedeniyle su kanalı izlerini takip edemiyoruz. Bkz. AKSOY, T., **a.g.e.**, s. 6-7-8.

⁷³ İzmit'in güneydoğusunda bulunan Balaban Köyü'ndeki su kaynağından bir sarnıca depolanan su, iki kanal vasıtasıyla kuzeye taşınmaktadır. Bkz. AKSOY, T., **a.g.e.**, s.9.

⁷⁴ Mimari yapısının Bizans dönemine ait bir su yapısı olduğunu gösteren, kaynağı belli olmayan bu kanal, ortaya çıkışı kaynaktan şehrin batısına su taşıyor olmalıdır. Bkz. AKSOY, T., **a.g.e.**, s.9.

⁷⁵ İzmit merkezinin kuzeyinde, eski İstanbul yolu üzerindeki Üçtepeler, Arızlı ve Kabaoğlu köyleri sınırları içinde, Üçtepeler Mahallesi ile Karaüzüm sırtı arasındaki dere yatağında kalan saha üzerinde yer alan Su Kemerleri yaklaşık 50 m. uzunluğunda, 15 m. yüksekliğinde ve iki katlı olarak inşa edilmiş olup, temelleri Roma Dönemi izlerini taşır. Su kemerinin M.S.2.yy.da, İmparator Trajan Döneminde, Nikomedia Valisi Plinius tarafından yaptırılmıştır. Yapıldığı dönemlerden sonra sürekli onarım gördüğü, üst kısımlarında bulunan Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait izlerden anlaşılmaktadır. Bkz. Taner AKSOY, “**Kocaeli Kültür Envanteri**”, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli 2011. s. 116.

⁷⁶ Paşa suyu, İzmit kent merkezine ulaşana dek yaklaşık 40 uzunluğunda bir kanal yolu izler. “Paşa Suyu” su kaynağı ile İzmit arasında su yolunun üzerinden geçtiği 17 adet su kemerleri bulunmaktadır. Bkz. AKSOY, T., **a.g.e.**, s. 6-7-8.

⁷⁷ Bkz. AKSOY, “**Kocaeli Kültür...**”, s. 120.

⁷⁸ Paşasuyu su kaynağından çıkarak, Seymenli ve Sepeköyü' nü izleyen su kanalları vasıtasıyla İzmit'e taşınan suyun Gündoğdu Köyü batısına aktarmak için inşa edilmiştir. Bkz. AKSOY, “**Kocaeli Kültür...**”, s. 121.

⁷⁹ Çukurbağ mahallesinin kuzeyinde yer alan dere yatağı üzerinde yer alan 18 ve 19 no.'lu su kemerleri üzerinden kanallarla kentin doğusu ve batısına su taşınmıştır. Bkz. AKSOY, T., **a.g.e.**, s.9.

2.1.3. Sarnıçlar ve Çeşmeler

Su kaynaklarından, su yolları ve kemerleri vasıtasıyla getirilen suyun, halkın kullanımına kolaylık sağlaması ve daimi ihtiyacı karşılaması için su depolarında biriktirilip, buralardan çeşmelerle dağıtılması gerekmektedir. Sarnıçlar, halka açık kullanım yolları olan çeşmeleri besleyen su depolarıdır. İzmit'te iki sarnıç yer almaktadır. Bunlar; İnbayırı Sarnıcı⁸⁰ ve Kapanca Sokak'taki Sarnıç⁸¹'tir. Su ihtiyacının kolay yoldan temin edilebilmesi için yapılan çeşmeler ise tez konumuzun kapsamını oluşturduğu için “katalog” bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

⁸⁰ Geç Roma- Bizans dönemine ait olan yapı, payeler ile birbirine bağlanan yuvarlak kemerler üzerine oturan kubbeli, kare mekânlar oluşmuş, kubbeye geçişler üçgenlerledir. Kısmen toprağa gömülü harap durumdadır. Bkz. GALİTEKİN, a.g.e., s. 60.

⁸¹ Geç Osmanlı dönemine aittir. Taş ve tuğla kullanılarak almaşık bir duvar örgüsüne sahip kare planlı bir yapıdır. Üst örtüsü düz toprak damdır. Bkz. AKSOY, “Kocaeli Kültür...”, s. 123.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

Örnek No:	1
Yapının adı:	Akmeşe Köyü Çeşmesi ⁸²
Bulunduğu yer:	Akmeşe Köyü
Fotoğraf No:	2-3-4-5-6-7
Çizim No:	1
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	25.12.2004 / 3324
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Konumu:	Müstakil
Yaptıran (Banisi):	-
Yapan:	-
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	2005 ⁸³
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.
Ayrıntılı tanım:	

⁸² Akmeşe Köyü'nde bulunmaktadır.

⁸³ Bursa Koruma Bölge Kurulu'nun 2004 yılında aldığı 324 sayılı karar ile Akmeşe Belediyesi tarafından 2005 yılında restore edilmiştir.

Kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir meydan çeşmesidir. Eserin dört cephesinde de sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Geçirdiği onarım sonrasında kemerlerin sona erdiği kilit taşının üzerine kadar iki sıra tuğla ve bir sıra büyük boyutlu düzgün kesme taş kullanılarak almaşık, kemerlerin üzerinden itibaren haznenin sona erdiği noktaya kadar küçük boyutlu düzensiz dere taşı kullanılarak tamir edilmiştir.

Kubbe, tuğla sıralarının arasına horasan harcı kullanılarak örülmüştür. Beden duvarlarında sivri kemerin ucuna kadar olan beden duvarlarının inşa malzemeleri birbirine horasan harcı kullanılarak bağlanmıştır. Üst bölümde ise yer yer düzensiz bir şekilde yerleştirilen küçük taşlar arasında çimento harç kullanılmıştır.

Çeşmenin doğu cephesi tuğla sıraları ile belirlenerek oluşturulan sivri kemer ile hareketlendirilmiştir. Yine bu cephede haznenin kare planlı pencere açıklığı yer almaktadır. Kuzey, güney ve batı cephelerinde ise doğu cephesindeki kemer düzenlemesinin aynısı tekrar edilmiştir. Fakat buradaki kemer nişlerinin içerisinde birer tane çeşme lülesi bulunmaktadır. Kuzey cephede yer alan çeşmenin teknesi taş malzemeden yapılmıştır ve iki yanında dinlenme sekileri yer almaktadır. Güney ve batı cephedeki çeşmelerin teknesi bulunmamaktadır.

Eserde süsleme unsuru olarak herhangi bir ize rastlanmamaktadır.

Tarihlendirme: Çeşme, onarımdan önceki mevcut durumuna (Foto:2) bakarak, derin nişi ve sivri kemeri ile 15. yüzyıla tarihleyebileceğimiz bir eserdir. Son haliyle (Foto:3-4-5-6-7) beden duvarları üzerine yine 15. ve 16. yüzyılda görülen almaşık duvar örgüsüyle oluşturulmuş iki sıra tuğla ve bir sıra taş eklenmiştir.

Almaşık duvar örgüsü, derin nişi ve sivri kemeri ile İzmit'te aynı yüzyıllara tarihlendirdiğimiz bir başka örnekleri ise Eski Çeşme ve Nebi Hoca Köyü Çeşmesi'dir.

Fotoğraf 2. Akmeşe Köyü Çeşmesi restorasyondan önceki hali(2004)

Fotoğraf 3. Kuzey cephesi

Fotoğraf 4. Batı ve güney cephesi

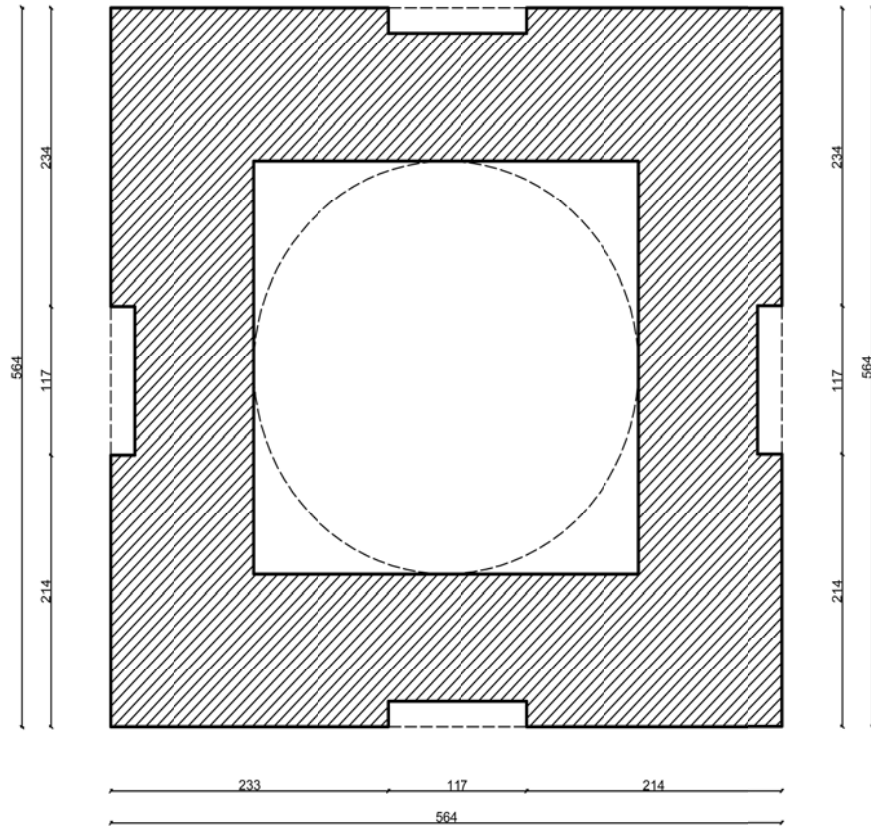
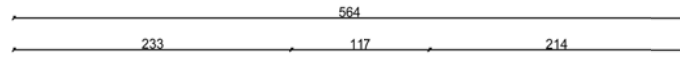
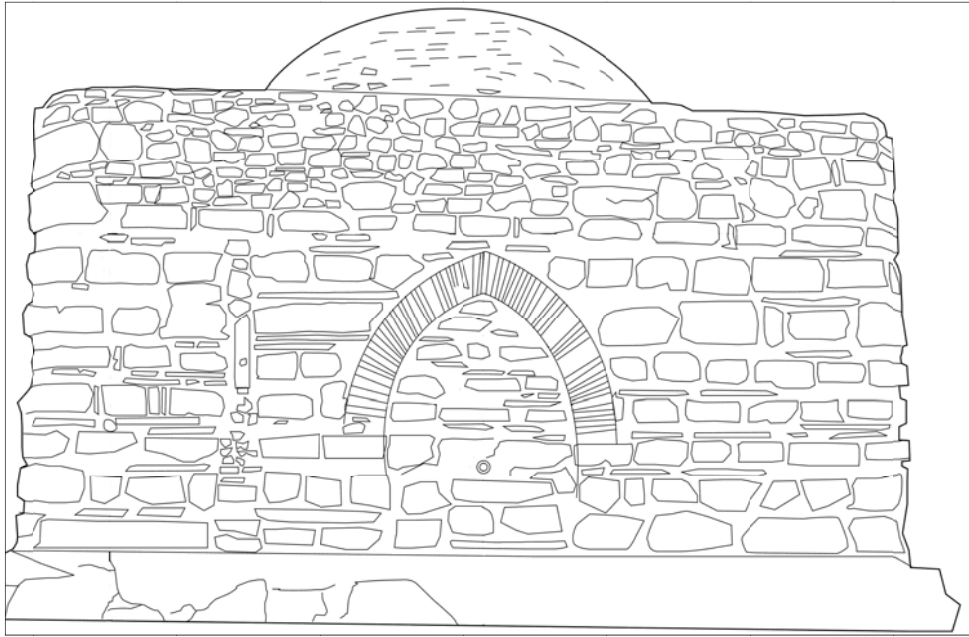
Fotoğraf 5. Doğu cephesi

Fotoğraf 6. Kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 7. Kuzeybatı cephesi

Çizim No 1. Akmeşe Köyü Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 2

Yapının adı: Ali Ağa Çeşmesi ya da Nev Çeşme⁸⁴/Yeni Çeşme⁸⁵

Bulunduğu yer: Hacı Hasan Mahallesi/Yeni Çeşme Sokak

Fotoğraf No: 8-9-10-11-12-13-14

Çizim No: 2

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 03.07.1987 / 3448

İnşa tarihi: 1884/85

Yaptıran (Banisi): Ali Ağa

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: “Yapdı bu nev çeşmeyi Ali Ağa-yı pâk-nâm

Çeşme-i ayn-ı hayatdır misk iç ya anber iç

Su içün çekme kasâvet susadım dime sakın

İster al doldur sebû ister vuzû kıl ister iç

Zümre-i attâşâna itdim Vasfiyâ ben de salâ

Besmeleyle kana kana çeşme-sârdan kevser iç

Merhûm Hacı İsmail Ağa dâmâdı Ali Ağa'nın hayrâtıdır.”

1302 (1884/85)

⁸⁴ GALİTEKİN, a.g.e., s. 176.

⁸⁵ ÜRKMEZ, a.g.e., s. 240.; ÖZTÜRE, a.g.e., s. 218.

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Düzgün kırmızı kesme taş malzemeden inşa edilmiş, kare planlı, hazneli bir çeşmedir.

Çeşmenin kuzey cephesi, arkasında yer alan evin bahçe duvarı ile bitişik olduğundan fikir verememektedir. Fakat burada hazne üzerinde 1m. kadar yüksekliğinde bir duvar örüldüğü görülmektedir. Bu da çeşme düzenlemesinde bugüne ulaşmamış bir kompozisyon olup olmadığını akla getirmektedir. Keskin hatlı bir köşeyle geçilen doğu cephesinin duvarı süslemesiz düz bir şekilde bırakılmıştır. Burada sokağın yokuşlu yolu çeşmenin yarısına yakın yerine kadar birleştirilmiştir. Bu da çeşmenin zarar görmesine neden olmaktadır. Batı cephede ise haznenin son bulduğu silmeye yakın yerde, cephe duvarını üstten ortalayan yuvarlak kemerli küçük bir pencere açıklığı yer almaktadır. Burasının kemer kısmı boş bırakılarak sonradan tuğla ile örülmüş ve demir parmaklık ile kapatılmıştır.

Doğu ve batı cepheden güney cepheye dönüş pahlanmış kenarlarla gerçekleşmektedir. Orta nişe gelmeden iki yanda, cepheyi hareketlendirmek ve belirginleştirmek için dinlenme sekilerinden haznenin son bulduğu silmeye kadar yükselen konsol şeklindeki çıkıntılar göze çarpar. Bu konsollar arasında mermerden yapılmış köşeli ve silmeli başlıkları bulunan iki sütunce yer alır. Çeşme kemeri sütun başlıklarının üzerine oturtulmuş ve düzgün kesme taş ile yuvarlatılarak örülmüştür. Kemerin kilit taşı hafifçe çıkıntı yapmaktadır. Yuvarlak kemerli düzenlenen nişin iç yüzeyi mermer kaplıdır. Kilit taşının hemen altında dikdörtgen bir form içerisinde iki bölüm ve üç sıra halinde yazılmış hatlı kitabesi, onun altında ayrı bir sıra olarak hayrat sahibi ve bir alt kısımda da 1302 tarihi görülmektedir. Restorasyon sırasında eklenmiş farklı renkte mermer kullanılarak yapılmış yatay dikdörtgen formu ayna taşının ortasında çeşme lülesi bulunmaktadır. Ayna taşı ile kitabe

arasında kaş kemerli ve köşeli iki adet taslık yer alır. Yine ayna taşının altında dikdörtgen planlı tekne bulunur. Tekne dört kenarından taçlandırılmış bir Bizans lahit kapağının ters kapatılmasıyla elde edilmiş ve altı dolgu ile desteklendirilmiştir. Teknenin iki yanında mermerden yapılmış, köşeli dinlenme sekileri yer almaktadır.

Üç cepheyi de çeşme haznenin sona erdiği üst tarafında farklı renkte bir taş silme kuşatmaktadır. Bu silmenin üzerinde aynı renkte bir sıra düzgün kesme taş sırası dizilmiş ve güney cephenin ortasında aynı taş rengiyle küçük dilimli bir alınlık yapılmıştır.

Eserde süsleme olarak haznenin güneybatı ve güneydoğu köşelerinin yuvarlatılması, cephelerin üst kısımlarındaki silmeler ile güney cephedeki kemer düzenlemesi, sütunlar ve sütun başlıkları, taslık ve dikdörtgen hatlı kitabenin üstünde orta kısmında “maşallah” yazısı gösterilebilir.

Fotoğraf 8. Ali Ağa Çeşmesi güney cephesi

Fotoğraf 9. Güneydoğu cephesinden. görünüş

Fotoğraf 10. Güneybatı cephesinden görünüş

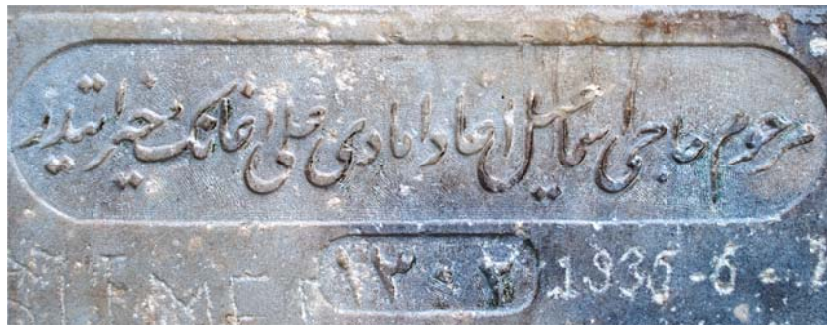
Fotoğraf 11. Batı cephesindeki hazne penceresi

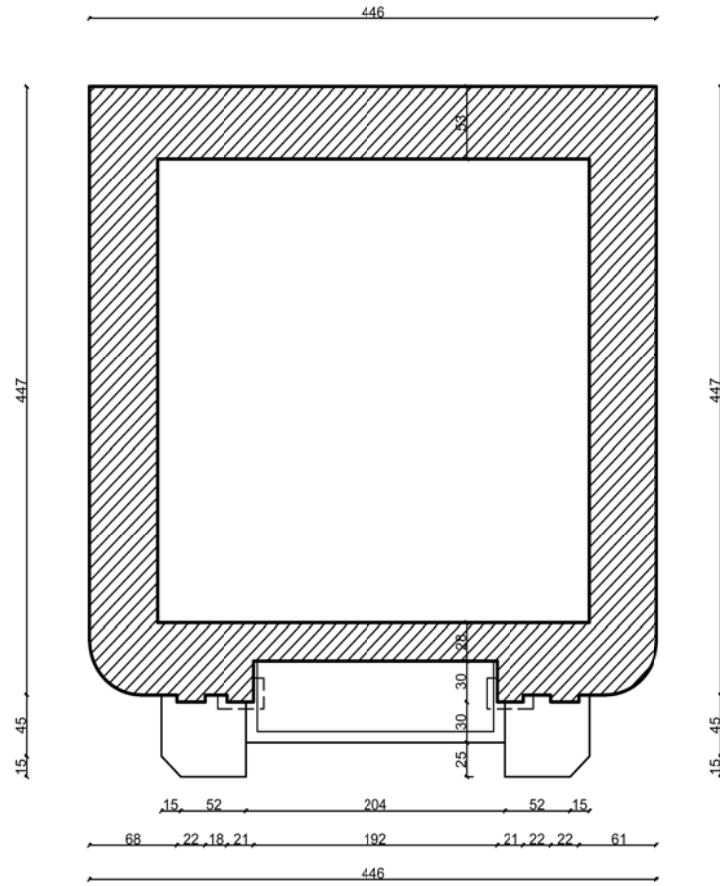
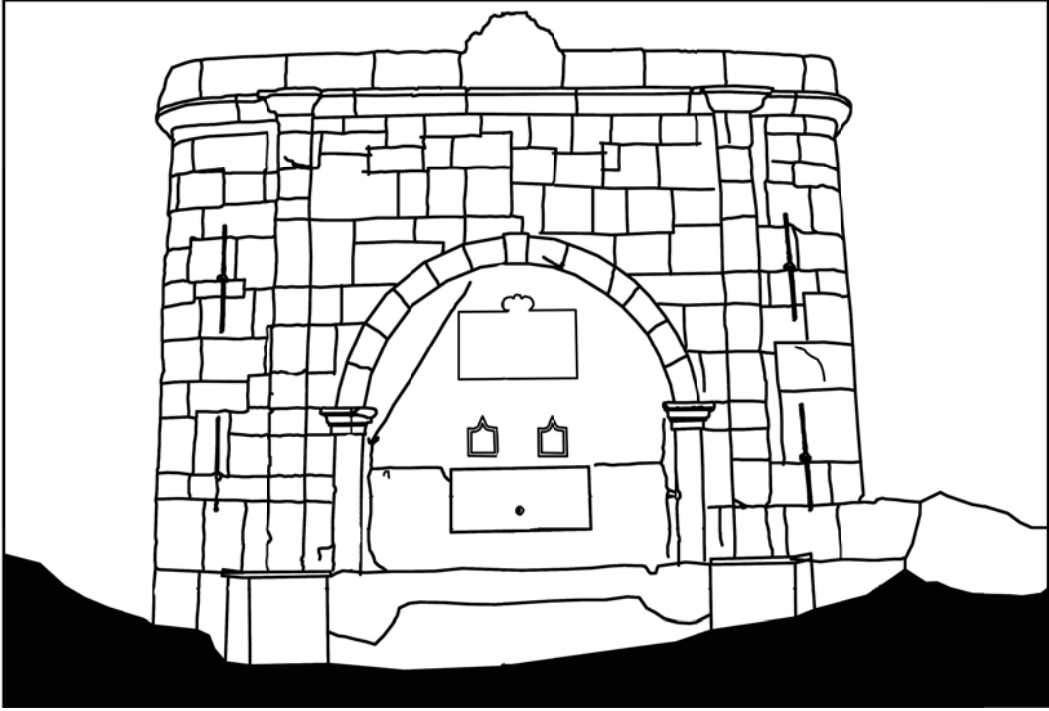
Fotoğraf 12. Güney cephesindeki kemer

Fotoğraf 13. Kitabe

Fotoğraf 14. Banisi ve yapım tarihinin yazılı olduğu kitabe

Çizim No 2. Ali Ağa Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	3
Yapının adı:	Âşık Merdiveni Çeşmesi
Bulunduğu yer:	Hacı Hasan Mahallesi/Meteer Sokak
Fotoğraf No:	15-16-17
Çizim No:	3
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	02.05.2003 / 9784
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran (Banisi):	-.
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	Tespit edilememiştir ⁸⁶ .
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Tuğla ve taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş, tek cepheli, haznesiz bir çeşmedir. 3.18 m. yüksekliğinde, 2.05 m. eninde olan çeşme cephesi iki yanda dışa taşkın düz kenar konsollar ile sınırlandırılmıştır. Eser, bu konsollar üzerinde payanda şeklinde düzenlenmiş taşıyıcılarla desteklenmiş, dışa çıkıntı yapan önden arkaya doğru eğimli düz bir beton örtü (düz atkı/düz lento) ile nihayetlendirilmiştir. Tahrip olan tek lüleli çeşmenin yalak kısmı

⁸⁶ 2010 yılında Kocaeli Belediyesi tarafından, çeşmenin bitişik olduğu istinat duvarının onarımı sırasında zarar gördüğü ve sonrasında mahalle sakinleri tarafından yüzeyinin çimento ile sıvandığı yapılan araştırma sonucunda anlaşılmıştır.

günümüze kadar ulaşamamıştır. İnşa ve tamir kitabeleri bulunmayan çeşmenin yüzeyinde süsleme unsuruna rastlanmamaktadır.

Tarihlendirme: Âşıklar Çeşmesi'nde görülen örtü sistemi ve cephe düzenlemenin benzer örneklerini 18. yüzyılda yapılmış olan Edirne Hacılar Ezanı Çeşmesi'nde ve 19. yüzyılda yapılmış olan Kilis Nahaslı Çeşme'de görmekteyiz. İzmit çeşmeleri içerisinde bu tarzda yapılmış tek örnek olan eseri Anadolu'da yapılmış bu çeşmelere bakarak 18. veya 19. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

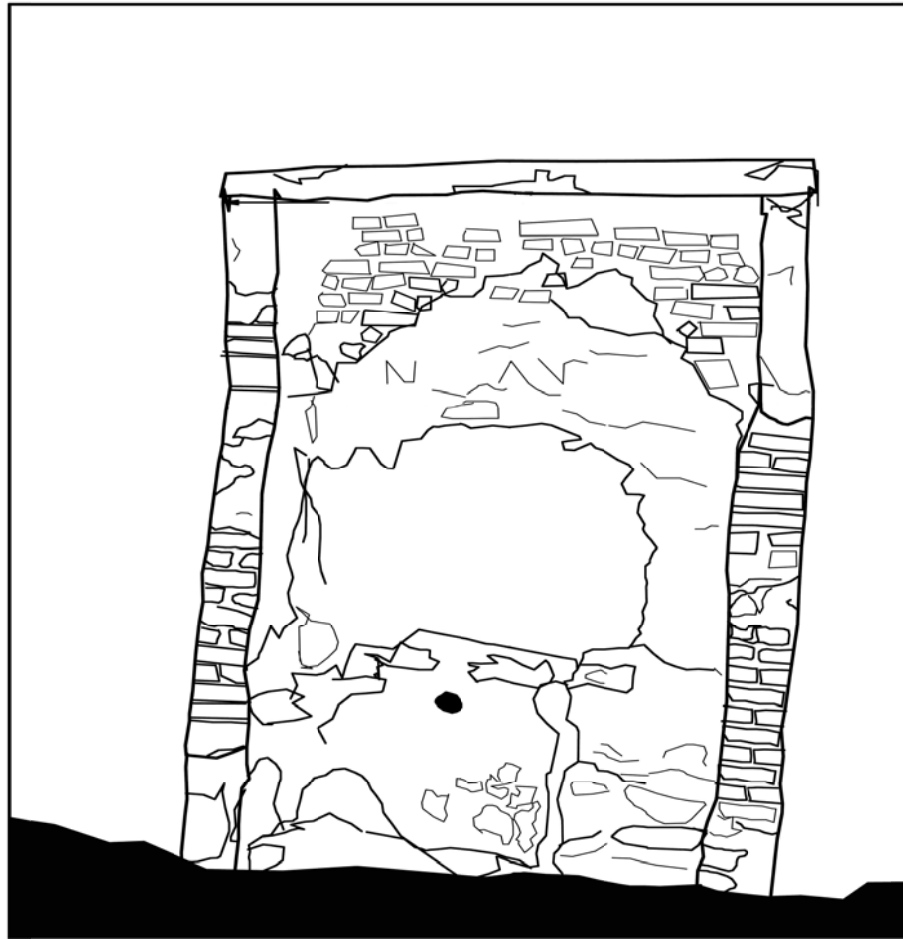
Fotoğraf 15. Âşık Merdiveni Çeşmesi

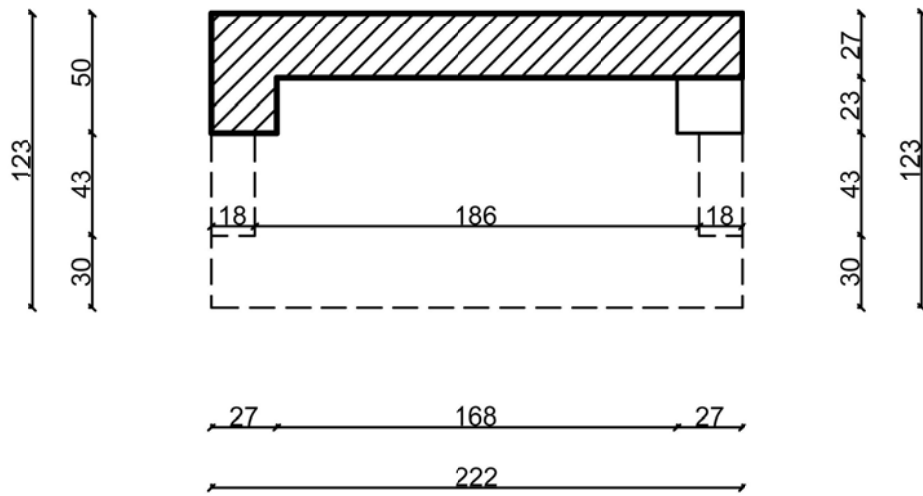
Fotoğraf 16. Ön cephe

Fotoğraf 17. Örtü sistemi

222

Çizim No 3. Âşıklar Çeşmesi Görünüş Ve Plan

Örnek No: 4

Yapının adı: Canfeda Hatun Çeşmesi (*Canfeda Kethüda Kadın Çeşmesi/Orhan Çeşmesi*)⁸⁷

Bulunduğu yer: Orhan Mahallesi/Medrese Sokak

Fotoğraf No: 18-19-20-21-22

Çizim No: 4

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 03.07.1987 / 3448

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran (Banisi): Canfeda Kethüda Kadın⁸⁸

Yapan: Su`âda Usta

Konumu: Müstakil

Kitabesi:

(1)*Sahibetü'l-hayrat Canfedâ Kethüda Kadın merhûmenin İznikmid derûnunda inşâ ve icrâsına muvaffaka oldukları*

(2)*çeşmeleri suyollarının murûr-i zaman ile müşrif-i harâb ve mu`attal olmağla*

(3)*mu'ahharan menba`ından külliyyen ta'mir ve çeşmelere icrâyâ muvaffak olan hâlâ ser levha-i*

(4)*şehinşâh-ı cihân hazret-i Gâzi Sultân Adlî Mahmûd Hân medde zilâl-i*

⁸⁷ GALİTEKİN, a.g.e., 175.; ÜRKMEZ, a.g.e., s. 236.; ULUGÜN, a.g.e., s. 89.; ÖZTÜRE, a.g.e., s. 218.

⁸⁸ Canfedâ Kethüdâ Hatun, Sultan III. Murad zamanında (1574-1595), Osmanlı Sarayı'nda yaşamıştır. Sultan III. Murad döneminde Harem Kethüdalığı yapmıştır.

(5) *devletehü ilâ ahiri'd-devrân efendimiz hazretlerinin harem-sarây-ı hümâyûnlarında hazinedâr ustalık*

(6) *rütbe-i celilesiyle şerefyâb olan aliyyetü's-şân Su`âda Usta hazretlerinin i'mârına muvaffak oldukları hayrâtdır. Sene 1242 (M.1826)*

Geçirdiği onarımlar: H. 1242/43 (M.1826/27)⁸⁹, 1966⁹⁰ ve 2008

Bugünkü durumu: Kullanılmaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Su haznesiyle beraber kareye yakın planlı bağımsız bir çeşmedir. Düzgün kesme taş ve mermer malzeme kullanılmıştır. Eserin doğu cephesi hariç, diğer cephelerinde süsleme unsuru bulunmamaktadır. Çeşmenin doğu cephesini dört bölümde incelemek mümkündür.

- Altta dinlenme sekileri ve tekne kısmının yer aldığı birinci bölüm,
- Yuvarlak kemerli niş ve bu nişin içerisinde aynalık ve çeşme lülesinin bulunduğu ikinci bölüm,
- Haznenin sona erdiği cephenin üstünde, iki silme arasında, altı satırlık sülüs yazı ile yazılmış olan kitabenin yer aldığı üçüncü bölüm,
- Kitabe üzerindeki alınlık içinde II. Mahmut'un tuğrasının yer aldığı, kabartma şeklinde yapılmış yapraklarla taçlandırılmış son bölüm bulunmaktadır.

Cephenin süslemesi hareketin sağlandığı doğu cephede görülür. Mermer aynasında palmetler, C ve S kıvrımlarıyla oluşturulmuş bir kompozisyon görülür ve bunlar barok karakterlidirler. Aynalığın yer aldığı yuvarlak kemerli niş dışında kitabenin başladığı silmeye kadar kalan cephe herhangi bir süslemeye sahip değildir. Haznenin sona erdiği yerde bir silme sınırı çekilerek başlayan beyaz mermer üzerinde sülüs hatla yazılmış altı

⁸⁹ Kitabesinden edinilen bilgiye göre Sultan II. Mahmut zamanında (1808-1839) onarım görmüştür.

⁹⁰ ÖZTÜRE, a.g.e., s. 218.

satırlık kitabesi yer almaktadır. Kitabenin üzerine çekilmiş bir silme üzerinde yer alan mermer alınlık üzerinde dört yapraklı çiçek motifi ve yapraklarla düzenlenen çelenk içerisinde II. Mahmut'un tuğrası yer almaktadır.

Tarihlendirme: Canfeda Kethüda Hatun, III. Murat zamanında (1574-1595) Osmanlı Sarayı'nda yaşamış olduğundan, kendisi tarafından yaptırıldığı kitabesinden anlaşılan çeşmeyi, Sultan III. Murat'ın saltanat yılları olan 16. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Kitabesinden alınan bilgiye göre eser, II. Mahmut tarafından hazinedar ustası Su'ada Usta'ya 1826 yılında kaynağından itibaren tamir ettirilmiştir. Bu tamir sonrasında çeşmenin kitabesi ve kitabe üzerinde yer alan alınlık eklenmiştir⁹¹. Alınlık içerisinde yer alan II. Mahmut tuğrası 1928 yılında kazıtılmıştır. Eser, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İ.S.U. Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında restore edilmiş, 2009 yılında kazıtılan tuğra da yerine konulmuştur ve üzerinde yer alan süsleme unsurları altın yaldız ile boyanarak belirgin hale getirilmiştir.

⁹¹ Ayla ÖDEKAN, Osmanlı Dönemi'nde yapılan çeşmelerin tipolojisini verdiği makalesinde, II. Mahmut Dönemi'nde yapılan çeşmelerin alınlıklarının hep aynı düzenlemeye olduğunu görmekteyiz. Bkz. ÖDEKAN, A., **a.g.m.**, Semavi Eyice Armağanı, s. 295-296-297.

Fotoğraf 18. Doğu cephesi

Fotoğraf 19. Güneydoğu cephesi

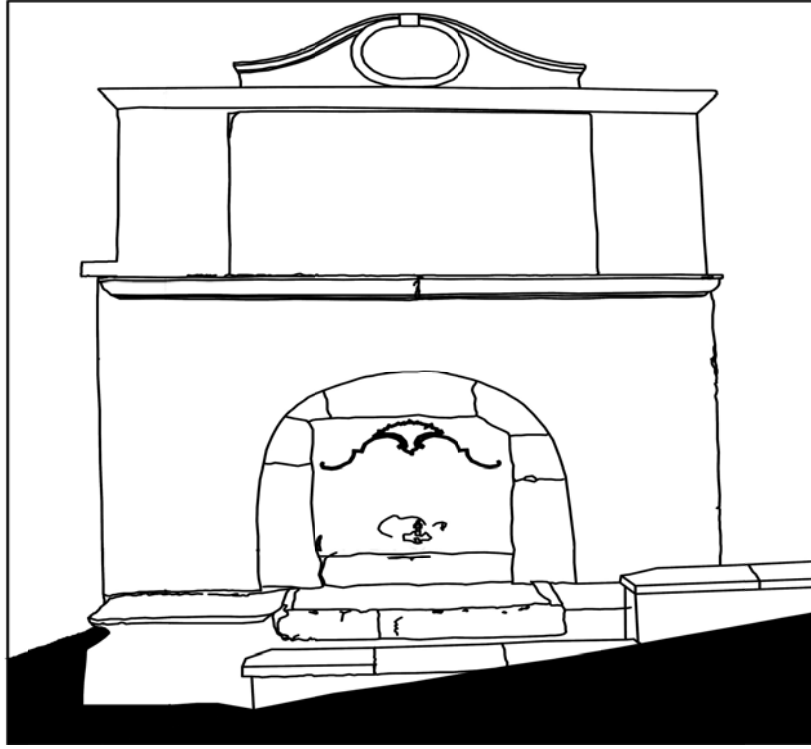
Fotoğraf 20. Kuzey cephesi

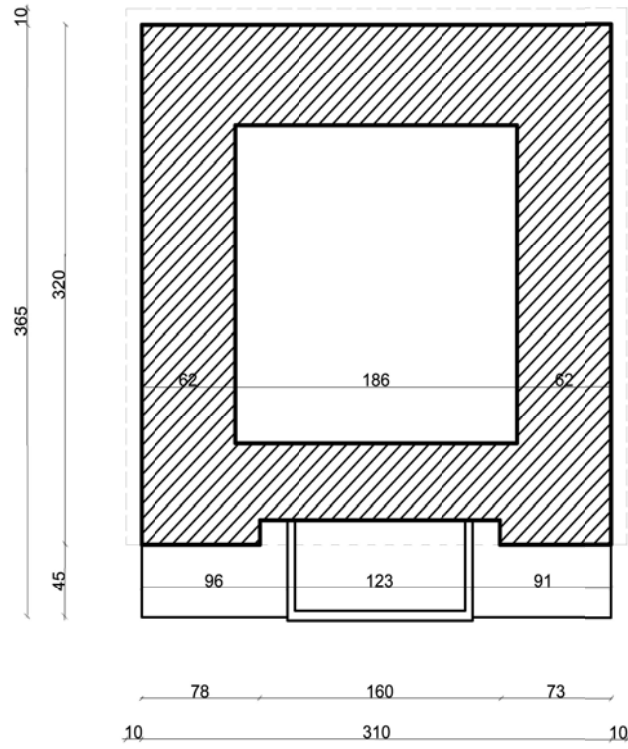
Fotoğraf 21. Kitabesi ve alınlık

Fotoğraf 22. Çeşme nişi içerisindeki süsleme

10 310 10

Çizim No 4. Canfeda Hatun Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 5

Yapının adı: Çakmaklı Çeşme/ Duvar Çeşmesi

Yeri: Orhan Mahallesi/Orhan Caddesi

Fotoğraf No: 23-24-25-26-27-28

Çizim No: 5

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 10.06.1995 / 3785

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran (Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Çeşme, sokak duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Haznesi bulunmayan çeşmenin ayna taşının üzerinden taş, mermer ve daha sonra çimento harç kullanılarak bir çıkıntı oluşturulmuş ve iki bölüme ayrılmıştır. Üst bölümde tuğla ve çimento harç kullanılarak oluşturulmuş basık yuvarlak kemeri görülebilmektedir. Kemer altı da ayna taşına dek kabayonu taş malzeme ve çimento harç ile oluşturulmuştur. Bu bölümde herhangi bir süsleme unsuru veya kitabe bulunmamaktadır. Alt bölümde ise eserin, mermer malzeme kullanılarak yapılmış aynalığı bulunmaktadır. Aynalığın üzerindeki süslemeye

baktığımızda, tepe noktasında yanlara açılan sağır kaş kemer kenarlarda Bursa kemerine dönüşerek zemine kadar iner ve birbirine bağlanarak tekrarlanmış yan yana üç bölüm halindedir. Üstte kemer aralarında daire içine alınmış iki büyük çiçek rozeti bulunmaktadır. Sağ ve sol kemerli bölümlerde ayaklı, gövdeye doğru genişleyen ve üstte ağız kısmına doğru daralan vazolar içerisinden çıkan çeşitli şekillerde çiçekler yer almaktadır. Orta kemerli bölümde ise merkezde çeşme lülesi, kaş kemerin hemen altında diğer iki çiçek rozetinden daha küçük boyutta yine daire içine alınmış bir çiçek rozeti daha bulunmaktadır. Lülesinin iki yanında bulunan delikler üzerinde, üzerileri zigzag çizgili üste doğru daralan iki selvi ağacı motifi görülmektedir. Lülenin altında tahribattan dolayı belli olmayan uçları sivriltilmiş oval bir şekil yer alır.

Tarihlendirme: İnşa tarihi belli olmayan eseri tarihlendirmede Hacı Hasan Mahallesi/Kalkavan Sokak'taki Emine Hanım Çeşmesi (1749)'nin kuzey cephesindeki çeşme üzerinde yer alan vazo içerisinden çıkan çiçekler ve daire içerisine alınmış çiçek rozeti motifleri ile Kozluk Mahallesi/Kapanca Sokak'taki Zeliha Hanım Çeşmesi (1883/84)'ndeki kemer düzenlemesi dikkate alınırsa, genel olarak 18.yy.'da yapıldığını söylemek mümkündür.

Fotoğraf 23. Çakmaklı Çeşme

Fotoğraf 24. Ön cephesi

Fotoğraf 25. Süsleme programı

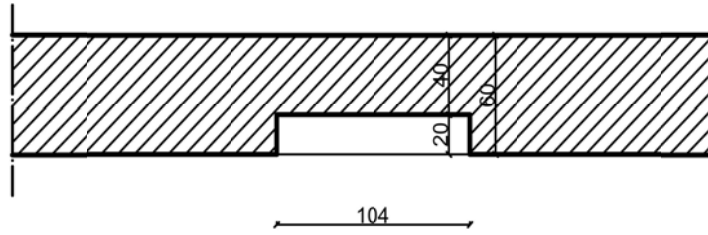
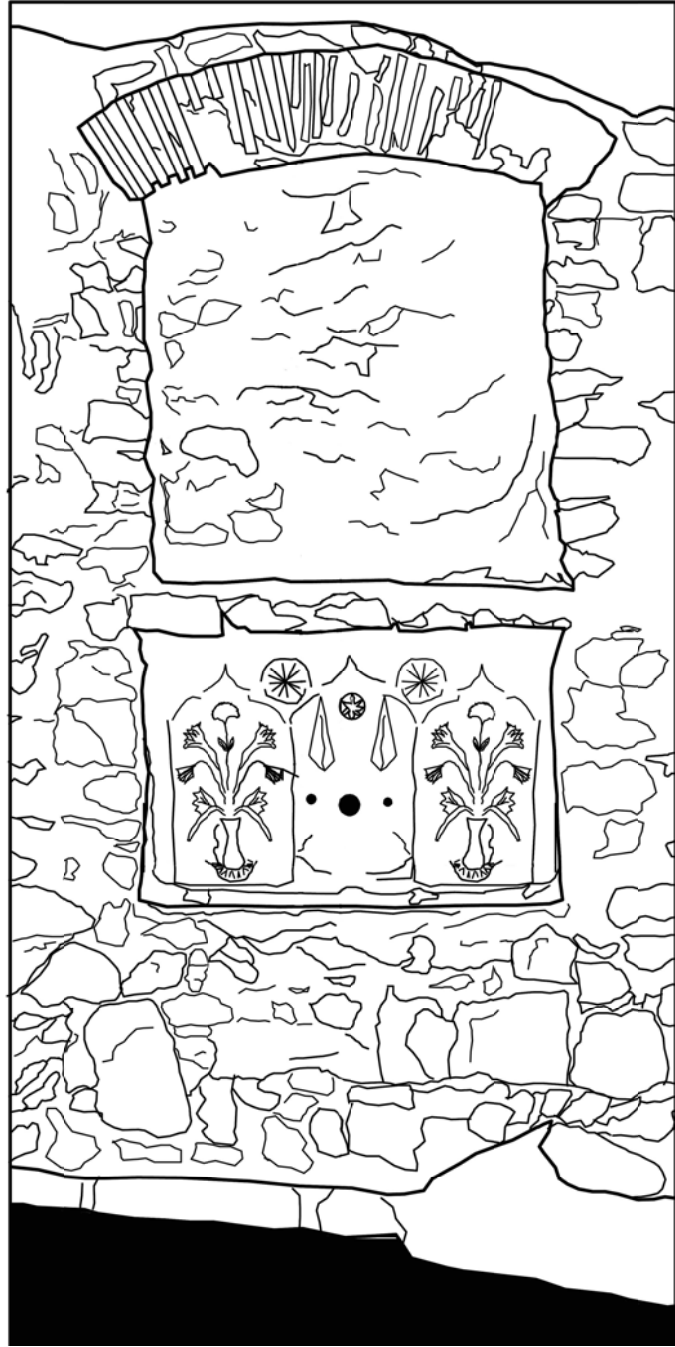
Fotoğraf 26. Süsleme programı detay

Fotoğraf 27. Süsleme programı detay

Fotoğraf 28. Süsleme programı detay

Çizim No 5. Çakmaklı Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	6
Yapının adı:	Emine Hatun Çeşmesi/Tüysüz Çeşmesi
Yeri:	Hacı Hasan Mahallesi/Kalkavan Sokak
Fotoğraf No:	29-30-31-32-33-34-35-36
Çizim No:	6-7
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	03.07.1987 / 3448
İnşa tarihi:	1749/1750
Yaptıran(Banisi):	Emine Hanım
Yapan:	-
Konumu:	Müstakil
Kitabesi:	<i>“Emine-i Hacce zat-ül hayr merhum.</i> <i>Vassiyet ile itdi çeşme-i icra</i> <i>Gelüb bir tesine didi tarihini</i> <i>Şehid-i kerbela aşkına iç ma”</i> Sene 1163
Geçirdiği onarımlar:	Tespit edilememiştir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Dikdörtgen planlı, hazneli, kuzey ve batı cephelerinde birer çeşme bulunan bir yapıdır. Çeşmelerin ikisi de sivri kemerlidir ve aralarında kot farkı vardır. Batı taraftaki çeşme yol kenarında daha yüksekte, kuzeye bakan

çeşme alt seviyede kalmaktadır. Kaba yonu taş ve tuğla malzemenin almasıyla kullanımıyla inşa edilmiş olan eserin batıya bakan cephesinde sivri kemerli niş yer alır. Niş içerisinde yer alan dikdörtgen formlu, iki farklı renkte bir taş kullanılarak yapılmış aynalığın, kemer aynasında dört satırlık hatlı kitabesi, onun hemen altında inşa tarihi bulunmaktadır. Kitabenin altında yer alan ayna taşı çerçeve içerisine alınarak belirlenmiştir. Bu çerçevenin içinde sağır kaş kemer formlu süsleme yer alır. Kemer köşeliklerinde iki lale motifi merkeze yönelmiş olarak verilir. Kemerin ortasında çeşme lülesi ve onun üstünde çift merkezli, göbekli ve yapraklı çiçek motifi şeklinde bir rozet yer almaktadır. Lülenin her iki tarafında yer alan birer selvi ağacı motifi zeminden yükselerek bu rozete doğru uçları kıvrılmış şekilde verilmiştir. Eserin tekne bölümü yol ile kapatıldığında fikir verememektedir.

Kuzey cephede alt kotta yer alan çeşme yine sivri kemerlidir. Üzengi seviyesinde son bulan aynalığı dikdörtgen formdadır. Üzerinde yer alan süsleme motifleri yuvarlak kemerli bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çeşme lülesi masa benzeri ayaklı bir kaidenin ortasında bulunmaktadır. Kaidenin altındaki boşlukta yatay olarak birer anahtar motifi, kaidenin yüzeyinde ise lülenin sağında ve solunda birer lale motifi bulunmaktadır. Kaidenin üzerine vazodan çıkan çiçekler oturtulmuştur. Vazolardan soldaki kaidersiz, şişkin gövdeli, dar boğazlı ve kulpludur. İçerisinde çeşitli motiflerde çiçekler yer almaktadır. Sağdaki vazo, kaide üzerine daralan ve sonra genişleyen ağzından çıkan aynı türde çiçekler ve yapraklarla düzenlenmiştir. İki vazo arasında yuvarlak kemer altında altı kollu çiçek motifinin yer aldığı bir rozet bulunmaktadır. Çeşmenin kemer aynası bölümünde 1992 yılında Engin ÜRKMEZ tarafından yapılan incelemesi sırasında yer alan kalem işleri örgü malzemeleri ortaya çıkana kadar kazınmıştır⁹².

Eserin güney cephesinde haznenin yukarıda sona erdiği noktaya yakın yerde yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephe ise hazne cephesi olarak düz süslemesiz bırakılmıştır.

⁹² Engin ÜRKMEZ, a.g.e., s. 246-247.

Fotoğraf 29. Kuzey ve batı cepheleri arasındaki kot farkı

Fotoğraf 30. Batı cephesi

Fotoğraf 31. Kuzey cephesi

Fotoğraf 32. Doğu cephesi

Fotoğraf 33. Güneydoğu köşesinden görünüş

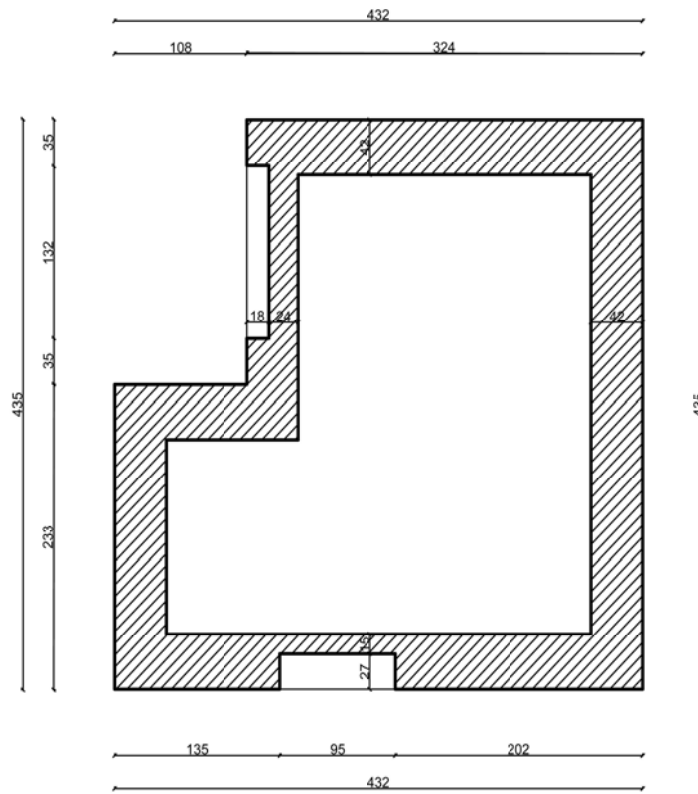
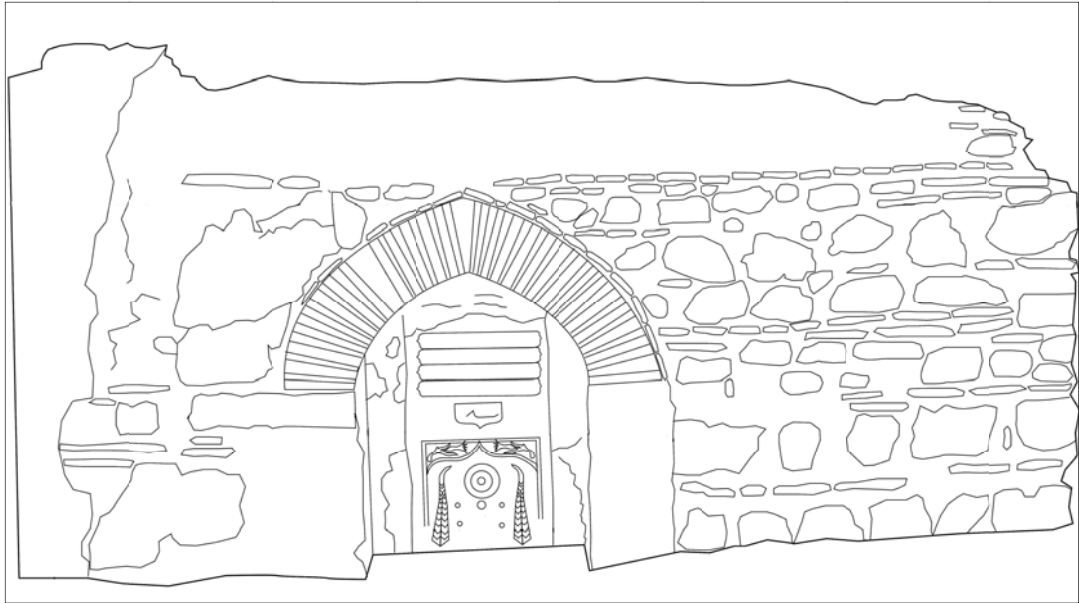
Fotoğraf 34. Kuzey cephesi ayna taşında yer alan süsleme

Fotoğraf 35. Batı cephesi aynalığında yer alan süsleme

Fotoğraf 36. Batı cephesi kemer içindeki kitabe

Çizim No 6. Emine Hanım Çeşmesi Batı cephesi Görünüş ve Planı (Ölçek: 1/50)

Çizim No 7. Emine Hanım Çeşmesi Görünüş-Kuzey Cephesi

Örnek No:	7
Yapının adı:	Eski Çeşme
Bulunduğu yer:	Akçakoca Mahallesi/Serin Sokak
Fotoğraf No:	37-38
Çizim No:	8
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	02.05.2003 / 9784
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	Tespit edilememiştir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.
Ayrıntılı Tanım:	

Eserin sağ cephesi sokak duvarı ile birleştirilmiş, sol cephesi ise beden duvarının yarısından itibaren arkasındaki evin bahçe duvarıyla kapatılmıştır. Çeşme, kabayonu taş ve tuğla malzemenin almasıyla kullanımıyla inşa edilmiştir. Derz aralarında horasan harcı kullanılmıştır. Kuzey cephesinde tuğla sıralarıyla oluşturulmuş sivri kemer, 12 cm. kalınlığındaki kemer ayakları üzerinde yatay olarak bulunan 44 cm. uzunluğundaki üzengi taşlarının üzerine oturtulmuştur. Nişin içi üst bölümden ayna taşına kadar taş malzeme, ayna taşının olduğu bölüm ise tuğla

malzeme kullanılarak yapılmıştır. Kemer nişinin alt bölümünde taş malzemeden yapılmış ayna taşı kareye yakın dikdörtgen planlı olup, kırık olduğu için herhangi bir fikir verememektedir.

Tarihlendirme: Oldukça bakımsız halde bulunan çeşmenin almaşık duvar örgüsü, derin nişi ve sivri kemeri, eserin 15. ila 16. yy. tarihleri arasında yapılmış olabileceğini göstermektedir.

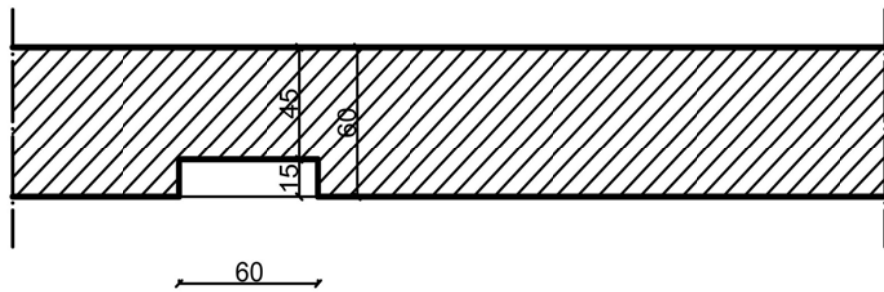
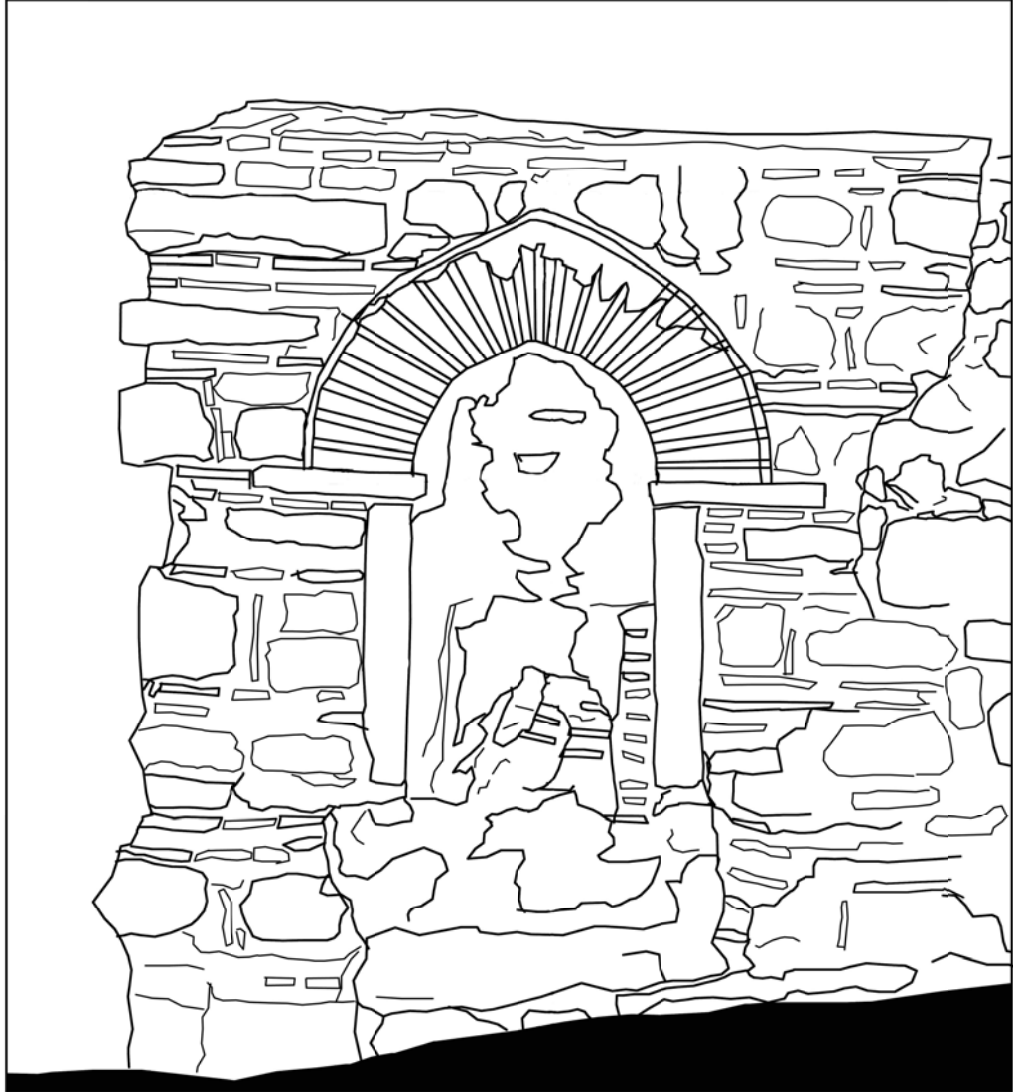
Almaşık duvar örgüsü, derin nişi ve sivri kemeri ile İzmit'te aynı yüzyıllara tarihlendirdiğimiz bir başka örneği ise Akmeşe Köyü Çeşmesi ve Nebi Hoca Köyü Çeşmesi'dir.

Fotoğraf 37. Eski Çeşme

Fotoğraf 38. Ön cephe

Çizim No 8. Eski Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 8

Yapının adı: Gündoğdu Mahallesi çeşme 1

Yeri: Gündoğdu Mahallesi/ Koca Çeşme Caddesi

Fotoğraf No: 39-40-41-42

Çizim No: 9

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 12.01.2010 / 1258

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Haznesiyle beraber dikdörtgen bir plan üzerine oturan çeşme taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Ön cephesi çimento sıvanmış olan çeşmenin cephesinde yer yer oluşan sıva döküntüleri arasında kaş kemerin kilit taşı görülmektedir. Kilit taşının üzerinde haznenin sona erdiği tepe noktasında şerit şeklinde silmeler paralel olarak yerleştirilmiştir. Yine dökülen sıvanın altından, sağ tarafta kaş kemerin dış sınırında sekiz adet tuğla sırası, taş malzemeden yapılmış kemer ayaklarının bir kısmı ve niş içerisinde yer

alan silmeler görülebilmektedir. Fakat orijinal hali hakkında fikir vermeye yeterli değildir.

Nişin içersinde yer alan taslığın zemin seviyesine çok yakın mesafede olması çeşmenin büyük bir kısmının yol kotunu altında kaldığını göstermektedir. Bu yüzden çeşmenin teknesi hakkında da bilgi sahibi olamamaktayız.

Çeşmenin basık tonoz şeklinde, tuğla ve harç kullanılarak düzenlenmiş haznesinin örtüsü yarısına kadar yıkılmış ve haznenin içi toprak dolmuştur.

Tarihlendirme: Gündoğdu Mah. Çeşme 1, İzmit çeşmeleri içerisinde kaş kemer formunda düzenlenmiş tek örnektir. Cephe düzenlemesindeki kemer formuna bakarak geç dönem özellikleri taşıdığını söylemek mümkündür.

Anadolu'da bu kemer düzenlemesine benzer bir örneği Birgi Bıçakzade Çeşmesi (1807-1808)'nde görmekteyiz.

Fotoğraf 39. Ön cephe

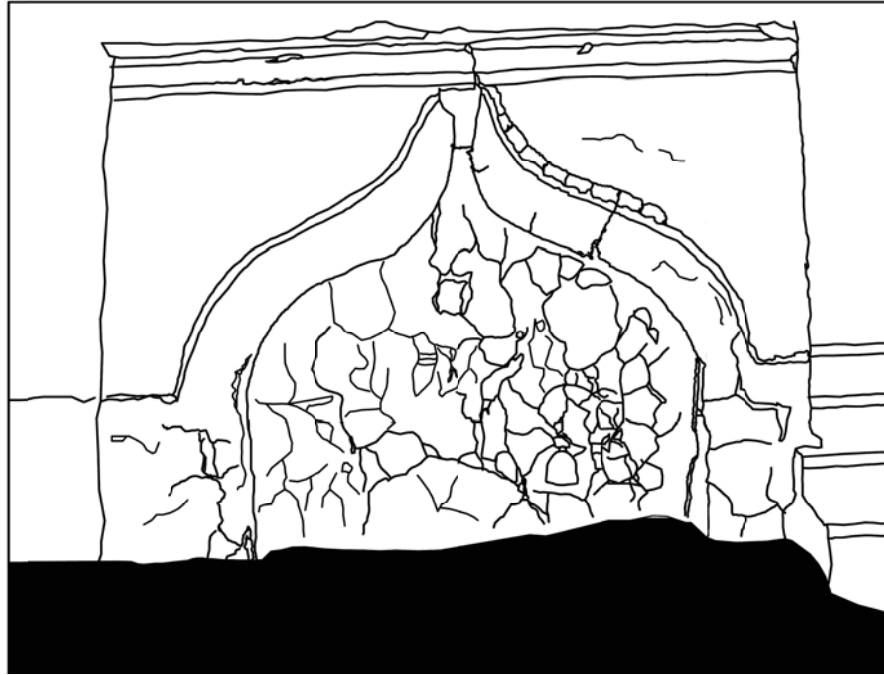
Fotoğraf 40. Hazne

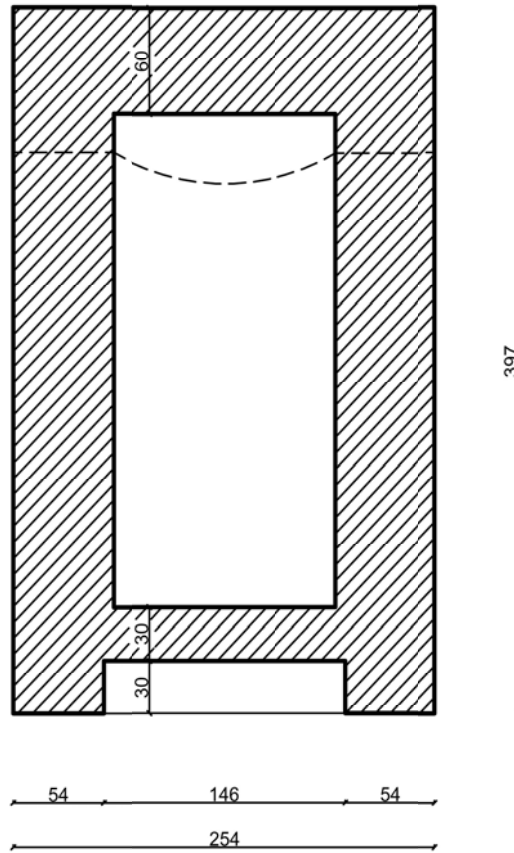
Fotoğraf 41. Hazne içi

Fotoğraf 42. Sıva altından görünen silme

254

Çizim No 9. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 1 Görünüş Ve Plan(Ölçek: 1/50)

Örnek No:	9
Yapının adı:	Gündoğdu Mahallesi çeşme 2
Bulunduğu yer:	Gündoğdu Mahallesi/ Turkuaz Sokak
Fotoğraf No:	43-44
Çizim No:	10
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	12.01.2010 / 1258
İnşa tarihi:	1674
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	

“Türk-Rus işbirliği aramızda... En Değerli Kocaeli Sancağıdır. Sene 1674”

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Haznesi olmayan çeşme, arkasındaki evin bahçe duvarına gömülü olarak bulunur. Kesme taştan inşa edilmiş çeşmenin bazı bölümleri sıva ile kapatılmıştır.

Düzgün kesme taş sırası ile örülmüş yuvarlak kemerin kilit taşı üzerinde Rus alfabesiyle yazılmış beş satırlık mermer kitabe bulunmaktadır. Kitabenin üst bölümü bir silme ile yazısından ayrılmıştır. Burada yan yana iki tane sağır kaş kemer ve kemer köşelerinde simetrik olarak yerleştirilmiş birer

adet lale ve karanfil motifleri göze çarpmaktadır. Kemerlerin ortasında ise tahrip olmuş bir bezeme motifi vardır.

Yuvarlak kemer içindeki niş yüzeyinde tek lüle görülmektedir. Niş yüzeyi tamamen sıvalı olduğundan başka bir ayrıntı izlenememektedir.

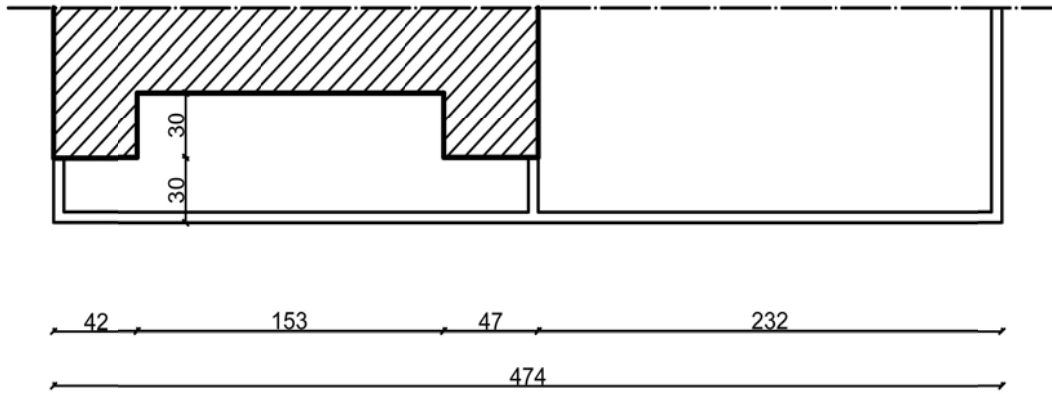
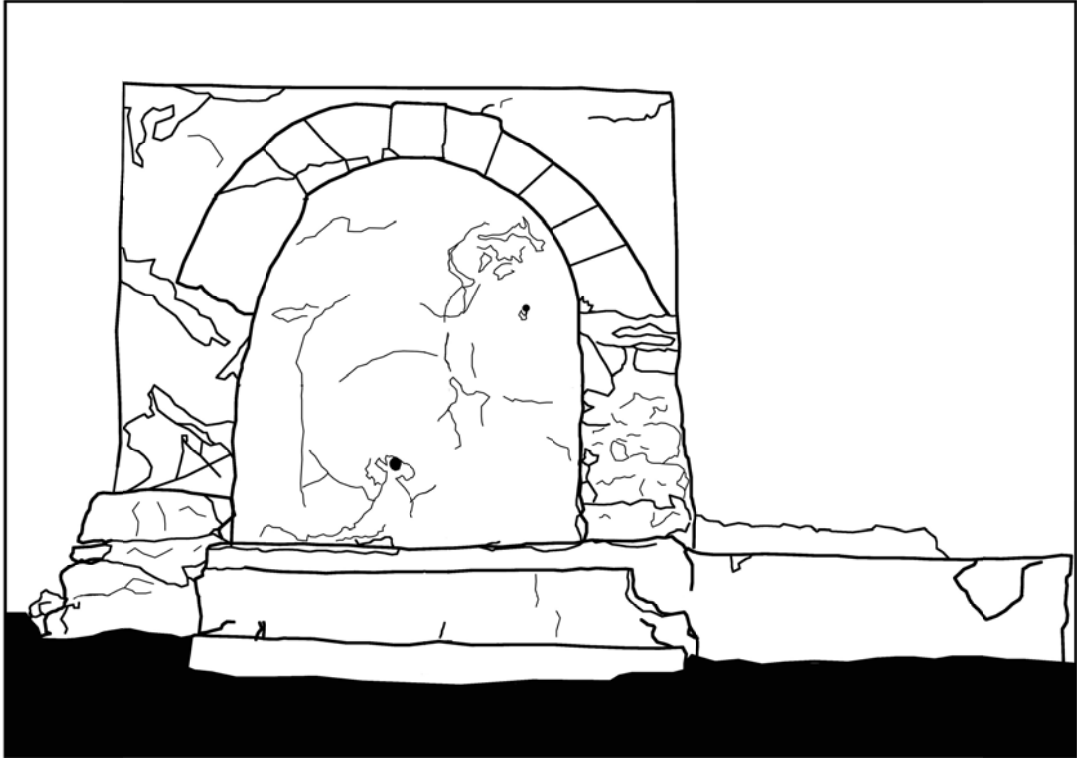
Çeşmenin dikdörtgen planlı teknesinin önünde tekneye çıkışı sağlayan bir adet basamak ve teknenin devamında da oluk kısmı bulunmaktadır.

Fotoğraf 43. Ön cephe

Fotoğraf 44. Kitabe

Çizim No 10. Gündoğdu Mahallesi Çeşmesi 2 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 10

Yapının adı: Gündoğdu Mahallesi çeşme 3

Yeri: Gündoğdu Mahallesi/ Gün Sokak

Fotoğraf No: 45-46-47-48

Çizim No: 11

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: -

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Çeşme kare plan üzerine oturtulmuştur. Tamamen tuğla malzemedен inşa edilmiş olan çeşmenin haznesi üzeri düz çimento bir örtü ile kapatılmıştır. Çeşmenin dışa çıkıntı yapan saçak kısmı çeşmenin sade yapısına hareketlilik katmaktadır.

Üzengi seviyeleri köşeli hale getirilerek oluşturulan basık yuvarlak kemerli niş içerisinde bir adet lülesi bulunmaktadır. Nişi çevreleyen kemer ayaklarının iç kısmında karşılıklı yerleştirilmiş birer tane taslık vardır. Niş içerisinde dikdörtgen formlu tekne bölümü yer almaktadır.

Üzeri sıvalı olan eserde süsleme unsuruna ve kitabeye rastlanmamaktadır.

Tarihlendirme: Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yuvarlak kemeri ve düz örtü sistemi ile 19. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

İzmit çeşme örnekleri ile kıyaslandığında yuvarlak kemerli çeşmeler; Ali Ağa Çeşmesi (1884), Canfeda Hatun Çeşmesi (16.yy.), Gündoğdu Mah. Çeşme 4 (19.yy.) ve 50. Yıl Çeşmesi (18.yy.)'nde görülür. Tamamen tuğla malzeme ile inşa edilen eserde taslıkların kemer ayaklarının içine karşılıklı yerleştirilmesi sadece bu eserde görülür.

Fotoğraf 45. Ön cephe

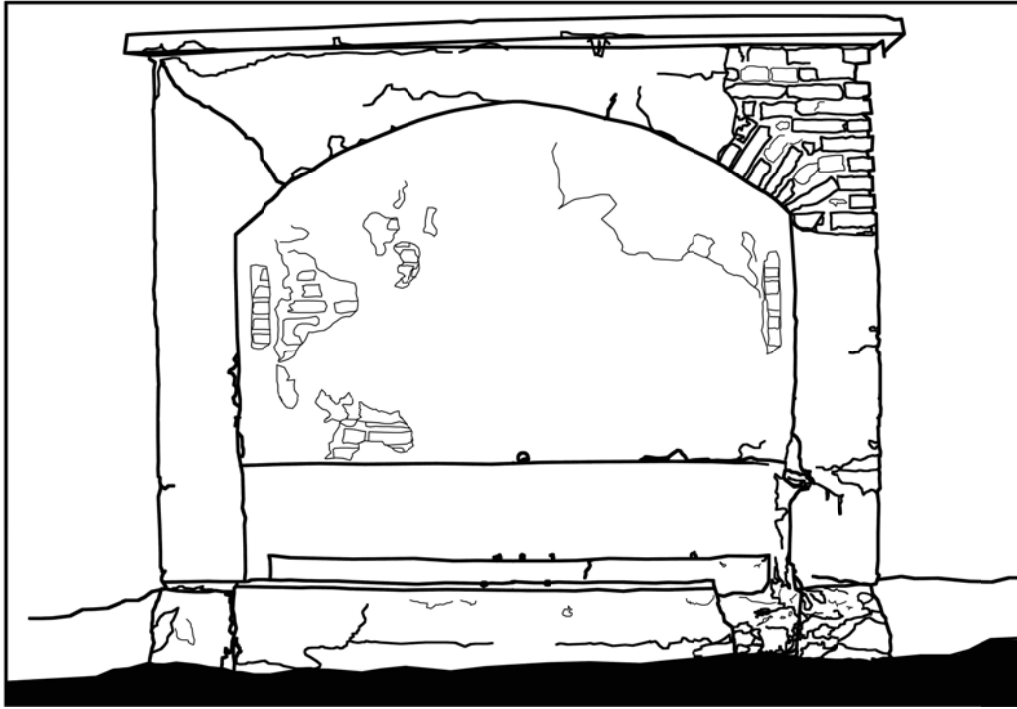
Fotoğraf 46. Güneydoğu yönünden görünüş

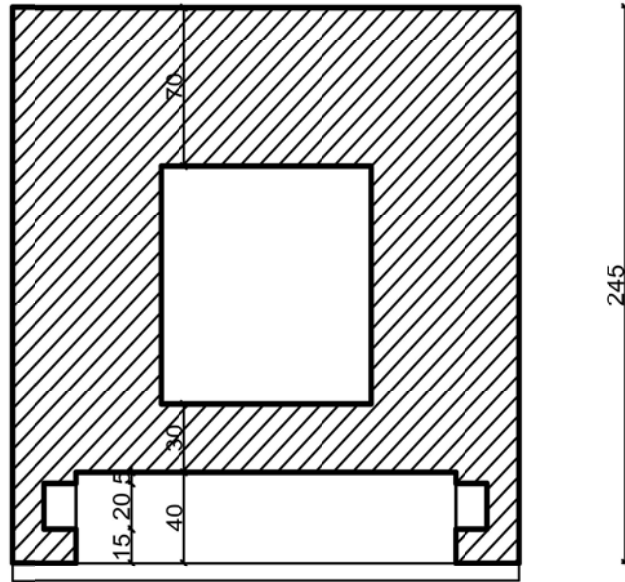
Fotoğraf 47. Hazne

Fotoğraf 48. Hazne penceresi

240

30 180 30

240

Çizim No 11. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 3 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	11
Yapının adı:	Gündoğdu Mahallesi çeşme 4
Bulunduğu yer:	Gündoğdu Mahallesi/ Gençoğlu Sokak
Fotoğraf No:	49-50-51-52
Çizim No:	12
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	12.01.2010 / 1259
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Kitabesindeki aşırı tahribattan dolayı yapım tarihi okunamayan çeşmenin günümüze kadar ulaşabilmiş üzerindeki mevcut yazı: “ <i>Stoyanis-oğlu Rakis</i> ” dir.
Onarımlar:	Tespit edilememiştir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.
Ayrıntılı tanım:	

Dikdörtgen planlı çeşme tuğlalar arası harçla örülü yuvarlak kemerlidir. Kemer tahrip olduğundan çeşme nişinin üstü açılmıştır.

Gövdesi dikdörtgen formda üçgen çatılı ayna taşıyla yuvarlak tuğla kemer arasında boyutları birbirinden farklı olan taşlar düzensiz olarak yerleştirilmiştir.

Ayna taşının iki yanında kare formlu taslıklar bulunmaktadır. Solda bulunan taslığın üstünde, eski Yunan alfabesiyle ve alt köşelerinde rozet süslemeleriyle bir mermer kitabe, aynı taslığın altında dikdörtgen bir mermer blok bulunmaktadır. Üzerinde kalın bir çerçeve içerisine alınmış haç işareti olan bu bloğun, haç işaretinin alt tarafında bir lüle deliği olup, başka bir çeşmenin lüle aynalığı devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Sağ tarafta bulunan taslığın bir taş üstünde, kemer formuna uydurularak kenarları yuvarlatılmış üçgen taş üzerinde büyük harflerle kazınarak yazılmış yazı vardır. Ayna taşında bir lüle bulunmakta, bu bölümden sonrası zemin kotunun altında kalmaktadır.

Çeşmenin arkasında tonoz örtülü ve dikdörtgen planlı haznesi bulunmaktadır.

Bakımsız bir durumda olan eser, önüne dayalı olarak bulunan çöp konteyneri yüzünden iyice tahrip olmaktadır.

Tarihlendirme: Kitabesinde yazan Eski Yunan alfabesiyle oluşturulmuş isimlerden de anlaşılacağı üzere, mübadeleden önce köyde yaşayan Rumlar tarafından yapılmış olması muhtemel olan çeşmenin⁹³ yuvarlak kemeri ve derinliği az olan nişi ile 19. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

⁹³ Eski bir Rum köyü olan Mağlıç mübadeleden sonra Gündoğdu adını almıştır. Mübadele sırasında köyü terk etmek zorunda kalan Rumlar burada birkaç içme suyu çeşmesi yapmışlardır. Bkz. Ayhan ATEŞ, “*Türk-Yunan Mübadelesi Sonucu Kocaeli’ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1930)*”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008, s.49-50; Şennur KAYA, İlknur AKTUĞ KOLAY, “İzmit’teki Azınlık Yapıları”, **İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler**, C.5, Sayı:1, İstanbul 2008, s.31-42.

Fotoğraf 49. Ön cephe

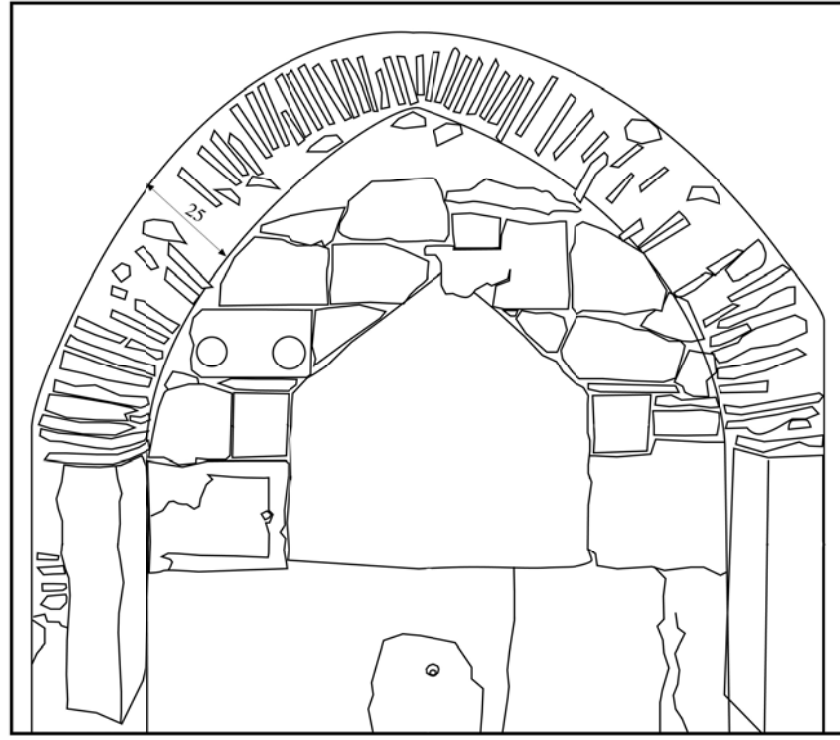
Fotoğraf 50. Kitabe

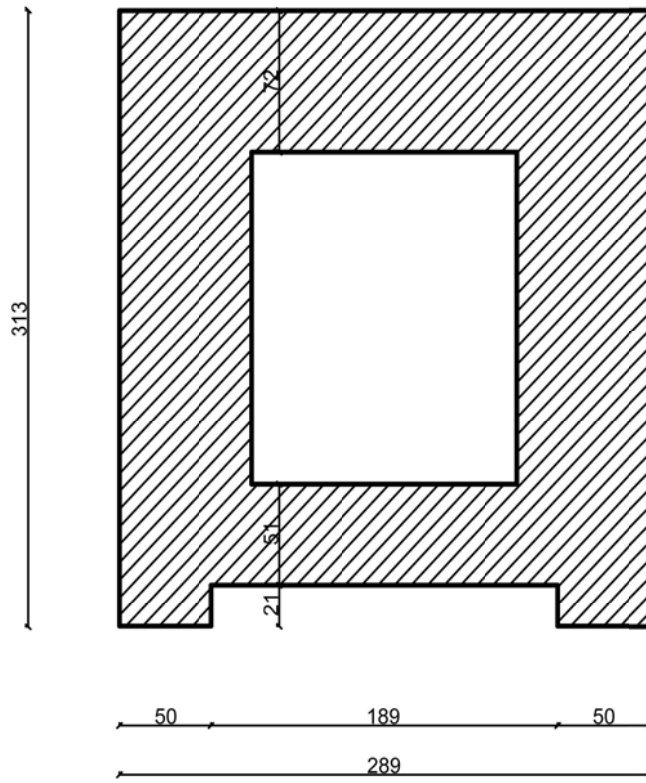
Fotoğraf 51. Devşirme malzeme

Fotoğraf 52. Devşirme malzeme

289

Çizim No 12. Gündoğdu Mah. Çeşmesi 4 Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 12

Yapının adı: Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme

Bulunduğu yer: Veli Ahmet Mahallesi/ Hacı Hürrem Yokuşu

Fotoğraf No: 53-54

Çizim No: 13

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: -

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Tespit edilememiştir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Haznesi, kitabesi ve herhangi bir süsleme unsuru olmayan eser, dinlenme sekilerine kadar taş, gövdesi tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Derzlerde ise horasan harcı kullanılmıştır. Enine dikdörtgen bir cepheye sahip olan çeşmenin sol üst köşesinin bir bölümü kemere kadar yıkılmıştır.

Basık sivri kemerli çeşme nişinin yüzeyinde kemer hizası boyunca sıva kalıntıları görülmektedir. Alt kısımda ise tek lüleli ayna taşı yer almaktadır. Dikdörtgen formda taş malzemeden yapılmış aynalığin çeşmeye sonradan

eklendiğini, aynalık için açılan yuvaya tam oturmamış olmasından anlamaktayız.

Çeşmenin teknesi ve dinlenme sekileri taş malzemeden yapılmıştır. Dikdörtgen formlu tekne çeşme nişiyle aynı genişliktedir. Teknenin her iki yanında bulunan dinlenme sekileri, tekneden 15 cm. daha yukarıda yapılmış, tekne dinlenme sekilerini arasında çukurda kalmıştır.

Kemerin sağ tarafı, sol tarafına göre daha geniş bırakılmıştır. Burada sağ taraftaki dinlenme sekisinden 76 cm. yukarıda, kareye yakın planlı bir kitabe yuvası görülmektedir.

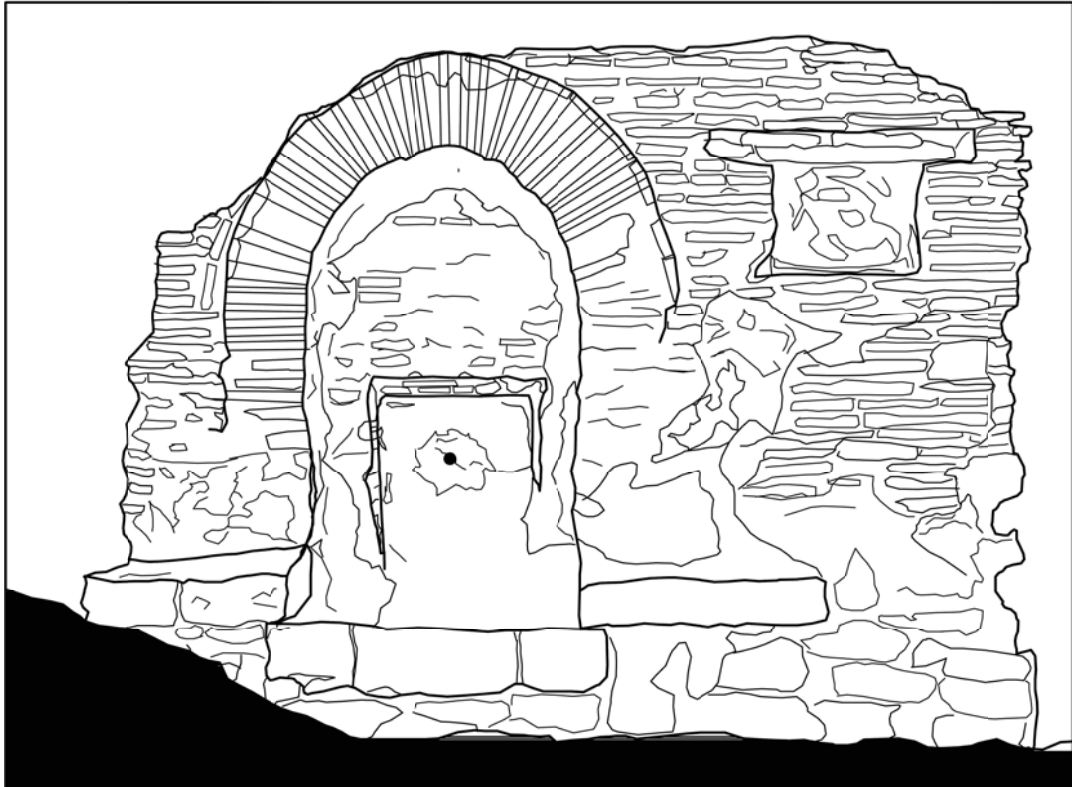
Tarihlendirme: Kitabesi bulunmayan çeşmenin tamamen tuğla malzeme ile inşa edilmiş olması, kemer ve niş düzenlemesi İzmit örnekleriyle kıyaslandığında 18. yüzyıla tarihlendirdiğimiz Mantar Çeşme, Topçu Çeşme ve 50. Yıl Çeşmesi ile biçim ve malzeme bakımından benzerlik göstermektedir. Bu açıdan eseri 18. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

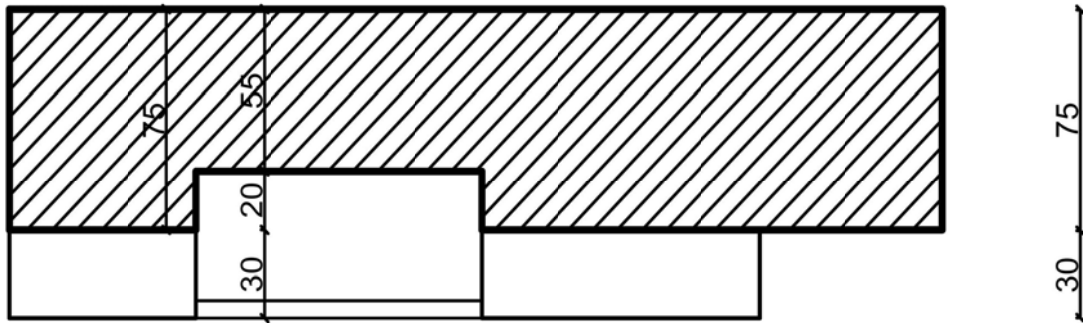
Fotoğraf 53. Ön cephe

Fotoğraf 54. Kitabe yuvası

340

68 104 168

340

Çizim No 13. Hacı Hürrem Yokuşu'nda Yer Alan Çeşme Görünüş Ve Planı
(Ölçek: 1/50)

Örnek No: 13

Yapının adı: Kertil Tekke Çeşmesi/Kaynak Çeşme

Yeri: Hacı Hasan Mahallesi/Kaynak Çeşme Sokak

Fotoğraf No: 55-56

Çizim No: 14

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu:

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar:1999 depremi sonrası ve 2011

Bugünkü durumu: Kullanılmaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Düzgün kesme taş malzeme ile 1999 depremi sonrasında restore edilmiştir. Bir evin önünde yer alan ve tonoz örtü ile kapatılmış büyükçe bir haznesi bulunan çeşmede devşirme taş malzemelerde görülmektedir. Çeşmenin sağında 89 cm. solunda 53 cm. genişliğinde olmak üzere kule şeklinde düzenlenmiş yapılar bulunmaktadır. Bunlardan sağdaki önde, soldaki merdiven üstünde geride kalmıştır. Orta bölümde ise üstte yuvarlak kemerli derince bir niş, altında haznenin kareye yakın planlı pencere açıklığı yer almaktadır. Tek lüleli ve mermer olan ayna taşı üzeri boya ile sıvandığı

için belli olmamaktadır ve Grekçe olması muhtemel yazılar içeren devşirme malzemeler kullanılmıştır. Hemen üzerinde ise devşirme malzeme olarak mermer bir sütun başlığı vardır. Çeşmeye dikey olarak yerleştirilen bir Bizans lahit kapağı tekne olarak kullanılmaktadır⁹⁴.

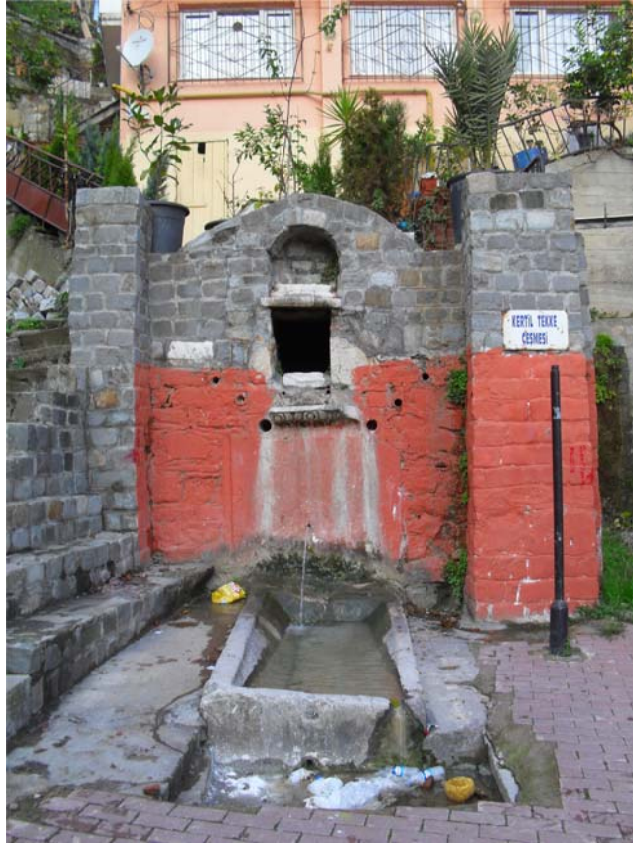
Tarihlendirme: İzmit'in en eski çeşmelerin biri olan Kertil Tekke Çeşmesi Roma Dönemi'nde en önemli su kaynaklarından biri olmuş, Bizans döneminde, hamamlar ve diğer su yapılarına su taşımak için bu kaynaktan şehre su kanalları yapılmıştır. Mimari oluşumunun Roma Dönemi'ne kadar uzanması muhtemel olan çeşmenin, diğer bir yapılış tarihi Aziz Mahmud Hüdai'nin halifelerinden Şeyh Mehmed Efendi yada Tahsin Efendi tarafından yapılmış ve vakfı tesis olunmuş bir cami ve Celveti tekkesi⁹⁵ ile birlikte yapıldığıdır.

Aziz Mahmud Hüdai'nin halifelerinden Tahsin Efendi tarafından H.1300/ M.1882-83 yılında yaptırılmış ancak şu an yerinde olmayan Tahsin Efendi Çeşmesi⁹⁶ olarak adlandırılan çeşmenin kitabesi 1998 yılında İzmit Müzesi'ne getirilmiştir. Çeşmenin aynı hayırsever kişi tarafından yaptırıldığı düşünüldürse eseri 19. Yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

⁹⁴ F. Yavuz ULUGÜN, **a.g.e.**, s. 89.

⁹⁵“ İzmit'te Celvetiye tarikatına ait bir zaviye Kertil Mahallesinde olup tarikatın piri Aziz Mahmud Hüdai Halifelerinden Tahsin Efendi'nin yaptırdığı bir cami ile kurulmuştur. Aynı mahallede kurulan bir diğer Celveti Tekkesi Hüdai'nin halifelerinden Şeyh Mehmet tarafından bina edilmiştir.” Bkz. Merve ÇAKIR, “**Osmanlı Şehir Tarihinin Arşiv Kayıtları: İzmit Örneği**”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 21; GALİTEKİN, **a.g.e.**, s. 181-182-183.

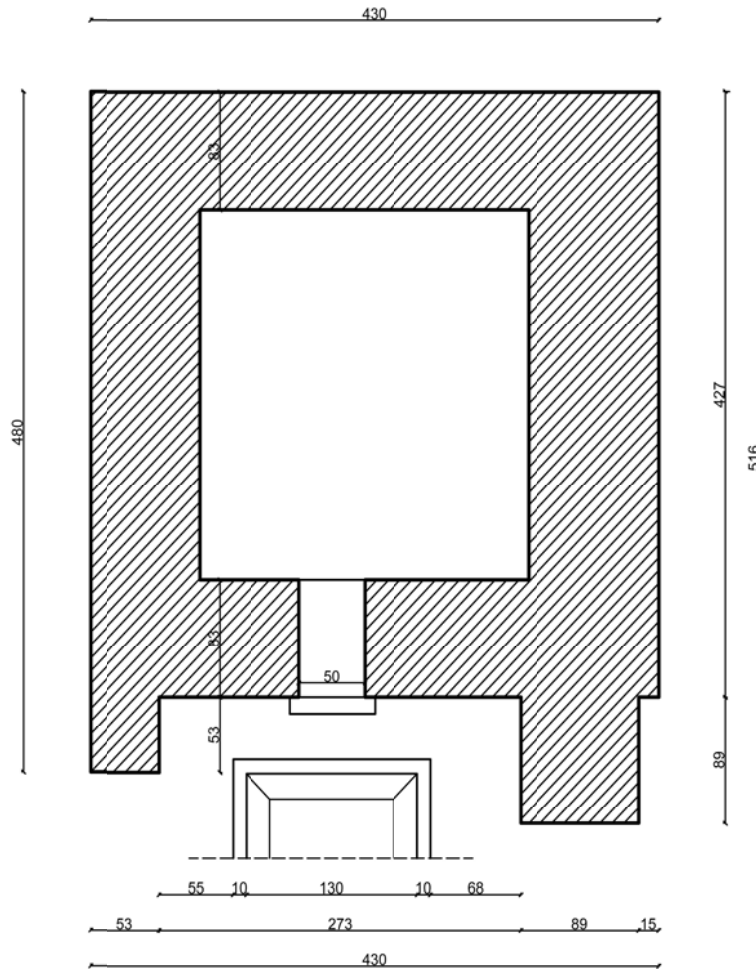
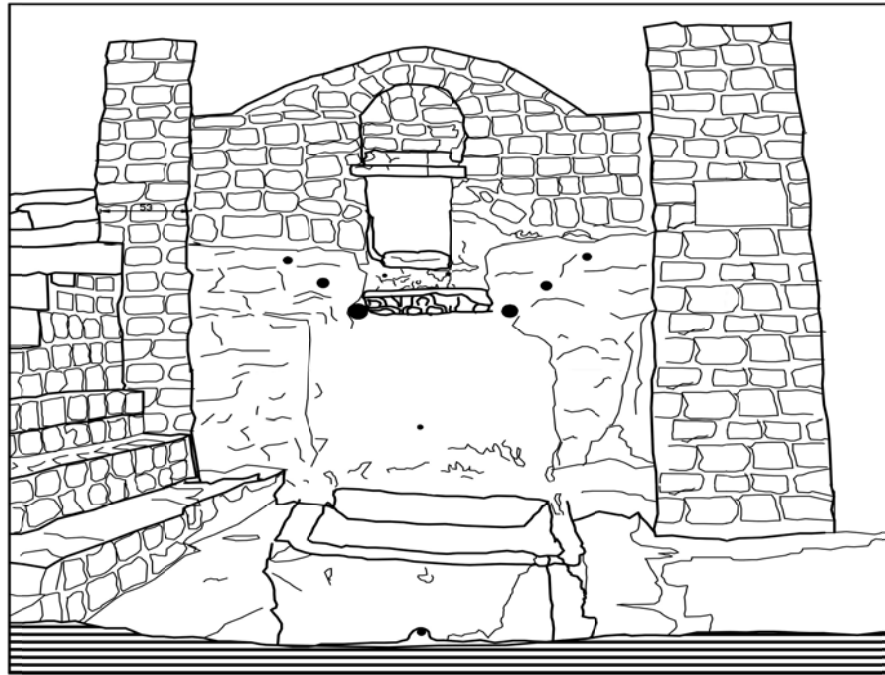
⁹⁶ ÜRKMEZ, **a.g.e.**, s. 258.

Fotoğraf 55. Ön cephe

Fotoğraf 56. Hazne penceresi ve devşirme malzeme

Çizim No 14. Kertil Tekke Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	14
Yapının adı:	Koca Çeşme ⁹⁷
Bulunduğu yer:	Gündoğdu Mahallesi/ Koca Çeşme Caddesi
Fotoğraf No:	57-58
Çizim No:	15
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	-
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	Bilinmemektedir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Kareye yakın küçük boyutlu bir haznesi olan çeşmenin inşa malzemesi ve süsleme unsurları, çeşme yüzeyi tamamen boyandığı için görünmemektedir. Haznenin beden duvarlarının kesme taştan, aralarına çimento harç kullanılarak yapıldığı dikkate alınırsa çeşmenin ön cephesinin de bu tarzda inşa edildiği söylenebilir. Kare planlı çeşmenin haznesinin üzerinde düz çimento bir örtü bulunmaktadır. Üzerinde kare formdaki hazne açıklığı yine aynı şekilde yapılmış bir kapakla kapatılmıştır.

⁹⁷ Mahalle sakinleri tarafından bilinen adı.

Çeşmenin sivri kemerli nişinin bulunduğu cephesi kare planlıdır. Nişin içerisinde ortaya yakın yerde dikdörtgen formdaki taslığın sağında ve altında birer tane lüle bulunmaktadır. Bu lülelerden üstteki kapatılmış, diğeri akmaktadır. Nişin sağında ve solunda küçük birer dinlenme sekisi, bunların arasında da tekne bölümü yer almaktadır.

Çeşmenin sağında ve solunda uzanan kolların biri alçak biri yüksek olarak yapılmıştır. Yüksek olanın üzerinde beş adet çeşme lülesi bulunmaktadır ve önlerinde dinlenme sekisinden itibaren oluk şeklinde tekne bölümü uzanmaktadır. Alçak olan kolda ise yine dinlenme sekisinden itibaren kolun uzunluğu boyunca tekne yer almakta fakat burada çeşme lülesi tek olup, sol taraftaki dinlenme sekisinin hemen yakınında bulunmaktadır.

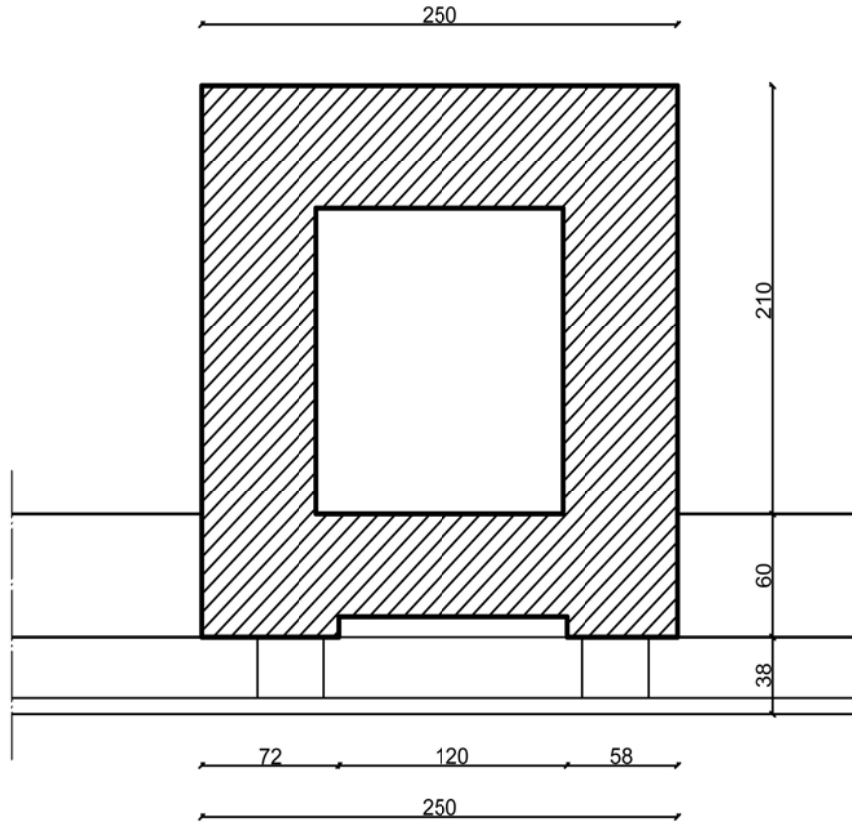
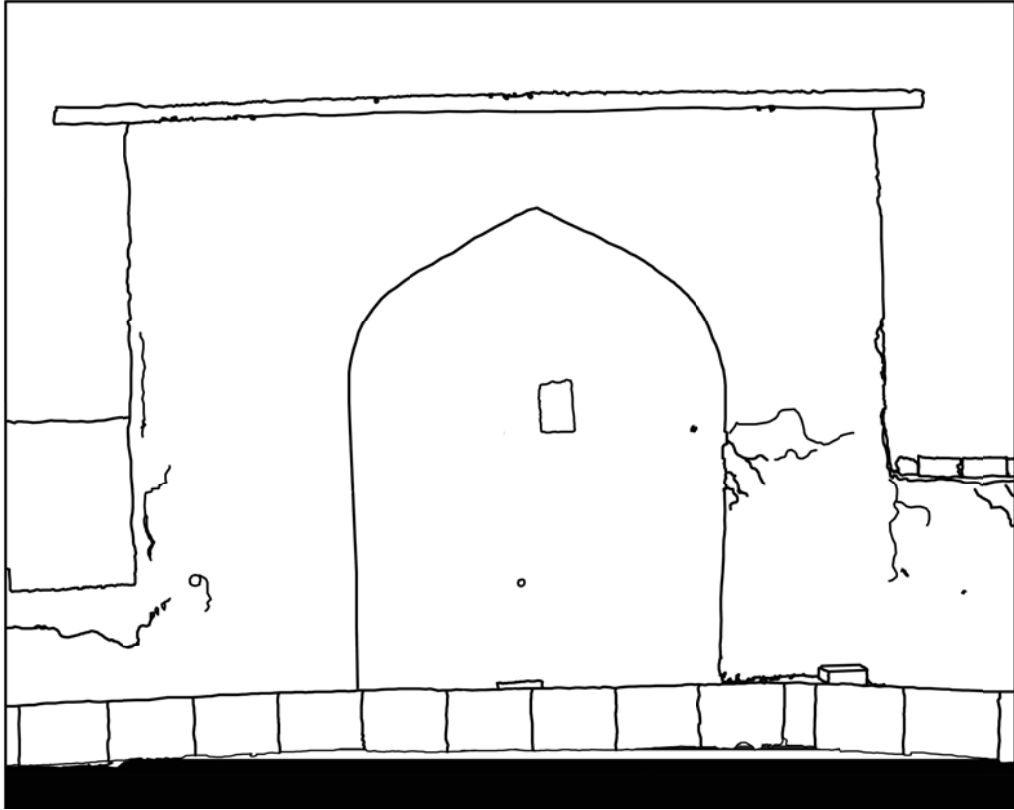
Tarihlendirme: Kitabesi bulunmayan çeşmenin yüzeyi tümüyle boya ile kapatıldığı için tarihlendirmeye yardımcı olacak bir unsur içermemektedir. Eseri sivri kemeri ve derin nişi ile 15. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Fotoğraf 57. Koca Çeşme

Fotoğraf 58. Ön cephe

Çizim No 15. Koca Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 15

Yapının adı: Mantar Çeşme

Bulunduğu yer: Hacı Hızır Mahallesi/Hacı Hızır Sokak

Fotoğraf No: 59-60-61-62

Çizim No: 16

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 09.10.2008 / 596

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Bilinmemektedir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Eser, bir yol kenarı çeşmesi olarak iki sokağın kesiştiği köşede bulunmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen bir form gösteren çeşme tuğla malzeme ve horasan harcı kullanılarak yapılmıştır. Sivri kemerin oturtulduğu üzengi taşı ve aynalıği taş malzemeden yapılmıştır. Kare planlı bir haznesi bulunan çeşmenin sivri kemerle belirlenen nişinin içerisinde yer alan aynalıği dikdörtgen formda olup, tek lülelidir. Sağır kaş kemerle belirtilmiş aynalığin dışında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmaz. Çeşmenin tekne kısmı ise yol altında kalmış olduğundan fikir verememektedir.

Tarihlendirme: Yapılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olamadığımız çeşmenin ayna taşındaki kaş kemer düzenlemesi ve Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme (18.yy.), Topçu Çeşme (18.yy.) ve 50. Yıl Çeşmesi(18.yy.) ile malzeme açısından benzerlik göstermesi dikkate alınırsa 18. yüzyılda yapılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Fotoğraf 59. Mantar Çeşme

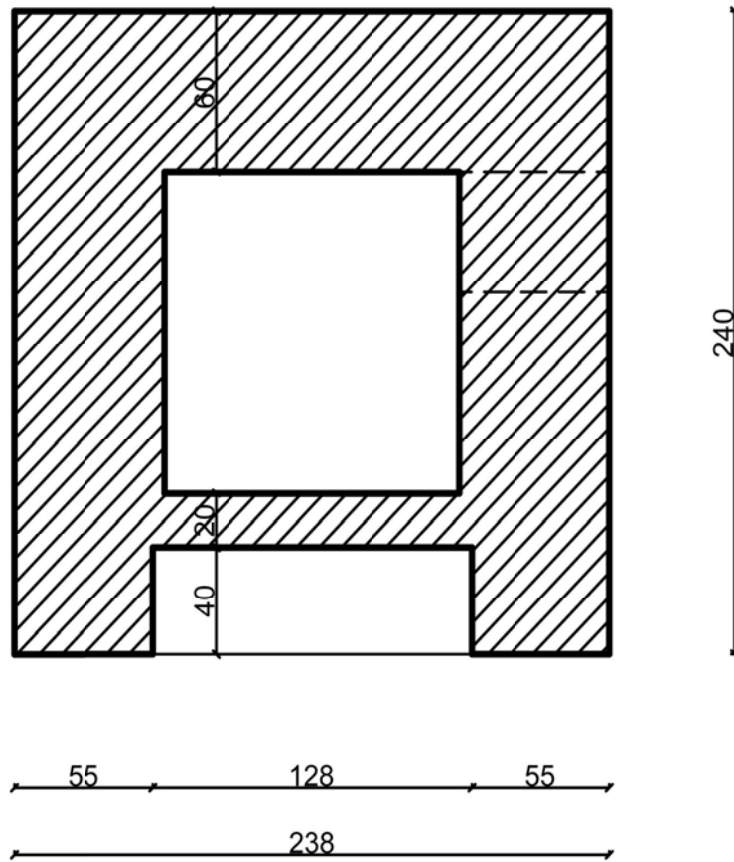
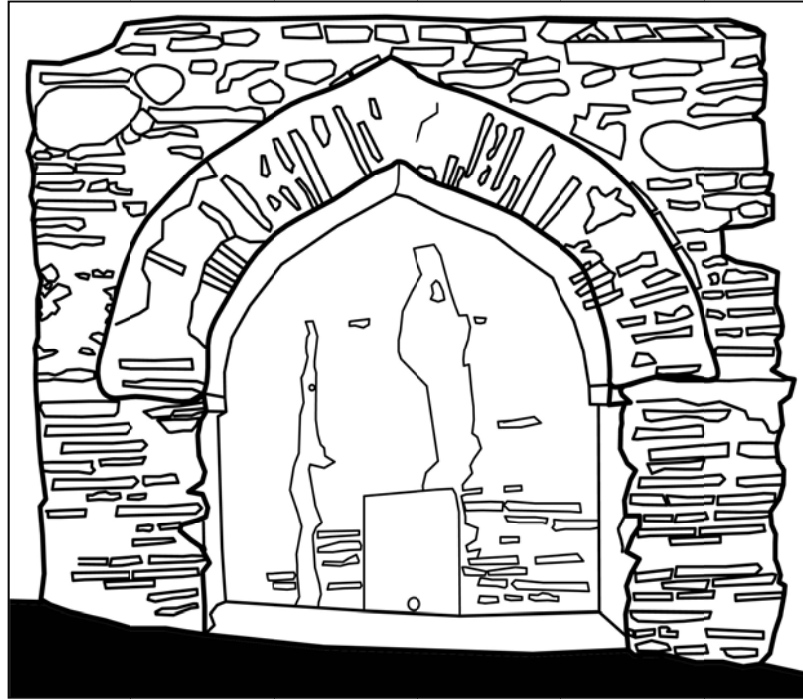
Fotoğraf 60. Ön cephe

Fotoğraf 61. Hazne penceresi

Fotoğraf 62. Ayna taşı

Çizim No 16. Mantar Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 16

Yapının adı: Nebi Hoca Köyü Çeşmesi

Bulunduğu yer: Nebi Hoca Köyü

Fotoğraf No: 63-64-65-66

Çizim No: 17-18-19

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: -

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Müstakil

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Bilinmemektedir.

Bugünkü durumu: Kullanılmaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Meydan çeşmesi olarak tasarlanmış olan çeşme yığma taş ve yer yer düzensiz olarak yerleştirilmiş tuğla ile inşa edilmiş olup, sonradan üzeri beton, beton üzeri de alaturka kiremitli çatı ile örtülmüştür.

Dört cepheli olan çeşmenin sadece iki yüzüne -batı ve güney cephelerine- çeşme inşa edilmiştir.

Batı yüzünde bulunan çeşmenin kemeri tuğladan sivri kemerli olup, kemerin aşağı indiği yerde cephenin sağ ve sol köşelerine denk gelecek

biçimde kemerli taslıklar bulunmaktadır. Kireçle sıvanan kemer niş yüzeyi de yığma taştan inşa edilmiş, niş yüzeyine bir lüle yerleştirilmiştir ve önünde taş malzemeden yapılmış tekne bulunmaktadır.

Güney cephede tasarlanan çeşme ise tuğladan yuvarlak kemerle biçimlenen derin bir nişe sahiptir. Bu derin niş yüzeyi ise tuğlayla örülmüş olup, niş yüzeyinin yukarısına doğru dikdörtgen bir açıklıktan çeşmenin haznesi görülebilmektedir. Bu yüzdeki çeşmenin önüne taş malzemeden yapılmış dikdörtgen şeklindeki büyük ve derin bir tekne yerleştirilmiş, teknenin ön yüzünün alt tarafına da suyun çıkışını sağlayan bir lüle yerleştirilmiştir. Doğu cephesi ise yola bakmaktadır ve kuzey cephesinde de olduğu gibi bu cephede de çeşme tasarımı görülmemektedir.

Çeşmenin kitabesi bulunmamakta olup dört yüzde de herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.

Tarihlendirme: Çeşmenin kitabesi olmadığından yapım tarihi belli değildir. Batı ve güney yönünde birer tane çeşme kemeri bulunan eserin kemer düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Batı cephesindeki sivri kemer ve derin nişine bakarak 15. yüzyıla tarihlendirebileceğimiz eserin deposunun düzgün kesme taş örgüsü, kırma çatısı, marsilya kiremit örtüsü ve geniş saçağı ve güney cephesindeki kemer düzenlemesinin yuvarlak olması ile daha sonraki bir tarihte onarım gördüğünü söyleyebiliriz.

Fotoğraf 63. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi

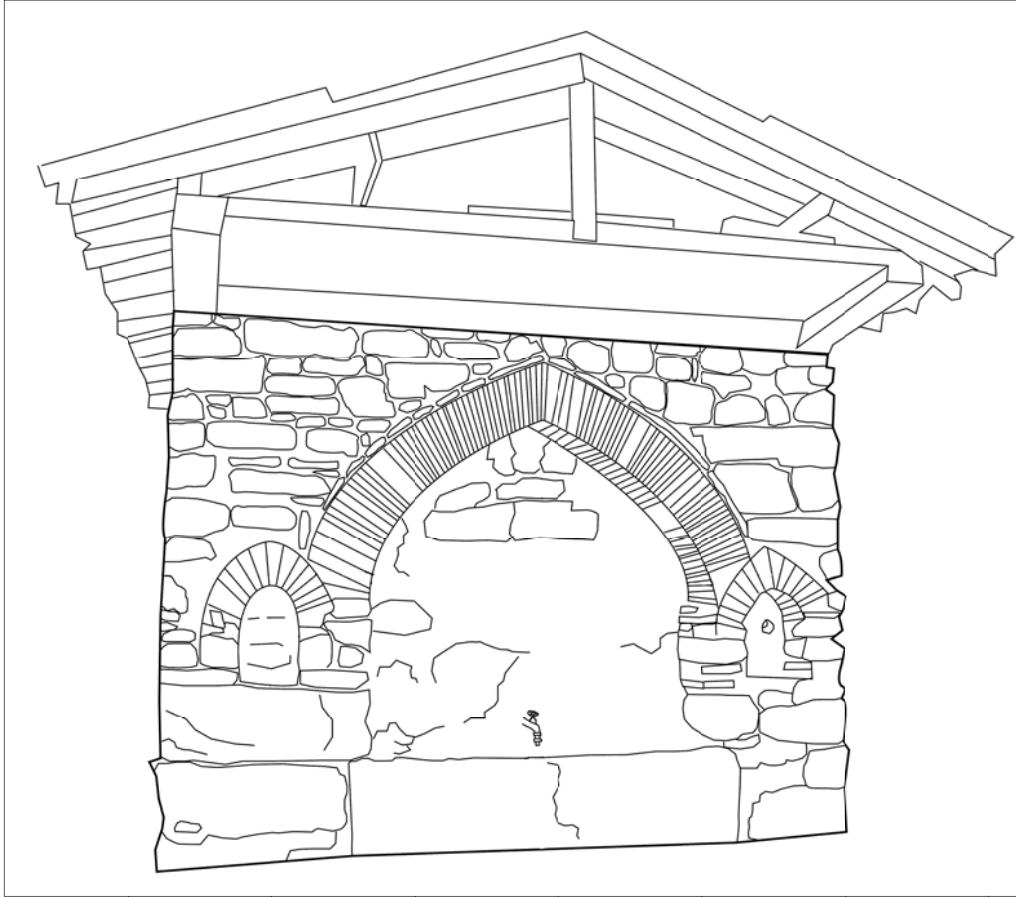
Fotoğraf 64. Batı cephesi

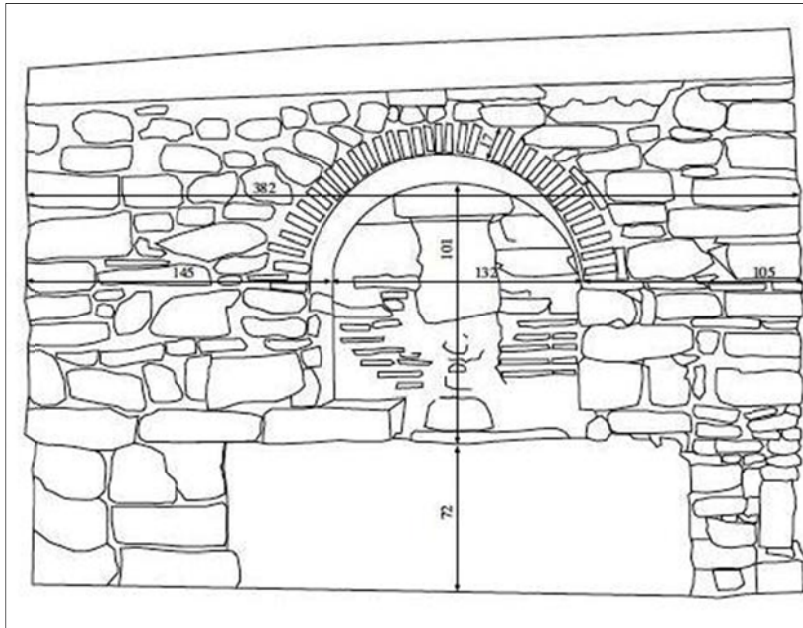
Fotoğraf 65. Batı cephe detay

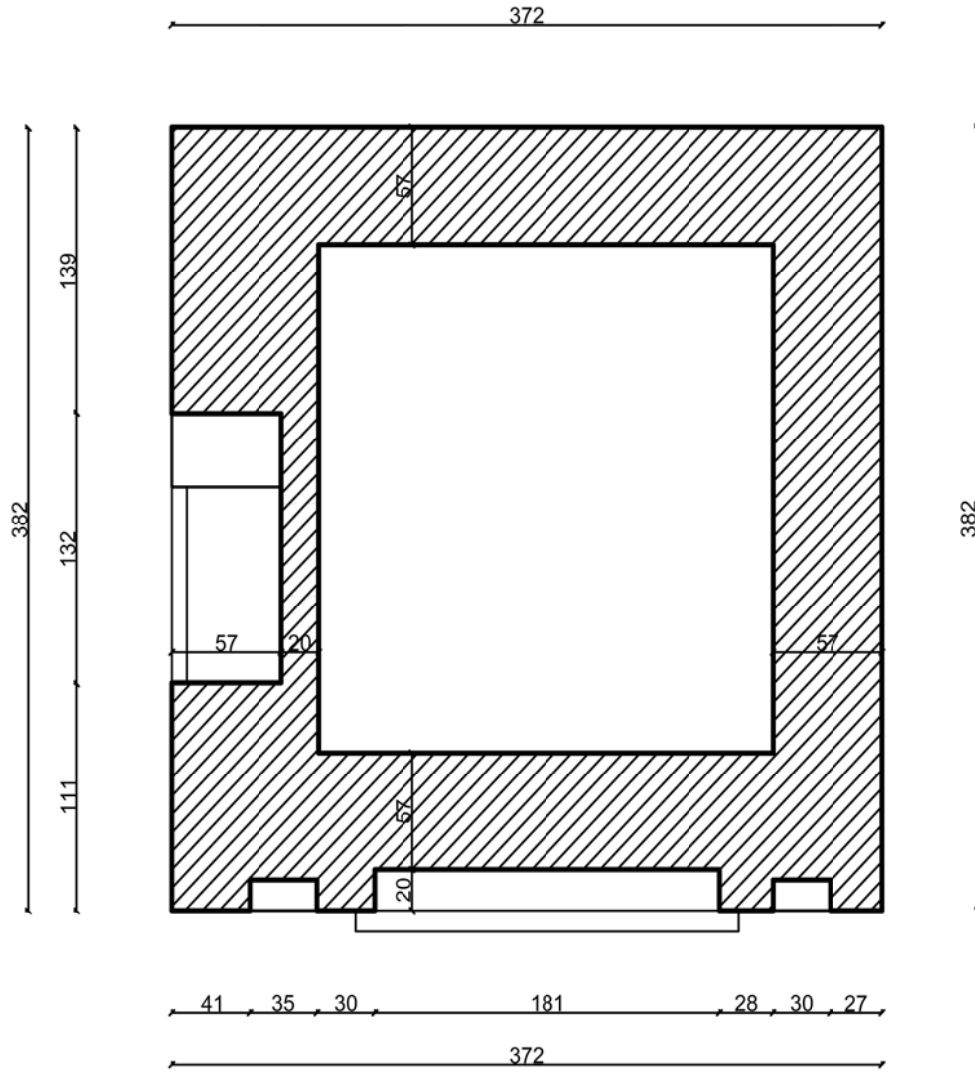
Fotoğraf 66. Güney cephesi

Çizim No 17. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Görünüş- Batı Cephesi

Çizim No 18. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Güney Cephesi

Çizim No 19. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi Planı (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	17
Yapının adı:	Orhan Camii Çeşmesi
Bulunduğu yer:	Orhan Mahallesi/ Medrese Sokak
Fotoğraf No:	67-68
Çizim No:	20
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	03.07.1987 / 3448
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	Bilinmemektedir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Orhan Camii'nin⁹⁸ kuzeybatısında, avlu duvarında bulunan, düzgün kesme taş ve moloz taş kullanılarak inşa edilmiş, tek cepheli ve haznesiz bir cami çeşmesidir. Kemerlerde ve nişlerin içerisinde tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

⁹⁸ Orhan Cami, eski bir Bizans kilisesinin kalıntıları üzerine 1332 yılında İzmit'in ilk sancak beyi Orhan Gazi'nin oğlu, Gazi Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1840'da sultan Mecit ve Rıfat Paşa zamanında büyük değişikliklere uğramıştır. Eser 1999 yılında meydana gelen deprem sonrasında büyük hasar görmüştür. İl Özel İdare bütçesiyle Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2004 yılında kapsamlı bir onarımdan daha geçmiş ve tekrar ibadete açılmıştır. Bkz. ÜRKMEZ, a.g.e., s. 93-95.

Yanlarda yuvarlak kemerli derince açılmış iki niş bulunmaktadır. Orta bölüm ise bu nişlerden öne çıkıntı yapacak şekilde düzenlenmiş ve nişler geride kalmıştır. Nişlerin arasında yer alan çeşme yine yuvarlak kemerle taçlandırılmıştır. Kemerin altında, çeşmenin uzunluğunca yekpare taş malzemeden yapılmış aynalık kısmı bulunur. Beyaz boya ile yakın zamanda boyanan aynalığın üzerinde yan yana üç çeşme lülesi yer almaktadır. Bunlardan sağdaki ikisi pirinç, diğeri sonradan eklenmiş topuz volanlı demir musluktur.

Aynalık ve kemer birbirinden taş bir blok ile ayrılmıştır. Kemerin içinde kare formlu bir açıklık bulunmaktadır. Açılığın üstten üç tarafı taşlarla çevrilmiş geri kalan kısım tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Bu açıklığın hemen üzerinde, kemerin altında yatay konumda bulunan taşın üzeri yan yana altı adet çiçek rozeti ile bezenmiştir. Buda çeşme cephesinde yer alan tek süslemedir.

Çeşme yalağı, yükselen zemin seviyesinin altında kalmıştır. Camiye ibadete gelenler tarafından abdest alınan yer olarak ta kullanılmaktadır.

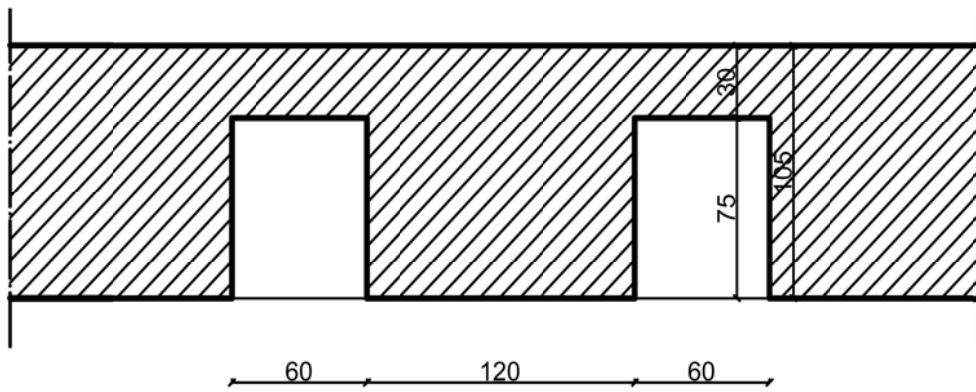
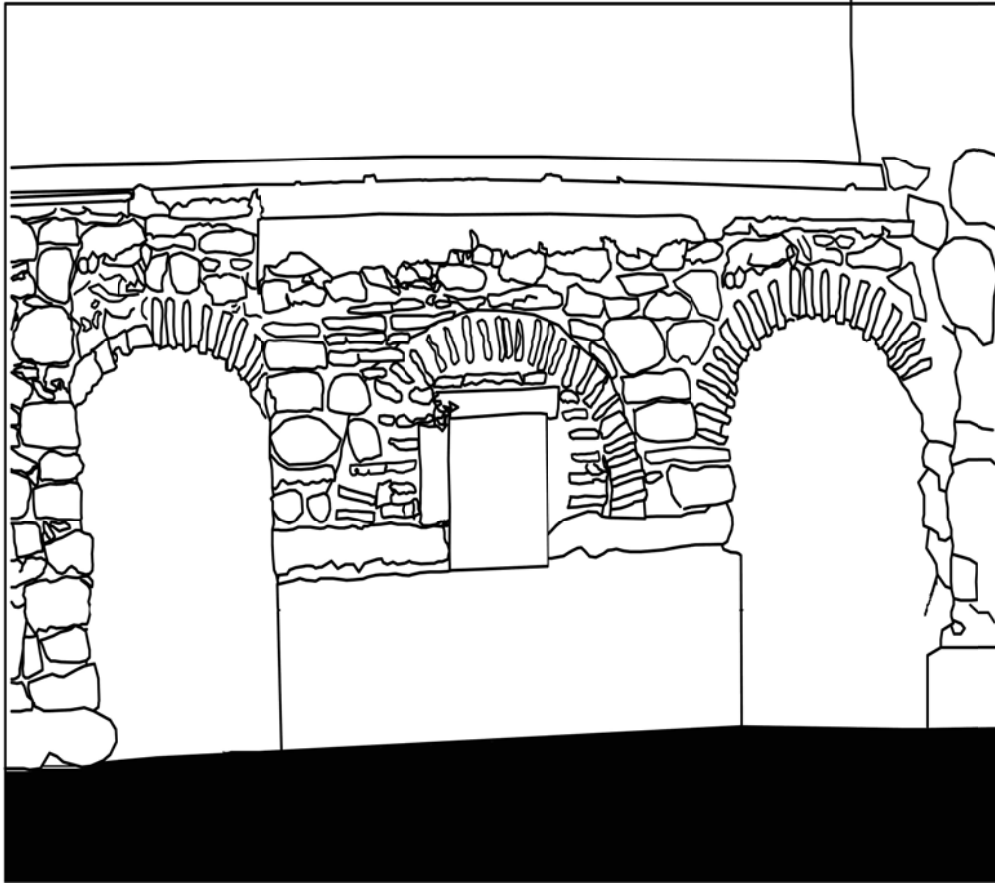
Tarihlendirme: Kitabesi olmadığı için tarihi kesin olarak bilinmeyen çeşmenin mimari oluşumunun Orhan Camii (1332) ile aynı dönemde gerçekleştiği düşünülebilir. Fakat 1840'da Sultan Mecit ve Rıfat Paşa zamanında caminin onarım görerek büyük değişikliklere uğradığı ve 1999 yılında meydana gelen deprem sonrasında büyük hasar gören caminin Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2004 yılında kapsamlı bir onarımdan daha geçtiği bilinen caminin çeşmesinin de bu yıllarda onarım gördüğünü ve ilk halinin günümüze ulaşmadığını söylemek mümkündür. Eserin günümüzdeki mevcut durumunda bulunan yuvarlak kemerli nişleri bakarak 18. veya 19. yüzyıllarda yapıldığını söyleyebiliriz.

Fotoğraf 67. Orhan Camii Çeşmesi

Fotoğraf 68. Süsleme

Çizim No 20. Orhan Camii Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	18
Yapının adı:	Pertev Paşa Çeşmesi /Yeni Cuma Camii ⁹⁹ Çeşmesi
Bulunduğu yer:	Yeni Cuma Mahallesi/Pertev Paşa Caddesi
Fotoğraf No:	69-70-71-72-73-74-75
Çizim No:	21
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	03.07.1987 / 3448
İnşa tarihi:	1579-1580
Yaptıran(Banisi):	Pertev Paşa ¹⁰⁰ adına Kethudası Sinan Ağa
Yapan:	Mimar Sinan
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	“Çeşme-i Latifi Pertev Mehmet Paşa Sene 987” ¹⁰¹
Geçirdiği onarımlar:	1962 ¹⁰² ve 1999 sonrası ¹⁰³
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.
Ayrıntılı tanım:	

⁹⁹ Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde defterdar İskender Çelebi’nin kölesi iken, ikinci vezirlik makamına kadar yükselen Hersekli bir devşirmedir. Bkz. Abdülkadir ERDOĞAN, “*Pertev Paşa’nın Hayatı Ve Eserleri*”, Vakıflar dergisi sayı II, Ankara 1942, s. 233-234.

¹⁰⁰ Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde defterdar İskender Çelebi’nin kölesi iken, ikinci vezirlik makamına kadar yükselen Hersekli bir devşirmedir. Bkz. Abdülkadir ERDOĞAN, “*Pertev Paşa’nın Hayatı Ve Eserleri*”, Vakıflar dergisi sayı II, Ankara 1942, s. 233-234.

¹⁰¹ Natalie Ülker SÖNMEZ, “*Mimar Sinan Yapısı Menzıl Külliyyelerinden; İzmit Pertev Paşa Külliyesi*”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2010, s.32.

¹⁰² SÖNMEZ, a.g.e., s.32.

¹⁰³ İzmit Büyükşehir Belediyesi tarafından alınan bilgiye göre 1999 depreminden sonra onarım görmüştür.

Pertev Paşa Külliyesinde¹⁰⁴ yer alan çeşme, kervansaray ve çevre sakinlerinin yararlanabileceği konumda olup; caminin avlu duvarı bünyesinde, sokağa bakan cephede, güneybatı köşede yer almaktadır.

Çeşme, biri yolculara, diğer ikisi hayvanlara mahsus olmak üzere üç kısımlıdır. Yolculara ait olan taraf düzgün kesme taşla inşa edilmiş olup, sivri kemerli bir çeşme nişi vardır. Çeşmeye ait kitabe burada yer almaktadır. Ancak kitabesi kazınarak tahrip edilmiştir. Kitabesinin iki yanında birer lüle bulunmaktadır. Kemer iç içe oluşturulmuş silmelerle çerçeve içine alınmıştır.

Eserin kare planlı haznesinin cephe duvarları moloz taş ile inşa edilmiştir. Kubbe ile örtülü haznenin arkada üç cephesinde ve sekizgen planlı kasnağında kirpi saçak kullanıldığı görülmektedir.

Hayvanlara ait olan çeşmeler ise hafif sivri kemerli olup, moloz taşla yan yana inşa edilmiştir. Bugün suyu akmayan çeşme grubunun, eski fotoğraflarından anlaşıldığı üzere, 1962’de yapılan onarım ve yol çalışmaları nedeniyle kotun altında kaldığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁴ Pertev Mehmet Paşa ölümünden bir süre önce Mimar Sinan’a İzmit’te bu külliyei yapmasını vasiyet etmiştir. Paşanın ölümünden sonra 1572’de yapımına başlanan külliye 1579 yılında sona ermiştir. Külliye; cami, hamam, kervansaray, sıbyan mektebi, çeşme ve imaretten oluşmaktadır. Yapı topluluğundan yalnız cami ve çeşme döneminin özelliklerini koruyarak gelmiştir. Sıbyan mektebi ise yapılan onarımlar sonucu yenilenmiş ve özgünlüğünü kaybetmiştir. Hamamın ise harap halde bir bölümü günümüze gelebilmiştir. Kervansaray ve imarete tamamen ortadan kalkmıştır. Bkz. SÖNMEZ, **a.g.t.**, s. 51-52.

Fotoğraf 69. Pertev Paşa Camii ve Çeşmesi

Fotoğraf 70. Ön cephe

Fotoğraf 71. İnsanlar ve hayvanlar için olan bölümleri

Fotoğraf 72. Haznesi

Fotoğraf 73. Kemer ve niş

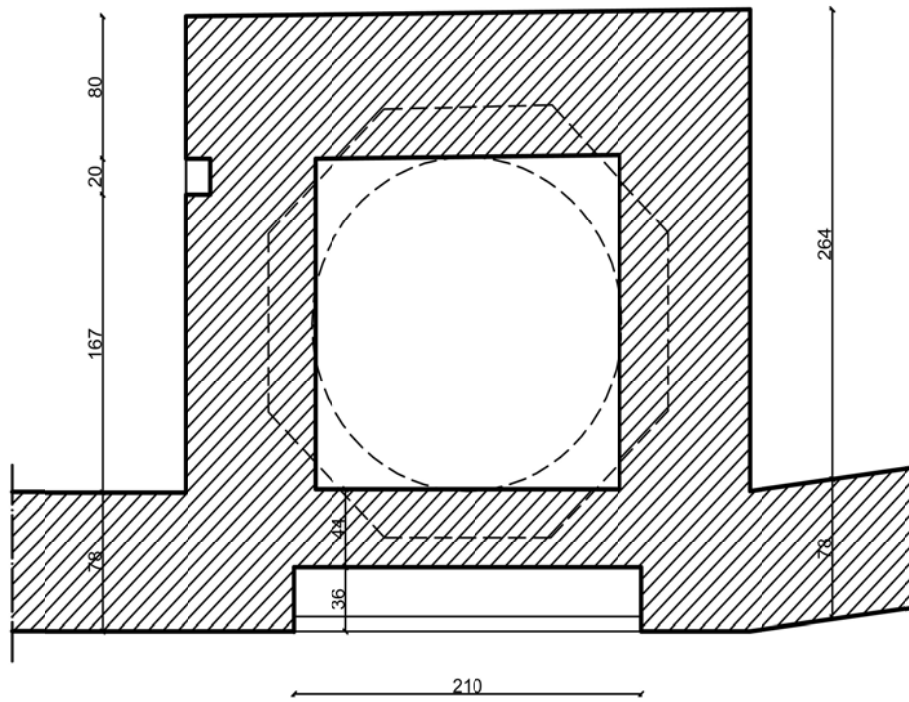
Fotoğraf 74. Kitabesinin kazınmadan önceki durumu (GALİTEKİN)

Fotoğraf 75. Kitabesinin kazındıktan sonraki durumu

340

Çizim No 21. Pertev Paşa Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 19

Yapının adı: Topçu Çeşme

Bulunduğu yer: Akçakoca Mahallesi/Topçu Çeşme Sokak

Fotoğraf No: 76-77-78

Çizim No: 22

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: 10.11.1979 / 11612

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Bilinmemektedir.

Bugünkü durumu: Kullanmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Eser, bir yol kenarı çeşmesi olarak iki sokağın kesiştiği köşede bulunmaktadır. Sokak duvarı içerisinde gömülü olarak bulunan çeşmenin, sivri kemer formu ve kemer nişi tuğla ve çimento harç kullanılarak inşa edilmiştir, aynalık bölümünde taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin tekne kısmı diğer çeşmelerde görüldüğü üzere Bizans lahit kapağı değil, lahitin alt kısmı kullanılarak oluşturulmuş¹⁰⁵ ve önünden geçen kaldırımla neredeyse aynı hizada kalarak gömülü vaziyettedir. Eserde süsleme ögesi sadece ayna

¹⁰⁵ ÜRKMEZ, A.g.e., s. 255.

taşında kabartma olarak görülmektedir. Dikdörtgen ayna taşında sağır kemer süslemesi, Bursa kemerinin üst kısmının uçları yanlara açılmış kaş kemerle taçlandırılmasıdır. Bu kemer içerisinde yan yana üç çeşme deliği ve bu deliklerin arasından sağda bir lale, solda ise iki çiçek motifi yukarıya doğru uzanmaktadır.

Tarihlendirme: Kitabesi bulunmayan yapı, ayna taşıdaki süsleme ögesi olarak kullanılan lale motifi ve çiçek dallarına bakarak eseri 18. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

İzmit örnekleri içinde değerlendirildiğinde Emine Hanım Çeşmesi(1749)'nin batı cephesinde yer alan lale motifleri ve Çakmaklı Çeşme (18.yy.)'deki süsleme öğeleri ile benzerlik göstermektedir.

Tamamen tuğla malzeme ile inşa edilen çeşme Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme (18.yy.), Mantar Çeşme (18.yy.) ve 50. Yıl Çeşmesi(18.yy.) ile malzeme bakımından da benzerlik göstermektedir.

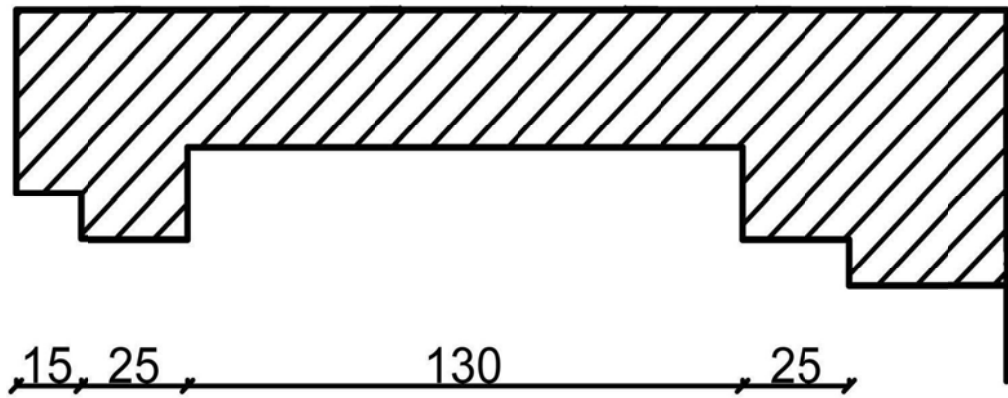
Fotoğraf 76. Topçu Çeşme genel görünüş

Fotoğraf 77. Topçu Çeşme

Fotoğraf 78. Ayna taşı

Çizim No 22. Topçu Çeşme Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 20

Yapının adı: Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi

Bulunduğu yer: Veli Ahmet Mahallesi/ Kertiktepe Sokak

Fotoğraf No: 79-80-81-82-83-84

Çizim No: 23

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: -

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar:Bilinmemektedir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

Meydan Çeşmesi olarak inşa edilmiş eser, haznenin arka cephesine çok yakın mesafede sokak duvarının örülmesiyle mahalle içerisinde kalmıştır. Kabayonu taş ve tuğla malzemenin çimento harç kullanılarak örülmesi ile oluşturulmuştur. Kare planlı çeşmenin haznesinin üzeri daha sonradan düz çimento bir örtü ile kapatılmıştır. Çimento çatının zerinde kare şeklindeki açıklık, hazne penceresi gibi verilmiştir. Haznenin doğu yüzünde yine düzgün olmayan taş ve tuğla sıralı dikdörtgen cephenin ortasında tasarlanan çeşmenin derin nişi sivri kemerlidir. Kemerin bulunduğu bu yüzeyde yer yer

horasan harç görülmektedir. Düzgün taşlarla oluşturulmuş sivri kemerin kilit taşında ortası altı kollu yıldız motifli bir çiçek rozeti bulunmaktadır. Ayna taşının üzeri, Bursa kemerinin tepe noktasının, uçları yanlara açılmış kaş kemer ile taçlandırılmasıyla oluşan sağır kemerli süsleme¹⁰⁶ içinde, çavuş nişanı biçiminde taranmış iki selvi ağacı motifiyle bezenmiştir. Selvilerin ortasında altı yapraklı çiçek motifli bir rozet, rozetin altında selvi ağaçlarının gövde kısımlarının arasında da lülesi bulunmaktadır. Çeşmenin önündeki tekne oldukça bakımsız haldedir. Teknenin sağ ve sol yanında yaklaşık olarak tekneyle aynı yükseklikte tuğla örgülü üstü düzgün olmayan dinlenme sekileri bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Kitabesi olmadığı için kesin olarak tarihi bilinmeyen çeşmenin sivri kemer düzenlemesi ve derin nişi ile 15. yüzyıl cephe düzenlemesi özellikleri gösteren eseri süsleme kompozisyonunda yer alan selvi ağacı ve çiçek rozeti motifi dikkate alındığında 17. yüzyılın sonları veya 18. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür.

Selvi ağacı ve çiçek rozeti motifinin yer aldığı İzmit çeşmeleri ise Çakmaklı Çeşme (18.yy.), Emine Hanım Çeşmesi (1749/50) ve Zeliha Hanım Çeşmesi (1783/84)' dir.

Selvi motifi Anadolu örneklerinde de sıkça rastladığımız bir süsleme ögesidir. Çeşmelerin ayna taşlarında beden duvarlarında, kemer ayaklarında veya kemer kilit taşlarında görülürler. İzmit'e yakın bir konumda olan İstanbul Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723), İstanbul Bereketzade Çeşmesi (1732), İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732)'nde selvi motifleri görülür. Çeşmenin ayna taşı ve kemer kilit taşında yer alan süsleme kompozisyonundaki rozet kabartmaları İstanbul Süleymaniye'de bulunan Ali Efendizade Abdullah Ağa Çeşmesi (1694), Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723), ve Taksim'deki Fındıklı Mehmet Ağa Çeşmesi (1726) ile benzer özellikler gösterir.

¹⁰⁶ Bu tarz süslemenin örnekleri çeşme aynasında görüldüğü bir diğer eser ise, İstanbul Ali Paşa (İzmirli) Çeşmesi (1973), bkz. Affan EGEMEN, "İstanbul'un Çeşme Ve Sebilleri (Resimleri Ve Kitabeleri İle 1165 Çeşme Ve Sebil)", Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993, s. 130.

Fotoğraf 79. Veli Ahmet Çeşmesi

Fotoğraf 80. Genel Görünüş

Fotoğraf 81. Hazne

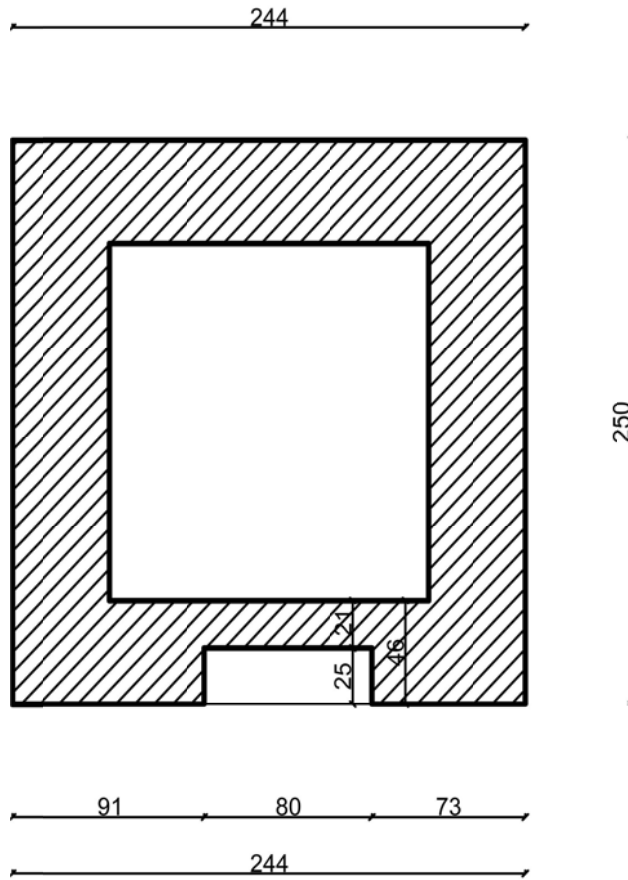
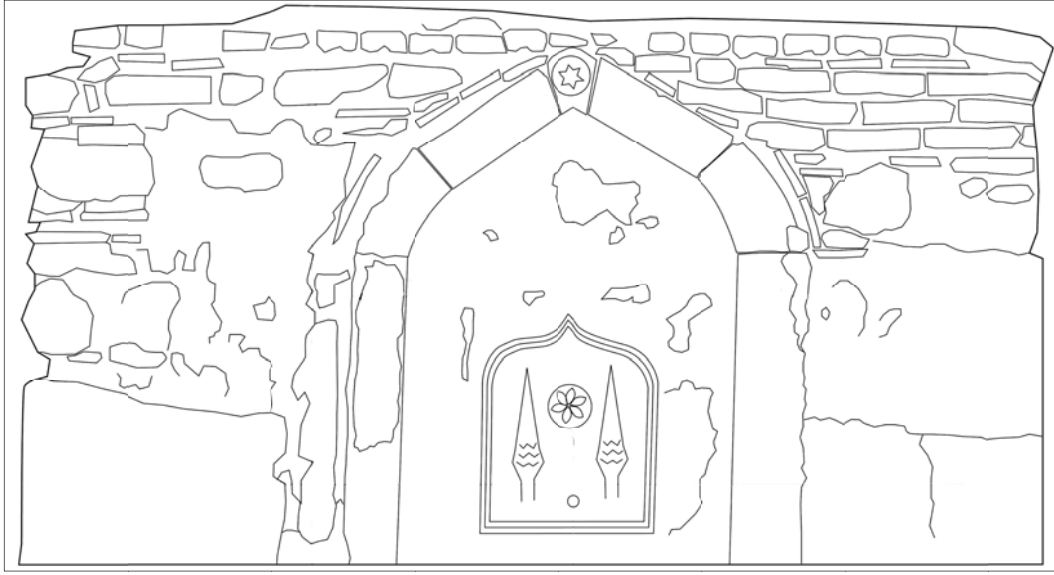
Fotoğraf 82. Kemer

Fotoğraf 83. Kilit taşı üzerindeki rozet

Fotoğraf 84. Ayna taşı

Çizim No 23. Veli Ahmet Mah. Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No: 21

Yapının adı: Yumurtacı Çeşmesi

Bulunduğu yer: Hacı Hasan Mahallesi/Sırrı Paşa Sokak

Fotoğraf No: 85

Çizim No: 24

İnceleme tarihi: Temmuz-Ekim 2010

Tescil durumu: -

İnşa tarihi: Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Yaptıran(Banisi): -

Yapan: -

Konumu: Bitişik

Kitabesi: Yok

Geçirdiği onarımlar: Bilinmemektedir.

Bugünkü durumu: Kullanılmamaktadır.

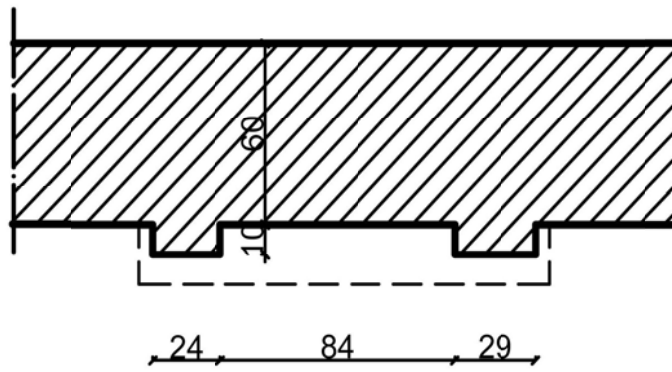
Ayrıntılı tanım:

Dikdörtgen bir forma sahip olan yapı üstte sonradan örülme bir basık (segment) kemer ile sınırlandırılmıştır. Bu kemerin oturtulduğu ayaklardan doğu tarafındaki tahribattan dolayı seçilememektedir. Sadece zemin seviyesinde kalıntı şeklinde tuğla malzeme görülmektedir. Batı tarafındaki ise taş malzeme ve yer yer tuğla kullanılarak oluşturulmuştur, diğerine göre daha belirgin şekildedir. Yapının ayna bölümü çimento harçla tamamen kapatılmış olduğu için fikir verememektedir. Çeşmenin tekne bölümü de yol altında kalarak görünmemektedir.

Tarihlendirme: Kesin inşa tarihi bilinmeyen çeşmenin, mevcut halinin planı ve kuruluşu tarihlendirme yapabilecek kadar ipucu vermemektedir.

Fotoğraf 85. Ön cephe

Çizim No 24. Yumurtacı Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	22
Yapının adı:	Zeliha Hanım Çeşmesi
Bulunduğu yer:	Kozluk Mahallesi/Kapanca Sokak
Fotoğraf No:	86-87-88-89
Çizim No:	25
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	03.07.1987 / 3448
İnşa tarihi:	1783-1784
Yaptıran(Banisi):	Hacı Mehmet Efendi'nin Zevcesi Zeliha Hanım
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	<i>Maşallah/Bu çeşme haznesi tecdidin eyleyen merhum</i> <i>İnçe el-Hac Mehmed Ağa zevcesi Zeliha'dır</i> <i>Deyince besmele her derde ider derman</i> <i>Hayat-ı cümle-i eşya kamu mine'l-ma'dır</i> <i>Sene 1198</i>
Geçirdiği onarımlar:	1994 ¹⁰⁷ -1997 ¹⁰⁸
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.

¹⁰⁷ Eser 1994 yılında Yüce İzmit Lions Kulübü tarafından restore edilmiştir. Bkz. ULUGÜN, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁰⁸ Engin ÜRKMEZ, eserin onarım tarihini 1997 olduğunu belirtmektedir. Bkz. ÜRKMEZ, **a.g.e.**, s. 251-252.

Ayrıntılı tanım:

Dik bir yokuşta bir evin istinad duvarına gömülü olarak bulunur. İki sıra tuğla ve bir sıra kabayonu taş malzemedен almaşık olarak inşa edilmiştir. Düzgün kesme tuğla ve aynı renkte harç kullanılarak örölmüş sivri kemerli niş içerisinde yer alan çeşme aynası nişin tüm yüzeyini kaplayacak şekilde komple taş malzemedен yapılmış ve bölümler halinde işlenmiştir. Süsleme öğeleri ve kitabe burada bulunur. Ayna taşında kemerin hemen altında “Maşallah” yazısı ve onun altında da dört satırlık kitabesi ve inşa tarihi yer almaktadır. Aynalığın alt bölümünde ise tepe noktasını bir palmetin teşkil ettiğı sağır kaş kemer yanlara açılır ve Bursa kemerine dönüştüğü yerde yaprak motifleriyle, yine yaprak motiflerinin ve minyatür sütun başlıklarının yer aldığı üzengi noktalarına inilir. Bunlar birer şerit halinde tabana kadar iner. Bu düzenlemeyle oluşturulan motif içerisinde birbirine paralel yerleştirilmiş iki selvi ağacı motifi üste doğru balıksırtı ile çıkar ve tepe noktalarında merkeze yönelirler, yöneldikleri merkezde yuvarlak formda bir rozet bulunur. Rozetin biraz aşağısında, selvi ağaçlarının arasında çeşme lülesi bulunur.

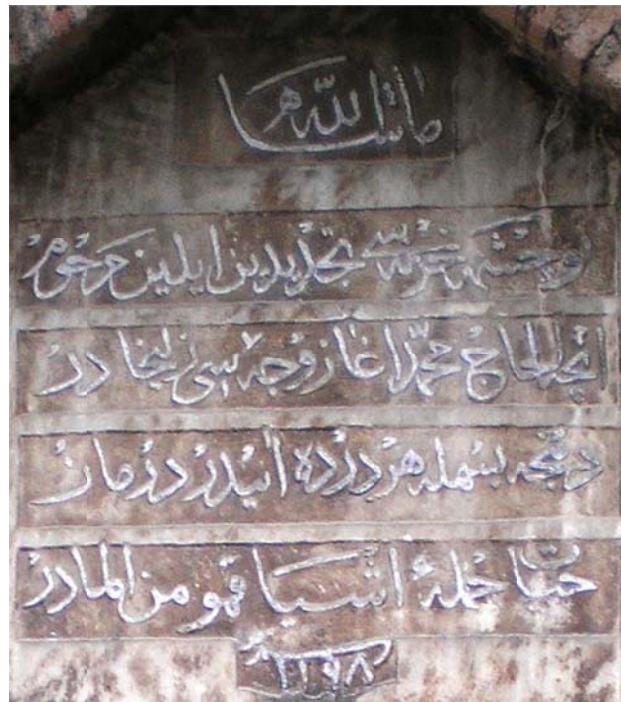
Eserin teknesi yekpare taş malzemedен dikdörtgen olarak yapılmış ve çeşme cephesinin sona erdiği sağ tarafa doğru uzatılarak dinlenme sekisi şeklinde bırakılmıştır. Kemer nişinin alt seviyesiyle aynı ölçülerde kayık formda oluk bölümü yer almaktadır. Teknenin dinlenme sekisinin bir bölümü dik yolun kotunda kalmıştır.

Fotoğraf 86. Ön cephe

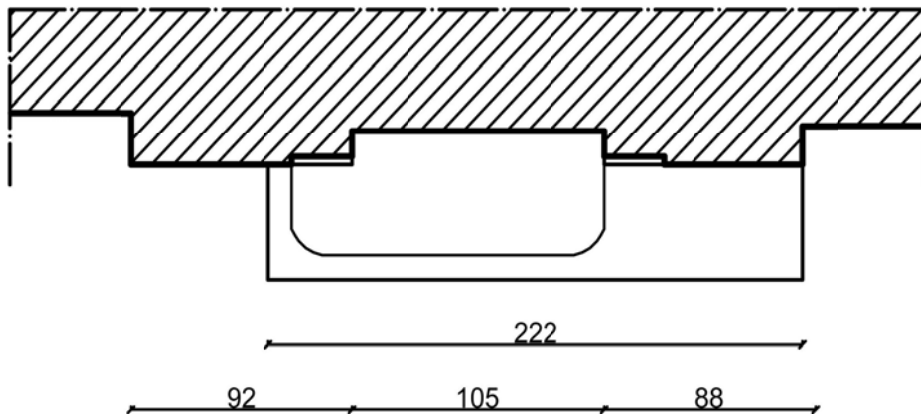
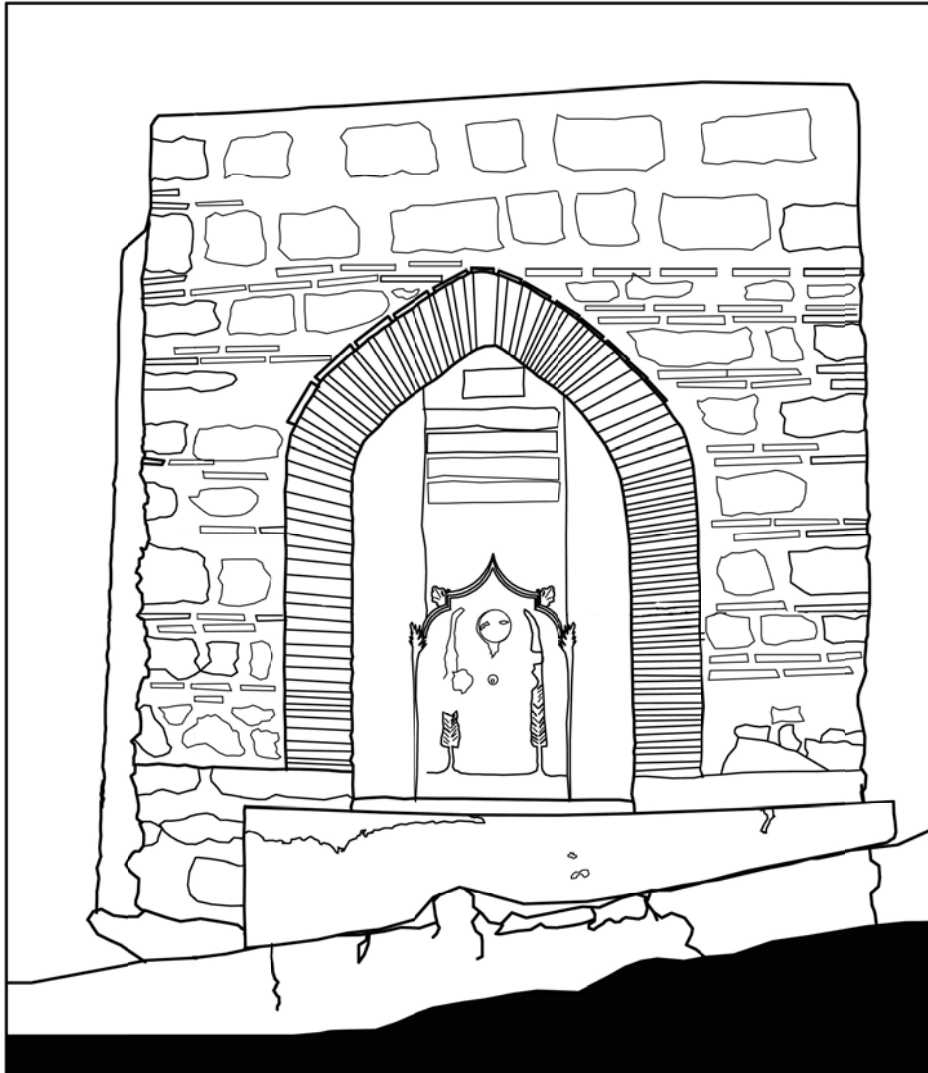
Fotoğraf 87. Ayna taşı

Fotoğraf 88. Kitabe

Fotoğraf 89. Süsleme programı

Çizim No 25. Zeliha Hanım Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

Örnek No:	23
Yapının adı:	50. Yıl Çeşmesi
Bulunduğu yer:	Akçakoca Mahallesi/İnönü Caddesi
Fotoğraf No:	90-91-92-93
Çizim No:	26
İnceleme tarihi:	Temmuz-Ekim 2010
Tescil durumu:	24.04.1997 / 11144
İnşa tarihi:	Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Bu konu tarihlendirme ile ilgili bölümde ayrıca ele alınmıştır.
Yaptıran(Banisi):	-
Yapan:	-
Konumu:	Bitişik
Kitabesi:	Yok
Geçirdiği onarımlar:	Bilinmemektedir.
Bugünkü durumu:	Kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı tanım:

50. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu kuzey duvarına gömülü olarak bulunan çeşme yuvarlak kemerli biri büyük, biri küçük iki niş biçiminde yer almaktadır. Moloz taşla örülmüş bahçe duvarında tuğla malzemeden çimento harç kullanılarak yapılmıştır. Herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan çeşmede büyük kemerli olan nişin içerisinde düzgün kesme taş yuvarlak kısmı üste gelecek şekilde merkeze doğru yerleştirilmiştir. Sağında bulunan küçük niş, üzengi noktalarına kadar örülmüş, kemer içi derince bırakılmıştır.

Tarihlendirme: Yapıda tarihlendirme unsuru olarak kullanılabilecek herhangi bir süsleme unsuru yâda kitabe bulunmamaktadır. Yuvarlak kemerli niş düzenlemesi ve tamamen tuğla malzeme ile inşa edilmesi gibi benzer özellikleri dikkate alınarak 18.yüzyıla tarihlendirdiğimiz Hacı Hürrem Yokuşunda yer alan Çeşme, Topçu Çeşme ve Mantar Çeşme ile benzerlik gösterdiği için aynı tarihte yapılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Fotoğraf 90. Genel görünüş

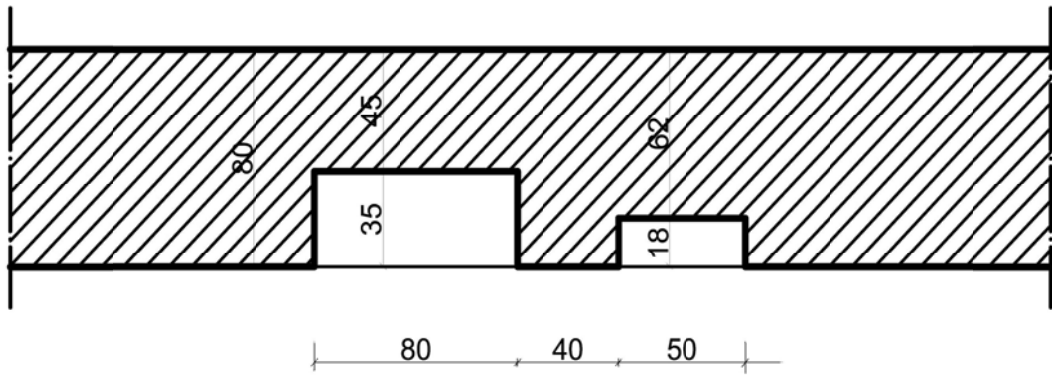
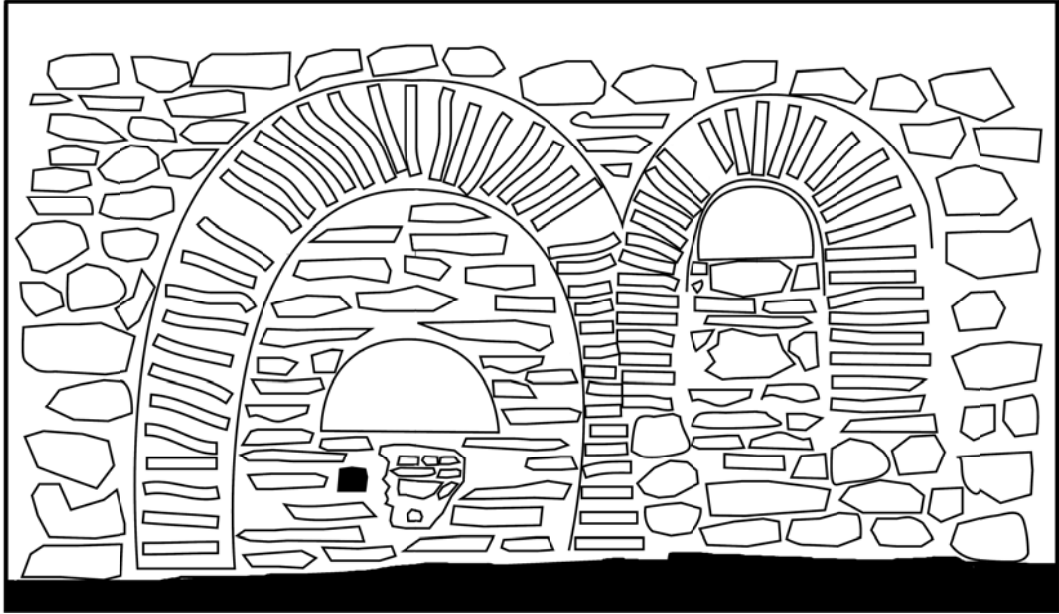
Fotoğraf 91. Ön cephe

Fotoğraf 92. Çeşmenin büyük nişi

Fotoğraf 93. Çeşmenin küçük nişi

Çizim No 26. 50. Yıl Çeşmesi Görünüş Ve Plan (Ölçek: 1/50)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Kocaeli çeşmeleri adlı tezimizde, İzmit'te bulunan 23 adet çeşme araştırma konumuz olmuştur. Çeşmelerin değerlendirilmesinde tipoloji, malzeme, yapı elemanları, kitabeler ve süsleme gibi konu başlıkları dikkate alınmıştır. Katalogda tek tek ele alınan çeşmeler bu bölümde Anadolu'daki benzer bazı örneklerle karşılaştırılıp değerlendirmeye gidilerek ele alınacaktır.

Araştırma konumuzu oluşturan çeşmelerin hepsi Osmanlı Dönemi'ne aittir. İzmit'in belli mahallelerinde toplanmış olarak bulunan çeşmeler arkeolojik sit alanları içerisinde yer alırlar.

Osmanlı çeşmeleri değişik araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde gruplandırılmıştır. A. AYTÖRE, çeşmeleri şehir içindikiler ve şehir dışındakiler olmak üzere iki gruba ayırmıştır¹⁰⁹. C. Esad ARSEVEN, çeşmeleri bulundukları yere göre mahalle çeşmesi, cami çeşmesi, şadırvan, oda çeşmesi, musluklar ve abidevi çeşmeler olarak altı grupta incelemiştir¹¹⁰. Y. ÖNGE, çeşmeleri çalışma şekillerine ve durumlarına göre müstakil çeşmeler ve müstakil olmayan çeşmeler şeklinde iki ana gruba ayırmıştır¹¹¹. S. EYİCE, çeşmeleri inşa edildikleri yerlere göre gruplamış ve isimlendirmiştir¹¹². E. Behnan ŞAPOLYO ise mahalle, meydan, köşebaşı, cami, şadırvan, oda, çukur ve abidevi çeşmeler olarak sekiz başlık altında incelemiştir¹¹³. H. KARPUZ ve O. Nuri DÜLGERLER, Konya çeşmelerini bulundukları yerlere, cephe kompozisyonlarına ve kaynaktan beslenme

¹⁰⁹ AYTÖRE, **a.g.m.**, s. 45-68.

¹¹⁰ ARSEVEN, "Çeşme", s. 388-389.

¹¹¹ ÖNGE, "**a.g.e.**", s. 41.

¹¹² EYİCE, "**a.g.m.**", s. 277-288.

¹¹³ ŞAPOLYO, **a.g.m.** s. 12,13-25.

durumlarına göre üç grupta incelemişlerdir¹¹⁴. M. DENKTAŞ, Karaman çeşmelerini anlattığı kitabında Karaman il merkezinde yer alan çeşmeleri tanıttıktan sonra değerlendirme bölümünde çeşmeleri cephe kompozisyonuna ve bulundukları yere göre gruplandırarak incelemiş ve Anadolu’da yer alan benzer örneklerle karşılaştırmıştır¹¹⁵. A. ÖDEKAN ise çeşme tasarımlarının önce yapısal öğelerini sıralar, daha sonra dönem özelliklerini anlatarak çeşmelerde meydana gelen değişiklikleri anlatır. Gelişim özelliklerini Klasik Dönem, 18. yy. özellikleri, 19. yy’ın ilk yarısı, 2. Mahmut Dönemi, 20. yy, Ulusal Mimarlık Dönemi olarak dönemlere ayırıp örnekler vermiştir¹¹⁶.

Çalışmamızda çeşmelerin tipolojisinin belirlenmesinde büyük ölçüde yararlandığımız kaynak ise, Ayla Ödekan’ın “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler” adlı makalesidir. Çeşme mimarisi üzerine yapılan çalışmalarda belirlenen tipolojiler genel-geçer bir özellik taşıyamadığından Ayla Ödekan’ın makalesine ek olarak Yılmaz Önge’nin “Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları” ve Mustafa DENKTAŞ’ın “Karaman Çeşmeleri” adlı çalışmalarından da yararlanılmıştır.

4.1. TİPOLOJİ

Bu bölümde çeşmeler konumuna ve cephe kompozisyonuna göre iki başlık altında incelenmiştir. Konumuna göre değerlendirilen çeşmeler bitişik ve müstakil olarak, cephe kompozisyonuna göre değerlendirilen çeşmeler ise kemer düzenlemeleri açısından ele alınmıştır.

¹¹⁴Haşim KARPUZ, O. Nuri DÜLGERLER, “Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi”, **Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan**, Ankara, 2006, s.317-329.

¹¹⁵ DENKTAŞ, “a.g.e.”, s. 20-105-123.

¹¹⁶ ÖDEKAN, “**Kent İçi...**”, s.289.

4.1.1. Konumuna Göre Çeşmeler

4.1.1.1. Bitişik Çeşmeler

Bu grupta yer alan çeşmeler herhangi bir yapının duvarıyla bitişik olarak yapılmışlardır.

4.1.1.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler

Bu çeşmeler bağlı oldukları yapıyla birlikte inşa edilen çeşmelerdir. İzmit'teki bu grup içinde değerlendirilen tek örnek; Mimar Sinan tarafından yapılmış, Pertev Paşa Külliyesinin güneybatı köşesinde yer almaktadır. Caminin avlu duvarı bünyesinde yer alan hazneli çeşme biri yolculara, diğer ikisi hayvanlara mahsus olmak üzere üç kısımlı bir menzil çeşmesidir(1579).

Anadolu'da ise, Beylikler, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen çeşmelerin büyük bir bölümü bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilmiştir¹¹⁷.

Pertev Paşa çeşmesi gibi üç kısımlı olan diğer menzil çeşmeleri¹¹⁸ ise şunlardır: Karapınar Sultan Selim çeşmesi, Büyükçekmece Kanuni çeşmesi ve Havsa Sokullu Mehmed (Kasım Paşa) Çeşmesi'dir.

Pertev Paşa çeşmesinin yolculara ait olan bölümünde zamanında tarih içeren bir kitabe yer almaktaydı. Bu şekilde tarih içeren diğer menzil çeşmeleri¹¹⁹ ise; Büyükçekmece Kanuni çeşmesi ile Karapınar Sultan Selim çeşmeleridir.

Selçuk İsa Bey Cami Çeşmesi(1375)¹²⁰, Manisa Ulu Cami Medresesi Çeşmeleri (1378)¹²¹, Afyon Baş Çeşme (16. yy.)¹²², Edirne Kadı Bedrettin

¹¹⁷ DENKTAŞ, **Karaman.....**, 2000, s. 193.

¹¹⁸ Fatih MÜDERRİSOĞLU, “**16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi**”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,, Ankara 1993. s. 264-265.

¹¹⁹ MÜDERRİSOĞLU, **a.g.t.**, s. 264.

¹²⁰ ÖNGE, **a.g.e.**, s. 55-56.

¹²¹ Hakkı ACUN, “**Manisa'daki Türk Devri Yapıları**”, T.T.K., Ankara 2006.

Cami Çeşmesi (16. yy.)¹²³, „Akşehir Ulu Cami Çeşmesi (1611)¹²⁴, İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi(1680)¹²⁵, Diyarbakır Talu Sokak Çeşmesi¹²⁶, İstanbul Feyzullah Efendi Çeşmesi (1700)¹²⁷, Afyon Cavuşbaşı Camisi Çeşmesi (1713)¹²⁸, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi istinat duvarı üzerindeki çeşme (1723)¹²⁹, İstanbul Hunbaracıbaşı Çeşmesi (1729)¹³⁰, Elazığ Ulukent Mahallesi Ulu Cami Çeşmesi (1868-1869)¹³¹, Çanakkale Deniz Kuvvetleri merkez Komutanlığı Önündeki Çeşme¹³², Bilecik Başköy çeşmesi¹³³ örnekler arasındadır.

4.1.1.1.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler

Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenerek yapılan çeşmeler İzmit'teki 23 çeşmenin 17 tanesini oluşturur. Bunlar: Âşık Merdiveni Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme, Kertil Tekke Çeşmesi, Topçu Çeşme, Mantar Çeşme, Orhan Camii Çeşmesi, 50. Yıl Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Eski Çeşme, Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi'ndeki çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak'taki çeşme 2,

¹²² Gülay KARASU, “Afyon Çeşmeleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.,s. 12.

¹²³ KARADEMİR, “a.g.t.”, s. 159.

¹²⁴ Yekta DEMİRALP, “Akşehir Ve Köylerindeki Türk Anıtları”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990., s. 166.

¹²⁵ ÖDEKAN, a.g.m., s.287.

¹²⁶ Evindar YEŞİLBAŞ, “Diyarbakır'da Su Mimarisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Konya 2007., s. 61.

¹²⁷ Haluk KARGI, “Feyzullah Efendi Çeşmesi”, *İslam Ansiklopedisi*, III. Cilt, İstanbul 1993, s. 308.

¹²⁸ KARASU, a.g.t., s. 57.

¹²⁹ İlknur AKTUĞ, *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi*, Ankara, 1993, s. 48.

¹³⁰ H. Örcün BARIŞTA, *İstanbul Çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*, Ankara, 1993, s.52.

¹³¹ Azime Ferya AKTAŞ, “Elazığ Çeşmeleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.,s. 27.

¹³² Ayşe ÇAYLAK, “Çanakkale Çeşmeleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 97- 98.

¹³³ Selma ÜNAL, “Bilecik'teki Osmanlı Dönemi Yapıları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008., s. 41-42.

Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak'taki çeşme 3 ve Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak'taki çeşme 4 'dür.

Bir yapıya bağımlı İzmit Çeşmeleri 15. ve 17. yy aralığında görülen bir uygulamadır. Ancak örneklerimizin bağımlı olduğu binaların çeşme yapıldıktan sonra mı yapıldığı veya var olan yapının duvarına çeşmenin mi inşa edildiğini bilemiyoruz. Bu gruba inceleyeceğimiz çeşme örnekleri arasına, bağımsız bir çeşme iken daha sonra herhangi bir duvarla (bahçe, ev, sokak v.b.) birleştirilmiş çeşme yapılarımızı da dâhil ettik.

Anadolu'da günümüze ulaşan çeşmelerin büyük çoğunluğu bir yapıya bağlı olarak inşa edilmiştir.

Afyon Ali Ağa Çeşmesi (1438), Afyon Arap Mescid Çeşmesi, Afyon Hacı Aftal Çeşmesi (20. yy. başı), Afyon Hacı Nasuh Çeşmesi (1902), Afyon Kayadibi Çeşmesi (19. yy.), Afyon Ak Mescid Orta Çeşme (19. yy.)¹³⁴, Çeşme Şehri Memiş İbn-i Ahmet Çeşmesi¹³⁵, İstanbul Halil Ağa Çeşmesi (1729)¹³⁶, Harput Sara Hatun Çeşmesi (15. yy. ikinci yarısı)¹³⁷, Çanakkale Bayramiç Ankara Caddesi Çeşmesi (1785-1786)¹³⁸, Tokat Kümbet Mahallesi'ndeki Çeşme¹³⁹, Çandarlı Merkez- Hacı Ali Ağa Cami Çeşmesi (1701-1702), Çandarlı Merkez- Kayalı Sokak (Kale yolu) çeşmesi (1891)¹⁴⁰, Seydişehir Memiş Efendi Çeşmesi (1892), Seydişehir Değirmenci Çeşmesi (19.yy sonu)¹⁴¹, Cumhuriyet Caddesi (Pazarağası) Çeşmesi (1896)¹⁴² örnekler arasında gösterilebilir.

¹³⁴ KARASU, a.g.t., s. 34, 43, 82, 99, 151, 155.

¹³⁵ Atınc AKYILDIZ, “Çeşme Çeşmeleri”, Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 67.

¹³⁶ H. Örcün BARIŞTA, “İstanbul Çeşmeleri”, Ankara 1998, s. 52.

¹³⁷ AKTAŞ, a.g.t., s. 111.

¹³⁸ ÇAYLAK, a.g.t., s. 81-83, 99-100.

¹³⁹ KAŞIKEMAN, a.g.t., s. 78.

¹⁴⁰ Çağlayan HERGÜL, “Dikili ve Köylerindeki Türk Anıtları”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 32-33, 173-174.

¹⁴¹ Şerife DANIŞIK, “Seydişehir'deki Türk Devri Yapıları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007., s. 54-55.

¹⁴² Tolga BOZKURT, “Beyazır'daki Türk Devri Yapıları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002., s. 170.

4.1.1.2. Müstakil Çeşmeler

Çalışmamızda 23 çeşme örneğinden 5 tanesi müstakil olarak inşa edilmiştir. Ancak bu çeşmelerden Koca Çeşme'nin ön cephesi dışında kalan diğer cepheleri yükselen toprak kotunun altında kalmıştır. Diğer bağımsız çeşmeler ise; Canfeda Hatun Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi'dir.

Anadolu'da bağımsız olarak yapılan çeşme örnekleri; Karaman, Boyahane Muhyiddin Çeşmesi (1469)¹⁴³, Taşkent, Yukarı Mahalle Çeşmesi (1777 ya da 1697), Hadim, Müftüler Çeşmesi (1823), Taşkent, Ballar Çeşmesi (1845), Hadim, Dülgerler Köyü Çeşmesi (18. Yüzyıl)¹⁴⁴, Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544-1545), Kayseri Çukurlu Cami Çeşmesi (16.yy sonu)¹⁴⁵, Çandarlı-Çarşı Çeşmesi (1805)¹⁴⁶, Beypazarı, Kimya Çeşmesi (19.yy. ortaları)¹⁴⁷, Bilecik, Anonim Çeşme I, Bilecik, Başköy Çeşmesi II, Küplü Köyü çeşmeleri (19.-20. yy.)¹⁴⁸, Seydişehir, Mustafa efendi Çeşmesi (1858-59)¹⁴⁹, Diyarbakır, Kurtoğlu Çeşmesi (1875)¹⁵⁰ dir.

4.1.2. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler

4.1.2.1. Tek Kemerli Çeşmeler

Bu çeşmelerde, çeşme nişlerinin üzeri sivri kemer ve yuvarlak kemerlerle kuşatılmıştır.

¹⁴³ DENKTAŞ, **Karaman....**, 2000, s.15-16.

¹⁴⁴ Hacer KARA, **“Konya- Hadim ve Taşkent Türk Devri Yapıları”**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002., s. 65-66-67-68-69-70.

¹⁴⁵ Ömer YÖRÜKOĞLU, **“Kayseri Çeşmeleri”**, Kayseri 1987. s. 111-112, 135-136.

¹⁴⁶ HERGÜL, **a.g.t.**, s.161-162.

¹⁴⁷ BOZKURT, **a.g.t.**, s.188.

¹⁴⁸ ÜNAL, **a.g.t.**, s.63.

¹⁴⁹ DANIŞIK, **a.g.t.**, s. 60.

¹⁵⁰ YEŞİLBAŞ, **a.g.t.**, s. 79.

4.1.2.1.1. Sivri Kemerli Çeşmeler

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Çeşme mimarisinde en çok karşımıza çıkan kemer formudur. İzmit'teki çeşmelerin 8 tanesi bu grup içerisinde yer almaktadır. Bunlar; Pertev Paşa Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Mantar Çeşme, Eski Çeşme, Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme, Topçu Çeşmesi, Koca Çeşme'dir. Örnekler genellikle 18. yy.'la aittir.

Anadolu'nun değişik bölgelerinde çok sayıda sivri kemerli çeşme örnekleri mevcut olup, bunlardan bazıları şunlardır: Karaman İmaret Çeşmesi (1432)¹⁵¹, Isparta- Yılan Kırkan Çeşmesi (1519)¹⁵², İstanbul Kethüda Mustafa efendi Çeşmesi (1538-1539)¹⁵³, Konya Pir Mehmet Paşa Çeşmesi (1598)¹⁵⁴, Diyarbakır, Kavas-ı Sagir Çeşmesi(16.yy sonrası), Niksar Kaleici Cesmesi (1676)¹⁵⁵, Hanzade Cami Çeşmesi (1781-1782), Zinciriye Medresesi Çeşmesi(1846/1847)¹⁵⁶, Afyon, Hodalı Çeşme (15. yy), Cavuşbaşı Çeşmesi (1713), Büyük Olucak Çeşmesi (1890)¹⁵⁷, İstanbul Kâtip Muslihüttün Camisi Çeşmesi (1720)¹⁵⁸, Elazığ, Harput Alaaddin Bey Cami (1580-1581), Keban I (1794-97), Keban Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (1794-1797)¹⁵⁹, Edirne, Hacı Müslim Çeşmesi (1647), Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi (1702), Eski Cami Minare Kaidesindeki Çeşme (15. yy.), Meşalecibaşı Çeşmesi (1909)¹⁶⁰.

¹⁵¹ Z. Kenan BİLİCİ, "Karaman'daki İmaret Çeşmesi İle İlgili Bazı Gözlemler", **D.T.C.F. Dergisi**, Cilt 32, Sayı:1-2, Ankara 1988, s. 105-125.

¹⁵² ÖNGE, **a.g.e.**, s.58.

¹⁵³ EYİCE, **a.g.m.**, s. 283.

¹⁵⁴ M. SÖNMEZ, H. AKMAYDALI, "Konya Çeşmeleri", **Röleve ve Restorasyon Dergisi**, Sayı: 6, Ankara 1987, s. 138.

¹⁵⁵ ÇAL, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁵⁶ YEŞİLBAŞ, **a.g.t.**, s. 67, 85,93

¹⁵⁷ KARASU, **a.g.t.**, s. 27, 57, 91.

¹⁵⁸ AYNUR, H. ,KARATEKE, H., **a.g.e.**, s. 146.

¹⁵⁹ AKTAŞ, **a.g.t.**, s.63, 154, 166.

¹⁶⁰ KARADEMİR, **a.g.t.**, s. 79, 97, 165, 203.

4.1.2.1.2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler

İzmit'teki çeşmelerin 9 tanesi bu grup içerisinde yer almaktadır. Bunlar; Ali Ağa Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme, Orhan Cami Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak'taki çeşme 2, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3 ve Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak'taki çeşme 4'dür.

Örnekleri; Manisa Dilşikar Hatun Çeşmesi (1579), Serseri Dede Çeşmesi (1871-72), Cahidi Sultan Çeşmesi (1784-85)¹⁶¹, Kilis Hasırcı Dede Çeşmesi (1742)¹⁶², Diyarbakır Hanzade Cami Çeşmesi (1781-1782)¹⁶³, İstanbul III. Selim Çeşmesi (1802)¹⁶⁴, Akşehir Ulu Cami Çeşmesi (1811)¹⁶⁵, Yılan Kıran Hacı Hasan Efendi Çeşmesi (1812), Ahmet Paşa Mahallesi Çeşmesi (1859)¹⁶⁶, Elazığ, Palu Karasalkım Köyü Çeşmesi (1799-1800) Harput Meydan Çeşmesi (1878-1879)¹⁶⁷, Edirne Çamaşırcılar Sokağı Çeşmesi¹⁶⁸, dir.

4.1.2.1.3. Kaş Kemerli Çeşmeler

Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, İzmit'teki tek örneğimizdir.

Anadolu'da bu kemer düzenlemesine benzer bir örneği Birgi Bıçakzade Çeşmesi (1807-1808)¹⁶⁹, nde görmekteyiz.

¹⁶¹ ACUN, **a.g.e.**, s. 585-616.

¹⁶² Abdülkadir DÜNDAR, “**Kilis'teki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri**”, Ankara 2000, s. 487-489.

¹⁶³ YEŞİLBAŞ, **a.g.t.**, s. 85.

¹⁶⁴ ÖDEKAN, **a.g.m.**, s. 284.

¹⁶⁵ DEMİRALP, **a.g.t.**, s. 166.

¹⁶⁶ Mustafa DENKTAŞ, “**Divriği'de Osmanlı Cami Ve Çeşmeleri**”, Sivas 2010, s. 82, 94.

¹⁶⁷ AKTAŞ, **a.g.t.**, s. 100, 213.

¹⁶⁸ KARADEMİR, **a.g.t.**, s. 131.

¹⁶⁹ Hüseyin Rahmi ÜNAL, “**Birgi (tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.162-163.

4.1.2.1.4. Nişsiz Düz Cepheli

Âşık Merdiveni Çeşmesi ve Yumurtacı Çeşmesi aşırı tahribattan dolayı niş düzenlemesi ortadan kalkan veya niş düzenlemesi olmayan çeşmelerdir.

4.1.2.1.5. Yan yana İki Kemerli Çeşmeler

50. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu kuzey duvarına gömülü olarak bulunan 50. Yıl çeşmesi yuvarlak kemerli biri büyük, biri küçük iki niş biçiminde yer almaktadır. Bu kompozisyonda düzenlenmiş Edirne Şair Hayali Çeşmesi¹⁷⁰ örnekler arasındadır.

4.1.2.2. İki Kemerli Çeşmeler

Emine Hanım Çeşmesi/Tüysüz Çeşmesi ve Nebi Hoca köyü çeşmesi bu grup içinde değerlendirilen örneklerdir. Emine Hanım Çeşmesi'nin kuzey ve güney yönünde bulunan çeşmelerin ikisi de sivri kemerlidir. Nebi Hoca Köyü Çeşmesi ise batı ve güney yönlerine bakan çeşmelerinden batıda yer alan sivri kemerli, diğer yönde yer alan çeşme yuvarlak kemerlidir.

Örnekleri; Edirne İbrahim Çeşme (1669), Afife Hatun Çeşmesi (1773)¹⁷¹, İstanbul Kâğıthane' deki III. Ahmet Çeşmesi (1743)¹⁷², Taşkent emirler Çeşmesi (1845)¹⁷³.

¹⁷⁰ KARADEMİR, a.g.t., s. 138.

¹⁷¹ KARADEMİR, a.g.t., s. 101- 102, 113- 114.

¹⁷²H. Örcün BARIŞTA, "İstanbul Çeşmeleri, Kabataş Hekimoğlu ali Paşa Meydan Çeşmesi", Ankara 1993, s. 52- 53.

¹⁷³ KARA, a.g.t., s. 73.

4.1.2.3. Dört Kemerli Çeşmeler

Bu grup içinde İzmit'te yer alan tek örneğimiz Akmeşe Köyü Çeşmesi'dir. Eserin dört cephesinde de sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Fakat sadece kuzey, güney ve batı cephelerinde çeşme lüleleri bulunmaktadır.

Anadolu'da çok fazla karşımıza çıkmayan üç cepheli meydan çeşmelerinin başkent İstanbul'da 18. yüzyılla birlikte görülmeye başlandığı bilinmektedir. Örnekleri; Edirne, Saraçhane Sinan Ağa (1669), Sinan Ağa Çeşmeleri (1669)¹⁷⁴, Diyarbakır Hatun Kastal Çeşmesi¹⁷⁵, Beykoz İshak Ağa Çeşmesi(1752) ve Saliha Sultan Çeşmesi (1732) bu grubun önemli örnekleridir¹⁷⁶.

4.2. MALZEME

Bu bölümde İzmir çeşmeleri yapım malzemelerine göre taş, tuğla, taş/tuğla, mermer ve devşirme malzeme olarak gruplara ayrılmıştır. Tamamen mermer yâda devşirme malzemedен inşa edilen eser bulunmamaktadır. Fakat çeşmelerin yapımında diğer malzemelerle birlikte kullanıldığı için ayrıca bir başlık altında incelenmişlerdir.

4.2.1. Taş Malzeme Kullanılan Çeşmeler

Koca Çeşme, Canfeda Hatun Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak çeşme 2'dir.

¹⁷⁴ KARADEMİR, a.g.t., s. 122- 123.

¹⁷⁵ YEŞİLBAŞ, a.g.t., s. 55- 56.

¹⁷⁶ PİLEHVERİAN, v.d., a.g.e., s. 75, 79.

Taş malzeme Anadolu'nun her yerindeki çeşmelerde kullanılan temel malzeme olmuştur. Karaman Çeşmeleri, Manisa Çeşmeleri, Çanakkale Çeşmeleri, Kilis Çeşmeleri, Tokat Çeşmeleri, Edirne Çeşmeleri, İstanbul ve Ankara Çeşmeleri'nde olduğu gibi kesme taş malzemenin kullanım sıklığının yanı sıra kullanıldığı tarihsel süreç de hayli geniştir.

4.2.2. Tuğla Malzeme Kullanılan Çeşmeler

50. Yıl Çeşmesi, Topçu Çeşme, Mantar Çeşme, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, bu grup içine dâhil olanlardır.

Tuğla kullanımı çeşmelerin tamamında değil kullanılan malzemeye yardımcı veya süsleme amaçlı olarak kullanılmıştır. Kemerlerde, saçaklarda, süsleme öğelerinde ve duvar örgülerinde nadiren kullanılırken İzmit'te dört çeşmemizde kendi başına kullanıldığını görmekteyiz.

4.2.3. Taş Ve Tuğla Malzemenin Birlikte Kullanıldığı Çeşmeler

Emine Hanım Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme, Yumurtacı Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme, Orhan Camii Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Eski Çeşme, Âşık Merdiveni Çeşmesi, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4'dir.

İzmit'teki çeşmelerin büyük bir çoğunluğu taş ve tuğla malzemenin alması olarak kullanılması veya tuğla malzemenin mimariye yardımcı veya süsleme öğesi olarak dâhil edilmesiyle oluşturulmuşlardır. Bu örneklerin içinde yalnızca Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme'nin gövde kısmı

tamamen tuğla ile inşa edilmiş olup, dinlenme sekilerine kadar taş malzeme kullanılmıştır.

14. yy. dan 18. yy.'la kadar örnekleri olan İzmit'in bu grup içinde yer alan çeşmeleri Anadolu'da da yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

4.2.4. Mermer Malzeme

Çeşme mimarisinde mermer malzemenin ya yapının tamamının inşasında ya da bir bölümünde kullanıldığını görmekteyiz. İzmit'teki örneklerde; Canfeda Hatun Çeşmesi'nin ön cephesinin aynalık, kitabe ve alınlık bölümlerinde, Ali Ağa Çeşmesi'nin kemer ayakları, üzengi taşları ve aynalık bölümünde, Çakmaklı Çeşme'sinde süslemenin yer aldığı bölümü üst kısımdan ayırmak için bir set şeklinde, Kertil Tekke Çeşmesi'nin ayna taşında ve hazne penceresinin üstünde, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4'te ve Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak çeşme 2 çeşmelerinin kitabesinde kullanılmıştır. İzmit çeşmeleri arasında Afyon Ali Vezir Çeşmesi (1926)¹⁷⁷, Karaman Kilise Çeşmesi¹⁷⁸, Edirne Ticaret Lisesi Çeşmesi¹⁷⁹ gibi tamamen mermerden inşa edilmiş eser yoktur.

4.2.5. Devşirme Malzeme

Mermer devşirme malzeme olarak ta karşımıza çıkar. Gençoğlu Sokak çeşme 4'te kitabenin altına başka bir çeşmenin mermer aynalığı yatay olarak konulmuştur. Kertil Tekke Çeşmesi'nde ise aynalığın üstündeki sütun başlığı dikkat çeker.

¹⁷⁷ KARASU, a.g.t., s. 125.

¹⁷⁸ DENKTAŞ, Karaman....., 2000, s.196.

¹⁷⁹ KARATEKE, a.g.t., s. 127.

İzmit'te ki çeşmeleri yol kotunun altında gömülü oldukları için çoğunun tekne bölümü hakkında fikir sahibi olamıyoruz. İnceleme konumuzu oluşturan 23 eserin sadece 3 tanesinde tekne bölümünde Bizans lahit kapağı ve alt kısmı kullanılmıştır.

4.3. YAPI ELEMANLARI

Çeşmeler, su mimarisinin en küçük ve basit yapıları olduğundan, yapı elemanları sadece örtü, duvar, ayak, kemer, ayna taşı, dinlenme sekileri, tekne, hazne ve taslıklardan ibarettir. İzmit çeşmelerinin yapı elemanları olarak da bu öğeler değerlendirilmiştir.

4.3.1. Örtü

İzmit'te inceleme konumuzu oluşturan çeşmelerin 6 tanesi (Çakmaklı Çeşme, Orhan Camii Çeşmesi, 50. Yıl Çeşmesi, Topçu Çeşme, Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme, Yumurtacı Çeşmesi) tahribattan dolayı yada bir duvarın içerisine gömülü olduklarından örtü sistemleri hakkında bilgi sahibi değiliz.

Araştırma konumuzu oluşturan çeşmelerden 10 tanesi (Ali Ağa Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak çeşme 2, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, Koca Çeşme, Emine Hanım Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Mantar Çeşme) düz dam şeklindedir. Bu örneklerin bazılarında örtüler hem yağmur ve kar sularından oluşan tahribatın önlenmesi hem de estetik bir görünüş kazandırmak için önden arkaya doğru meyilli bir şekilde yapılmışlardır.

Çeşmelerimizin 3 tanesinde (Kertil Tekke Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme

Caddesi çeşme 1) tonoz çatı, 2 tanesinde (Akmeşe Köyü Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi) ise kubbe kullanılmıştır.

İncelenen eserlerden sadece Âşık Merdiveni Çeşmesi'nin üzeri yağmur ve kar sularına karşı yapıyı korumak için önden arkaya doğru meyilli yapılmıştır. Aynı şekilde önden arkaya doğru meyilli olarak yapılmış olan Nebi Hoca Köyü Çeşmesi'ne sonradan kırma çatı yapılmıştır.

İzmit çeşmelerinin sadece Pertev Paşa Çeşmesi'nde kirpi saçak kullanılmıştır.

4.3.2. Duvar

İzmit'teki çeşmeler içerisinde Canfeda Hatun Çeşmesi, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi dışında kalanların arka ve yan cepheleri ya duvarla sınırlandırılmış yada belli bir bölümlerine kadar toprak ile sınırlandırılmıştır. Çeşmelerin 10 tanesi düzgün kesme taş, 5 tanesi kabayonu taş ve tuğla malzeme, 4 tanesi tuğla, diğerlerinde ise yığma moloz taş ve tuğla malzemenin düzensiz bir şekilde yerleştirildiği görülür.

4.3.3. Ayaklar

İzmit çeşmelerinden nişsiz iki örnek dışında, 19 çeşmenin kemer ayakları taş ve tuğla malzemedan yapılmıştır. Ali Ağa Çeşmesinin kemer ayakları ve üzengi taşları mermerden yapılmıştır. Çakmaklı Çeşme ve Canfeda Hatun Çeşmesi nişlerinin kemer ayakları yoktur.

4.3.4. Kemerler

Çeşme nişinin üzerini örten kemerler cephe kompozisyonunun en belirleyici elemanlarıdır. İzmit çeşmelerindeki kemerlerde taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Bu çeşmelerin 7 tanesi sivri, 6 tanesi yuvarlak kemerlidir. Basık kemer, yan yana iki kemerli ve kaş kemer düzenlemelerinin de görüldüğü çeşmelerden 2 tanesi de nişsiz olarak inşa edilmiştir. Değerlendirme ve karşılaştırma bölümündeki “tipoloji” kısmında kemer düzenlemeleri detaylı olarak ele alınmıştır.

4.3.5. Ayna Taşları

Ayna Taşı çeşmelerde musluğun takıldığı ve süslemelerle dikkat çekici hale getirilen enine veya boyuna olarak teknenin üst kısmına yerleştirilen taştır. Ayna taşları bazı çeşmelerde çok belirginleştirilip süslenmiş ya da farklı malzeme kullanılmış, bazılarında ise sadece bir lülenin veya bir borunun çıktığı yer olup, işlev görmeleri yeterli olmuştur. Çoğunlukla çeşmelerin suyu kesilmiş, muslukları da kaybolmuştur.

Canfeda Hatun Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi ve Ali Ağa Çeşmesi'nin ayna taşları mermerden yapılmıştır. Koca Çeşme, 50. Yıl Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak çeşme 2, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Yumurtacı Çeşmesi çeşmeleri dışında kalanların aynalık kısımları taş malzemeden yapılmıştır.

Ayna taşları çeşme nişi duvarına, büyük çoğunlukla dikey olarak konulmuştur.

Topçu Çeşme ve Orhan Cami Çeşmelerinde 3 lüle, Pertev Paşa çeşmesinde 2 lüle, üzeri çimento sıva ile kapatılmış yâda yarı bedenine kadar yol kotunun altında kalan çeşmeler hariç diğerleri ise tek lüledir.

Çeşmelerdeki süslemeler büyük çoğunlukla ayna taşlarında yer almaktadır.

4.3.6. Dinlenme Sekileri

Dinlenme sekileri, çeşmeden su doldurmak veya içmek amacıyla çeşmeye gelen insanların üzerlerine suyun sıçramaması ve dinlenmeleri amacıyla niş içerisine yerleştirilen sekilerdir. Bazılarında çok aşınmış bazılarındaysa yükselen yol kotunun altında gömülü kalmıştır.

İzmit'teki çeşmelerin sadece 8 tanesinde dinlenme sekileri vardır. Bunlar; Akmeşe Köyü Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Koca Çeşme, Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme, Gündoğdu Mahallesi Turkuaz Sokak çeşme 2'dir.

Mevcut dinlenme sekilerini hepsi taş malzemeden yapılmıştır.

4.3.7. Tekneler / Yalak

Akan suyun biriktiği dolayısıyla hayvanların da sudan yararlanabildiği genellikle enine dikdörtgen olarak dinlenme sekilerinin arasına yerleştirilen su hazneleridir. Çeşmelerde en çok yıpranan ve yok olan yapı elemanı yalaklardır. Sadece yeri belli olup hiçbir iz kalmayan yalaklar iki yanda sınırlayan kemer ayakları ya da dinlenme sekileri belirler. Çeşmelerde mutlaka bulunan bir yapı elemanıdır.

İzmit'teki çeşmelerden 14 tanesinin yalağı bulunmaktadır. Bunların içinde Pertev Paşa Çeşmesi, Orhan Cami Çeşmesi ve Topçu Çeşme'nin yalakları yükselen yol yüzünden çukurda kalmıştır.

Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1 ve Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Emine Hanım Çeşmesi ve Mantar

Çeşme'lerinin yalıkları ise yine yol kotunun zamanla yükselmesi yüzünden tamamen toprağa gömülü vaziyettedir.

Eski, Çakmaklı, 50. Yıl, Yumurtacı ve Aşık Merdiveni çeşmelerinin ise yalıkları günümüze ulaşamamıştır.

Kertil tekke ve Ali Ağa çeşmelerinin yalıkları Bizans lahit kapağı, Topçu çeşmesinin yalağı ise lahitin alt kısmıdır.

Çeşmelerin yalıkları taş malzemeden yapılmıştır. Bunlardan Kertil Tekke, Orhan Cami, Koca Çeşme, Nebi Hoca Köyü ve Canfeda Hatun çeşmeleri kullanılabilirliklerini hala sürdürmektedir.

4.3.8. Hazne / Su Depoları

İzmit Çeşmelerinden bazılarının cephe duvarları arkasında büyük su depoları olmakla birlikte bazılarında küçük su depolarına rastlanmıştır. Bazılarında ise su deposu bulunmamaktadır.

İzmit'te araştırma konumuzu oluşturan çeşmelerin 15 tanesi depoludur. Bunlar; Koca Çeşme, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Mantar Çeşme, Canfeda Hatun Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Eski Çeşme ve Pertev Paşa Çeşmesi'dir.

Örnekleri: Afyon Hodalı Çeşme (15. yy), Afyon Büyük Olucak Çeşmesi (1890)¹⁸⁰, Isparta Yılkıran (1519)¹⁸¹, Edirne Köseç Balaban Çeşmesi (1544), Edirne Yahya Bey Çeşmesi (1580)¹⁸², Lefke Kapı'daki Çeşme¹⁸³, Güzelce Mahmut Paşa Çeşmesi (1621-1622)¹⁸⁴, Ayvacık Babakale Meydan

¹⁸⁰ KARASU, a.g.t., s. 27-28, 91-92.

¹⁸¹ ÖNGE, a.g.e., s. 58.

¹⁸² KARADEMİR, a.g.t., s. 48-49, 53-54.

¹⁸³ Uğur EKER, "İznik Ve Çevresi Türk Dönemi Eserleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 239.

¹⁸⁴ EYİCE, a.g.m., s. 280.

Çeşmesi (1727-1728)¹⁸⁵, İstanbul Kaptan Hacı Hüsrev Paşa Çeşmesi (1732)¹⁸⁶, Niksar Hoca Sultan Çeşmesi (1897)¹⁸⁷ dir.

Depo kapakları bazen kemer nişi içinde olabildiği gibi bazen de çeşme cephe duvarının yanında ya da deponun üstünde olabilmektedir. Yarı bedenine kadar duvara gömülü olan Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1'in depo kapağı hakkında bilgi sahibi olamamaktayız. Canfeda Hatun, Mantar, Ali Ağa çeşmelerinin kapakları yan cephelerinde, Pertev Paşa, Emine Hanım, Akmeşe Köyü çeşmelerinin kapakları arka cephelerinde, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Koca çeşme, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4 çeşmelerinin üstünde, Nebi Hoca ve Kertil Tekke çeşmelerinde niş içinde bulunmaktadır.

4.3.9. Taslıklar

Çeşmelerde, içine su içmek için tas konulan ve genellikle kemer içine yada dışına açılmış küçük bir niş şeklindeki hücrelere verilen addır.

İncelediğimiz çeşmelerin 6 tanesinde taslıklık bulunmaktadır. Bunlardan Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Ali Ağa Çeşmesi, Koca Çeşme'de niş içerisinde yer alırken, Nebi Hoca Köyü Çeşmesinin taslıkları sivri kemerli ve diğer çeşmelerimize göre daha büyük boyut olup, kemer üzengi taşı seviyesine, niş dışına yapılmışlardır.

Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3'te yer alan taslıklar ise, nişi çevreleyen kemer ayaklarının iç kısmında karşılıklı yerleştirilmiş birer tane taslık vardır.

¹⁸⁵ ÇAYLAK, a.g.t., s.50.

¹⁸⁶ H. Örcün BARIŞTA, "Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi", *İstanbul Çeşmeleri*, Ankara 1991, s. 3-23.

¹⁸⁷ Halit ÇAL, "*Niksar'da Türk Eserleri*", Kültür Bakanlığı Yayınları: 1054, Ankara 1989, s. 78.

4.4. KİTABELER

İzmit'teki çeşmelerin sadece 6 tanesinin kitabesi bulunmaktadır. Kitabelerde görülen yazı çeşitleri; sülüs, talik, Rusça ve Eski Yunancadır. Bunlar; Ali Ağa Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Gündoğdu Mh. Turkuaz Sokak çeşme 2, Gündoğdu Mh. Gençoğlu Sokak çeşme 4'ün çeşme kitabeleri mermerden, Emine Hanım Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi kitabeleri ise taş malzemedden yapılmıştır. Pertev Paşa Çeşmesinin kitabesi ise kazınarak tahrip edilmiştir. İzleri belli olmaktadır.

Çeşme Adı	Kitabe Var	Kitabe Yok	Yazı Çeşidi	Kitabe Tarihi
Akmeşe Köyü Çeşmesi		X		
Ali Ağa Çeşmesi	X		Sülüs	1884
Âşık Merdiveni Çeşmesi		X		
Canfeda Hatun Çeşmesi	X		Sülüs	1826 (onarım)
Çakmaklı Çeşme		X		
Emine Hanım Çeşmesi	X		Sülüs	1749
Eski Çeşme		X		
Gündoğdu Mh. çeşme 1		X		
Gündoğdu Mh. çeşme 2	X		Rusça	1674
Gündoğdu Mh. çeşme 3		X		
Gündoğdu Mh. çeşme 4	X		Eski Yunan	Silinmiş
Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme		X		
Kertil Tekke Çeşmesi		X		
Koca Çeşme		X		
Mantar Çeşme		X		
Nebi Hoca Köyü Çeşmesi		X		
Orhan Camii Çeşmesi		X		
Pertev Paşa Çeşmesi	X		Talik	1579 (kazılı)
Topçu Çeşme		X		
Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi		X		
Yumurtacı Çeşmesi		X		
Zeliha Hanım Çeşmesi	X		Sülüs	1783-1784
50. Yıl Çeşmesi		X		

4.5. SÜSLEME

İzmit'teki çeşmelerin sadece 10 tanesinde süsleme yoktur. Süslemenin yoğun olarak yer aldığı çeşmeler Emine Hanım Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi ve Zeliha Hanım Çeşmesidir.

Bitkisel, nesnel, mimari, rozet, tuğra ve silme gibi bezeme örnekleri yer almaktadır. Bitkisel süslemede özellikle Osmanlı Sanatı'nda önemli bir yer tutan vazodan çıkan çiçekler¹⁸⁸, selvi ağaçları, lale ve palmet görülür. Bezemeler, Gündoğdu Mh. Turkuaz Sokak çeşme 2 ve Gündoğdu Mh. Gençoğlu Sokak çeşme 4 hariç hepsinde ayna taşında yer alır. Ayna taşları 7 çeşmede sağır kemer şeklinde düzenlenmiş mimari motif içerir. Bu kemerlerin içi ise Mantar çeşme dışında rozet, nesnel ve bitkisel motiflerden oluşur. Bu örneklerin içinde Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi'nde kemer kilit taşının üzerinde bir rozet daha vardır¹⁸⁹.

Tuğra ise sadece Canfeda Hatun Çeşmesi'nin kitabesinin üzerinde yer alan alınlık kısmında görülmektedir. Yine mermer aynasındaki palmetler, C ve S kıvrımlarıyla oluşturulmuştur ve bunlar barok karakterlidirler.

Silmeler, Ali Ağa Çeşmesi'nin üst bölümünde arka cephe dışındaki diğer cepheleri kuşatırken, Canfeda Hatun'da kitabeyi ortada bırakacak şekilde üstünden ve altından ayırarak üçe bölünmüş görünümü verir. Pertev Paşa Çeşmesi'nde ise ön cepheyi yatay ve düşey şeritlerle iç içe bir form oluşturarak, kemerin çerçeve içine alınmış izlenimini vermektedir.

¹⁸⁸ Gülbün ÜNVER, "Osmanlı San'atında Vazolu Ve Vazosuz Çiçek Demetleri", **Vakıflar Dergisi**, IX. Sayı, Ankara 2006, s. 312.

¹⁸⁹ Kilit taşının üzerinde rozet bulunan bir başka örnek, Süleymaniye yakınında bir mahalle çeşmesi, bkz. Celal Esad ARSEVEN, "**Türk Sanatı Tarihi**", Miili eğitim Basımevi, İstanbul, s. 494.

Çeşmeler	Bitki	Mimari Eleman	Nesne	Rozet	Tuğra
Akmeşe Köyü Çeşmesi					
Ali Ağa Çeşmesi		X			
Âşıklar Çeşmesi					
Canfeda Hatun Çeşmesi	X	X			X
Çakmaklı Çeşme	X	X	X	X	
Emine Hanım Çeşmesi	X	X	X	X	
Eski Çeşme					
Gündoğdu Mh. çeşme 1					
Gündoğdu Mh. çeşme 2	X	X			
Gündoğdu Mh. çeşme 3					
Gündoğdu Mh. çeşme 4				X	
Hacı Hürrem Yokuşu'nda yer alan çeşme					
Kertil Tekke Çeşmesi					
Koca Çeşme					
Mantar Çeşme		X			
Nebi Hoca Köyü Çeşmesi					
Orhan Camii Çeşmesi	X				
Pertev Paşa Çeşmesi		X			
Topçu Çeşme	X	X			
Veli Ahmet Mah. Çeşmesi	X	X			
Yumurtacı Çeşmesi					
Zeliha Hanım Çeşmesi	X	X		X	
50. Yıl Çeşmesi					

SONUÇ

Kocaeli'nin, Osmanlı Devleti tarafında fethedilmesiyle birlikte kentte birçok su yapısı inşa edilmiştir. Sanat tarihi açısından özelliklerini belirlemeye çalıştığımız Kocaeli Çeşmeleri isimli yüksek lisans tezimizde, İzmit'te yer alan 23 çeşme örneği inceleme konumuzu oluşturmuştur.

Su mimarisinin en küçük yapı grubunu oluşturan çeşmelere, İzmit'te 14. yy. dan 19. yy. la kadar rastlanabilmektedir. Bu örnekler tezimizin içerisinde malzeme, plan, tipoloji, yapı elemanları, kitabe ve süsleme unsuları açısından ayrıntılı olarak analiz edilmiş, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırılarak Türk Çeşme Mimarisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre İzmit çeşmelerinin belli başlı özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamızda 23 çeşme örneğinden 5 tanesi bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bunlar; Canfeda Hatun Çeşmesi, Koca Çeşme, Emine Hanım Çeşmesi, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi'dir.

İzmit'teki çeşmelerin 15 tanesi haznelidir. Bunlar; Koca Çeşme, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1, Gündoğdu Mahallesi Gün Sokak çeşme 3, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Akmeşe Köyü Çeşmesi, Nebi Hoca Köyü Çeşmesi, Mantar Çeşme, Canfeda Hatun Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Emine Hanım Çeşmesi, Kertil Tekke Çeşmesi, Zeliha Hanım Çeşmesi, Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi, Eski Çeşme ve Pertev Paşa Çeşmesi'dir.

Kemerlerde sivri, basık, yuvarlak ve kaş kemer uygulamalarının da görüldüğü çeşmelerde nişsiz düz cepheli örneklerde mevcuttur. Bunların yanında Edirne Şair Hayali Çeşmesi'nde de benzer bir örneğini gördüğümüz yan yana iki kemerli çeşme düzenlemesi İzmit'te 50. Yıl Çeşmesi'nde de uygulanmıştır.

Tek kemerli çeşmeler İzmit çeşmelerinin 20 tanesinde görülmektedir. Emine Hanım Çeşmesi ve Nebi Hoca Köyü çeşmesi iki kemerli çeşmeler içinde değerlendirilen örneklerdir. Akmeşe Köyü Çeşmesi ise dört kemerlidir.

Anadolu'nun her yerindeki çeşmelerde kullanılan temel malzeme taş olmuştur. İzmit'te sadece taş kullanılarak inşa edilen altı adet çeşme bulunmaktadır. Bunlar kesme, moloz ve kaba yonu taş kullanılarak oluşturulmuştur. Taş ve tuğla malzemenin ortaklaşa kullanıldığı onüç adet çeşme ve sadece tuğla malzemeyle inşa edilmiş olan çeşmelerde mevcuttur.

Çeşmelerimizin 3 tanesinde (Kertil Tekke Çeşmesi, Gündoğdu Mahallesi Gençoğlu Sokak çeşme 4, Gündoğdu Mahallesi Koca Çeşme Caddesi çeşme 1) tonoz çatı, 2 tanesinde (Akmeşe Köyü Çeşmesi, Pertev Paşa Çeşmesi) ise kubbe kullanılmıştır. Yapıyı kar ve yağmır sularından korumak için Nebi Hoca köyü Çeşmesi'nin üzeri kırma çatı ile sonradan, Âşıklar çeşmesinin üzeri ise önden arkaya eğimli düz bir örtü ile kapatılmıştır. Diğer çeşmeler ise düz dam şeklinde bırakılmıştır.

Ayna Taşı çeşmelerde musluğun takıldığı ve süslemelerle dikkat çekici hale getirilen enine veya boyuna olarak teknenin üst kısmına yerleştirilen taştır. Ayna taşları bazı çeşmelerde çok belirginleştirilip süslenmiş ya da farklı malzeme kullanılmış, bazılarında ise sadece bir borunun çıktığı yer olup, işlev görmeleri yeterli olmuştur. Çoğunlukla çeşmelerin suyu kesilmiş, muslukları da kaybolmuştur. Çeşmelerdeki süslemeler büyük çoğunlukla ayna taşlarında yer almaktadır ve çeşmeye dikey olarak yerleştirilmişlerdir.

Çeşmelerde mutlaka bulunan diğer bir unsur ise yalaklardır. İzmit'teki çeşmelerden 14 tanesinin yalağı bulunmaktadır. Bunların içinde Pertev Paşa Çeşmesi, Orhan Cami Çeşmesi ve Topçu Çeşme'nin yalakları yükselen yol yüzünden çukurda kalmıştır.

Çeşme mimarisinde karşımıza çıkan bir başka özellik ise taslıklardır. İzmit'te 6 çeşmede örneği bulunmaktadır. Fonksiyonel olduğu kadar cephe düzenlemesinde dekoratif birer unsur olarak da yapılmışlardır.

İzmit'te çeşmelerin 7 tanesinin kitabesi bulunmaktadır. Mevcut kitabelerin 4 tanesi dışında kitabelerde sülüs yazı kullanılmıştır. Diğerleri Rusça, Eski Yunan alfabesi ve talik yazı ile yazılmıştır.

Bitkisel, nesneli, mimari eleman, rozet ve tuğra gibi bezeme örnekleri yer almaktadır. İzmit'teki çeşmelerin sadece 10 tanesinde süsleme yoktur. Bezemeler, Gündoğdu Mh. Turkuaz Sokak çeşme 2 ve Gündoğdu Mh. Gençoğlu Sokak çeşme 4 hariç hepsinde ayna taşında yer alır.

Şehirleşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda sosyal hayatta oluşan değişimler çeşme yapılarını kullanım dışı bırakmıştır. İzmit'in 1. Dereceden deprem bölgesi üzerinde yer almasından dolayı mimari eserler tarihsel süreç içerisinde depremden dolayı büyük zarar görmüştür. Çeşmeler su yapıları oldukları için mimariyi oluşturan malzemenin yosunlanma ve çürüme gibi olumsuz durumlara maruz kalması -eğer bakımı düzenli yapılmazsa- yapının kullanım ömrünü azaltmaktadır. Bunun yanında çeşmelerin umumi kullanıma açık eserler olması bu tahribatı daha da arttıran etkenlerden biri olmuştur. İzmit'te yer alan çeşmelerin birçoğu belediyenin veya koruma kurulunun haberi olmaksızın çeşmenin bulunduğu mahallenin halkı tarafından boyanmış veya onarım adı altında eski görünümünü değiştirilmiştir. Tüm bu nedenler İzmit'te yer alan çeşmelerin orijinal durumlarının takibini zorlaştırmakta ve 23 adet çeşmeden sadece 5 tanesi günümüzde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı, **“Manisa’daki Türk Devri Yapıları”**, T.T.K., Ankara 2006.
- AKSOY, Murat Ersen, **“İzmit-Sapanca Arasının Genç tektonik Ve Paleosismolojik Özellikleri”**, İstanbul Teknik Üniversitesi-Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- AKSOY, Taner, **“Adliye Sarayının İzmit Arkeoloji Müzesi Olarak Değerlendirilmesi”**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- AKSOY, Taner, **“İzmit Su Yolları”**, İzmit: Kocaeli Müzelerini Sevenleri ve Dostları Derneği, İzmit 2000.
- AKSOY, Taner, **“Kocaeli Kültür Envanteri”**, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli 2011.
- AKTAŞ, Azime Ferya, **“Elazığ Çeşmeleri”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- AKTUĞ, İlknur, **“Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi”**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- AKYILDIZ, Atınç, **“Çeşme Çeşmeleri”**, Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2007.
- ARSEVEN, Celal Esad, **“Çeşme”**, **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul 1998. s.388-389.
- ARSEVEN, Celal Esad, **“Türk Sanatı Tarihi”**, Mili Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1960.

ASLANAPA, Oktay, **“Türk Sanatı”**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010.

ATEŞ, Ayhan, **“Türk-Yunan Mübadelesi Sonucu Kocaeli’ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1930)”**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008.

AYNUR, Hatice, KARATEKE, T. Hakan, **“III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)”**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:20, İstanbul 1995.

AYTÖRE, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, **I. Milletlerarası Türk Kongresi Tebliğler**, Ankara, 1962. s.57-58.

BARIŞTA, H. Örcün, **“İstanbul Çeşmeleri, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi”**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

BARIŞTA, H. Örcün, **“İstanbul Çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi”**, Kültür bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

BARIŞTA, H. Örcün, **“İstanbul Çeşmeleri”**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

BARIŞTA, H. Örcün, “Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi”, **İstanbul Çeşmeleri**, Ankara 1991.

BAYAR, M. Hikmet, **“Bir Zamanlar İzmit”**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002., s.9.

BEKTAŞ, Cengiz , **“Su İnsan”**, Literatür Yayınları:94, İstanbul 2003.

BİLİCİ, Z. Kenan, “Karaman’daki İmareti Çeşmesi İle İlgili Bazı Gözlemler”, **D.T.C.F. Dergisi**, Cilt 32, Sayı:1-2, Ankara 1988. s. 105-125.

BOSCH, Clemens, **“İzmit Şehrini Muhtasar Tarihi”**, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

BOSTAN, İdris, “İzmit”, **T.D.V.İ.A.**, XXIII. Cilt, İstanbul 1993. s. 536-542.

BOSTAN, İdris, T. D. V. İslam Ansiklopedisi, “**İzmit**”, C.23, İstanbul 2001., s.536-537.

BOZKURT, Tolga, “**Beypazarı’ndaki Türk Devri Yapıları**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002.

CEZAR, Mustafa, “**Türk Şehirciliğinde Çeşmeler**”, Tarihi İstanbul Çeşmeleri 1. Semineri, İstanbul Güneş Gazetesi, 1985.

ÇAKIR, Merve, “**Osmanlı Şehir Tarihinin Arşiv Kayıtları: İzmit Örneği**”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

ÇAL, Halit, “**Niksar’da Türk Eserleri**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

ÇAM, Yusuf, “**Milli Mücadelede İzmit Sancağı**”, İzmit Rotary Kulübü, 1993.

ÇAYLAK, Ayşe, “**Çanakkale Çeşmeleri**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

ÇETİN, Atilla, “**Kocaeli Tarihinden Sayfalar**”, İzmit Rotary Kulübü, İzmit 2000.

DANIŞIK, Şerife, “**Seydişehir’deki Türk Devri Yapıları**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

DANIŞMENT, İsmail Hakkı, “**İzmitli Osmanlı Tarihi Kronolojisi**”, C.I., İstanbul 1947.

- DEMİRALP, Yekta, **“Akşehir Ve Köylerindeki Türk Anıtları”**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.
- DENKTAŞ, Mustafa, **“Divriği’de Osmanlı Cami Ve Çeşmeleri”**, Sivas 2010.
- DENKTAŞ, Mustafa, **“Karaman Çeşmeleri”**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000.
- DENKTAŞ, Mustafa, **“Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler Ve Hamamlar)”**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000.
- DÜNDAR, Abdülkadir, **“Kilis’teki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri”**, Ankara 2000.
- EGEMEN, Affan, **“İstanbul’un Çeşme Ve Sebilleri (Resimleri Ve Kitabeleri İle 1165 Çeşme Ve Sebil)”**, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993.
- ERÇAĞ, Beyhan, “İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler”, **İlgi**, S.49, İstanbul 1987. s. 2.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, “Pertev Paşa’nın Hayatı Ve Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı II, Ankara 1942. s. 233-234.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi ESKİ genel Müdürlüğü, **“Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları”**, Erzurum 2002.
- EYİCE, Semavi, “Çeşme”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul 1993. s. 277.
- FIRATLI, Nezih, **“İzmit Rehberi”**, T.T.O.K., İstanbul 1959.
- FOSS, Clive, **“Nikomedia, Anadolu’daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II”**, (Çev. F. Yavuz ULUGÜN), İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, 2002.

GALİTEKİN, A. Nezih “**Kocaeli Şu Medeniyetinden Birkaç Damla**”, İSU. Genel Müdürlüğü Kültür Yayınları No:1, Kocaeli 2006.

HAKAN, Günay, “**Kocaeli Müzesindeki Bizans Devri Mimari Plastikleri**”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2009.

HASOL, Doğan, “**Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**”, Yapı Yayın, İstanbul 2005.

HERGÜL, Çağlayan, “**Dikili ve Köylerindeki Türk Anıtları**”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

KANAR, Mehmet, “**Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**”, Derin Yayınları, İstanbul 2005.

KARA, Hacer, “**Konya- Hadim ve Taşkent Türk Devri Yapıları**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002.

KARADEMİR, Murat, “**Edirne Çeşmeleri**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

KARASU, Gülay, “**Afyon Çeşmeleri**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

KARGI, Haluk, “Feyzullah Efendi Çeşmesi”, **İslam Ansiklopedisi**, III. Cilt, İstanbul 1993. s. 308.

KARPUZ, Haşim, DÜLGERLER, O. Nuri, “Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi”, **Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan**, Ankara, 2006. s. 317-329.

KAŞIKEMAN, Özlem, **“Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ve Şadırvanları”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

KAYA, Mehmet, “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı’nın Demografik Durumu Ve İskan Siyaseti”, **Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı:41**, Ankara 2007. s. 61.

KAYA, Ş., AKTUĞ KOLAY, İ., “İzmit’teki Azınlık Yapıları”, **İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler**, C.5, Sayı:1, İstanbul 2008, s.31-42.

KAYA, Şennur, **“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmit Kenti”**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Kocaeli İl Yıllığı **1973**

KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, **“Şanlıurfa Su Mimarisi”**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

LIDDELL, H. G. - SCOTT, R., **“Greek-English Lexicon”**, Oxford 1996.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih, **“16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi”**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

ÖDEKAN, Ayla, “Çeşmeler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt II, İstanbul 1994. s. 491.

ÖDEKAN, Ayla, “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, **Semavi Eyice Armağanı**, İstanbul 1992. s. 281-286.

ÖNGE, Yılmaz, **“Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları”**, T.T.K., Ankara 1997.

- ÖZİŞ, Ünal, **“Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye’deki Eski Su Yapıları”**, D.S.İ. Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994.
- ÖZİŞ, Ünal, vd., **“Türkiye’deki Tarihi Su Yapılarının Evrensel Önemi”**, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi**, Ankara 2008. s. 556.
- ÖZTÜRE, Avni, **“Resim-Fotoğraf-Belgelerle Nicomedia İzmit Tarihi”**, İstanbul 1969.
- ÖZÜNAL, Ali, **“Bergama Tarihinde Su Yolları ve Çeşmeler (Bergama Su Yolları ve Çeşmeler)”**, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları No:31, İzmir 1997.
- PEYSSONEL, Charles de, **“1745 Yılında İzmit ve İzmit’e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü”**, (Çev. Yavuz ULUGÜN), Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları No:3, Kocaeli 2005.
- PİLEHVARİAN, N., **“Osmanlı Çeşme Mimarisi”**, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002. s. 247.
- PİLEHVERİAN, Nuran, v.d., **“Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler”**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2000.
- SARIOĞLU, Mehmet, **“Atatürk’ün Kocaeli Ziyaretleri: Kent ve Konuğu”**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları; Yayın no:94, İzmit 2003.
- SEVİN, Veli, **“Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”**, C.I., T.T.K., Ankara 2001.
- Sönmez, M., AKMAYDALI, H., **“Konya Çeşmeleri”**, **Röleve ve Restorasyon Dergisi**, Sayı: 6, Ankara 1987. s. 138.
- SÖNMEZ, Natalie Ülker, **“Mimar Sinan Yapısı Menzil Külliyyelerinden; İzmit Pertev Paşa Külliyesi”**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2010.

SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, “**Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü**”, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Türk Çeşmeleri”, **Önasya**, III. Cilt, Sayı 27, 1967. s. 10-11.

ULUDAĞ, Kemal, “**Seramik Sanatında Çeşme ve Suoyunları**”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi, Eskişehir 1994.

ULUGÜN, F. Yavuz, “**Osmanlı Ve Ulusal Kurtuluş Dönemi’nde Kocaeli**”, Kocaeli Yükseköğrenim Derneği Tarih Yayınları/1, Kocaeli 2002.

ULUGÜN, F. Yavuz, v.d., “**Kocaeli ve Çevresi Tarihi II Roma Dönemi Bithynia**”, KYOD Tarih Yayınları No:5, Mayıs 2007.

ULUGÜN, F. Yavuz, v.d., “**Kocaeli ve Çevresi Tarihi, Tarih Öncesi ve Hellenistik Dönem Bithynia**”, KYÖD Tarih Yayınları No:2, Kocaeli 2004.

ÜNAL, Hüseyin Rahmi, “**Birgi (Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ÜNAL, Müzeyyen, “**İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu**”, Kocaeli Dökümantasyon Merkezi, İzmit 2001.

ÜNAL, Selma, “**Bilecik’teki Osmanlı Dönemi Yapıları**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

ÜNVER, Gülbün, “Osmanlı San’atında Vazolu Ve Vazosuz Çiçek Demetleri”, **Vakıflar Dergisi**, IX. Sayı, Ankara 2006. s. 312.

ÜRKMEZ, Engin, “**İzmit’te Türk Eserleri**”, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-8, Kocaeli 2007.

YEŞİLBAŞ, Evindar, **“Diyarbakır’da Su Mimarisi”**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

YÖRÜKOĞLU, Ömer, **“Kayseri Çeşmeleri Kitabelerinin Tercümesi, Tanıtımı, Resimleri”**, Beğendik Yayınları Seri:3, Kayseri 1997.

YÖRÜKOĞLU, Ömer, **“Kayseri Çeşmeleri”**, Kayseri 1987.

Yurt Ansiklopedisi, **“Kocaeli”**, C.7., İstanbul Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981-1984, s. 4979.

YÜCE, Rıfat, **“Kocaeli Tarih ve Rehberi”**, İzmit 1945.

ZILLIOĞLU, Mehmed, **“Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi ”**, [Çeviren: Zuhuri Danışman], C.3, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1970.

ÖZET

ÖLMEZ, Figen. Kocaeli Çeşmeleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

“Kocaeli Çeşmeleri” konulu Yüksek Lisans tezi kapsamında İzmit’te tespit edilen 23 çeşme örneği incelenmiştir. Bu çeşmelerden 4 tanesi müstakil, 19 tanesi bitişiktir. Çeşmeler, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan bir süreç içerisinde tarihlendirilmektedir. Kitabesi olmayıp tarihi bilinmeyen 16 tane çeşme vardır. Çeşmeler; ortada kitabesi olan nişi çevreleyen bir kemer, aynalı taşında bir musluk, musluktan akan suyun biriktiği bir yalak, yalağın iki yanında dinlenme taşı formunda cephe düzenine sahiptir. Cephe gerisinde uzanan su haznesi ve genellikle düz dam, tonoz ya da kubbe ile tamamlanan örtü sistemi yoğun olarak görülür. Çeşmelerin cephelerinde yoğun bir bezeme görülmez. Çeşmelerde daha çok, kullanılan malzemenin ritmik veya düzensiz olarak sıralanmasıyla yapılan cephe süslemeleri kullanılmıştır. Sade çeşmelerin yanı sıra iki yada üç cepheli, büyük depolu ve ebatlarıyla dikkat çeken çeşme örnekleri de bulunur. Çeşme cephelerinde en çok göze çarpan unsur hemen hepsinde yuvarlak ya da sivri kemer kullanılmasıdır. Kemerlerde kullanılan malzeme ile süsleme yapılmasına pek rastlanmaz. Kocaeli çeşmelerinde kullanılan malzeme taş ve tuğladır.

Anahtar Kelimeler:

1. İzmit
2. Çeşmeler
3. Çeşme tipolojisi
4. Çeşme malzemeleri
5. Çeşme süslemeleri

ABSTRACT

ÖLMEZ, Figen. Kocaeli Fountains, Masters Thesis, Ankara, 2012.

During the “Kocaeli Fountains“ Masters thesis study, 23 fountain samples in Izmit city center were examined. This self-contained fountains 4 of them, 19 are adjacent one. Fountains, 14th then 19th century dated in a century, the process. There are 16 fountains of which there is no inscription and the construction date is not known or there exists the restoration inscriptions. Fountains have a facade forming of an arch surrounding the niche which have an inscription in the middle, a tap on the mirror stone, a basin which holds the water flowing from the tap and a resting stone on both sides of the basin. Mainly there is a water reservoir lying behind the facade and a cover system made of flat roof and vault or dome covering system intensive and is seen as completed. There is not intense embellishment on the facades of the fountains. On the fountains mainly the facade embellishments which are made out by the rhythmic and irregular layout of the materials were used. In addition to the plain fountains there also exists the 2 or 3 facaded, large reservoired and big dimensioned fountain examples. The most apturing element on nearly every fountain facade is the usage of round or pointed arches. In Izmit fountains Stone and brick elements are used.

Key Words:

1. Izmit
2. Fountains
3. Fountains typology
4. Fountains materials
5. Fountains embellishment